

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VIII. évfolyam
1998/3.

A TARTALOMBÓL

- A nemzeti stratégiáról
- A biztonság kérdései az ezredforduló után
- A NATO-csatlakozás kihívásai
- A haderő rendeltetése, funkciói és feladatai
- A légierő doktrínájáról
- A helikopterek alkalmazásának tapasztalatai
- Polgári védelem a honvédelem rendszerében
- Tudományszervezés, doktoranduszképzés
- Az atomerőművi balesetekről (Csernobil)
- Új vegyi- és sugárfelderítő rendszer kiépítése
- A társasági élet eseményei

E számunk
a Magyar Tudományos Akadémia
támogatásával jelent meg

A tanulmányok szerzői

- Dr. Ács Tibor* nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Dr. Barna Géza* nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Bognár Károly* nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Dr. Csabai György* alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Deák Mihály* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Kormos László* nyá. ezredes,
egyetemi docens
- Krajnc Zoltán* őrnagy,
doktorandusz
- Dr. Lánszky János* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Léka Gyula* nyá. vezérőrnagy,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Nagy László* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Pataky Iván* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Szabó Gyula* r. alezredes,
PhD
- Dr. Szabó János* ezredes,
a hadtudomány doktora
- Tatorján István* őrnagy,
doktorandusz
- Török Lajos* alezredes,
tudományszervező
- A társasági élet rovat összeállításában részt vett:
- Dr. Bertalan György* alezredes
- Dr. Gáspár Tibor* ezredes
- Dr. Iván Dezső* nyá. ezredes
- Zimits Rezső* nyá. alezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Béres Endre,
Bertalan György,
Fülöp Imre,
Gáspár Tibor,
Turák János,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot
gondozta és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓÍRATA

VIII. évfolyam

3. szám

1998. szeptember

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Nagy László	Gondolatok a nemzeti stratégiákról	3
Csabai György	A biztonság alapvető problémái az ezredfordulón ..	14

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Szabó János	A NATO-csatlakozás kihívásai	23
Bognár Károly	A haderő változó rendeltetése, funkciói és feladatai	37
Pataky Iván	A polgári védelem a honvédelem rendszerének alkotóeleme	48
Krajnc Zoltán– Tatorján István	A légierő doktrínájának néhány kérdéséről	57
Kormos László	A helikopterek katonai alkalmazásának tapasztalatai ..	66

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Török Lajos	A tudományszervezés rendszere	79
Lánszky János	A doktori képzésről	87
Ács Tibor	Az első honvédvezérkar főnöke: Vetter Antal	90

FÓRUM

Léka Gyula	Atomerőművi balesetek elhárítása	97
Barna Géza	A vegyi- és sugárfelderítő-rendszer fejlesztésének irányai	103
Szabó Gyula	A biztonságot szolgáló személy- és vagyonvédelemről	113
Deák Mihály	„Múlt nélkül nincs jövő”	116
Nagy László	Hozzászólás	118

TÁRSASÁGI ÉLET

Köszöntés	120
Az 1998. év Tanárky-díjasa: dr. Várhegyi István	121
Az elnökség üléseiről	121
Konferencia a harcászati repülőgép-fejlesztés lehetőségeiről	123
Haditechnikai konferencia	125
A Kiss Károly hadtudományi klub fóruma	127
A Lahner György haditechnikai klub tanulmányi kirándulása	127
A humánerőforrás-fejlesztési szakosztály tisztújító közgyűlése	127
Kossuth Lajos-emlékfutás	128
A Magyar Hadtudományi Társaság 1998-ra kiírt szerződéses pályázatára beküldött témajavaslatok	128

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálattjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Nagy László

Gondolatok a nemzeti stratégiákról

A Hadtudomány 1998. évi 1. és 2. száma kiemelten foglalkozik a Magyar Köztársaság katonai stratégiájának kérdésével, elsősorban annak köszönhetően, hogy a Magyar Hadtudományi Társaság 1998. március 19-én megtartott tudományos konferenciája ezt a problémakört tűzte napirendjére. A témaválasztás azonban nem a véletlen műve, hanem önmagában is jelzésértékű: a katonai stratégia ma a hadtudományi körökben is legtöbbet vitatott témák közé tartozik.

A Hadtudományi Társaság munkatervében már hosszú idő óta szerepelt egy tudományos konferencia megszervezése a magyar katonai stratégia megvitatása céljából. Összehangolva az 1997. évi munkatervet a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály elképzeléseivel, a két szerv 1997 októberében közösen szervezett kétnapos fórumot, amelynek napirendjén mind a biztonsági, mind pedig a katonai stratégia szerepelt. A társaság elnöksége azonban úgy vélte, hogy a HM-mel közösen szervezett konferencia révén még nem róttá le adósságát a téma iránt érdeklődő szakemberekkel szemben. Ekképpen került sor az ez év márciusi, már említett konferenciára.

Jelen sorok írója megtisztelő felkérést kapott, hogy július 20-án tartson előadást a magyar katonai attasék szokásos éves értekezletén a nemzeti biztonsági, illetve a nemzeti katonai stratégiáról. Az alábbiakban az ott elhangzott előadás alapján, de némiképp kibővített formában kívánok közreadni néhány gondolatot. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy be kívánok kapcsolódni a lap hasábjain a téma kapcsán tulajdonképpen már kibontakozott vitába.

Előre kívánom bocsátani, hogy egy ország, egy nép általában *mindig rendelkezik* biztonsági (biztonságpolitikai, illetve katonai) védelmi stratégiákkal, vagyis – ebben az értelemben – hosszú távú *koncepcióval*, átfogó *elképzeléssel* arra vonatkozóan, hogy hogyan, milyen módon, milyen eszközökkel, kikkel szövetkezve és milyen veszélyekkel (ellenséggel) szemben kívánja biztosítani saját biztonságát és védelmét. Ezek a koncepciók megjelenhetnek *hivatalos okmányok*, magas szinten elfogadott és jóváhagyott *dokumentumok*, esetleg törvény erejével bíró *határozványok* formájában, de előfordulhat, hogy nincsenek egységes dokumentumba foglalva. Mindannyian emlékszünk még korábbi pályafutásunk, a rendszerváltást megelőző tanulmányaink azon fordulatára, hogy hazánk *katonai doktrínája* nem található meg egyetlen hivatalos dokumentumban, egyes tételei viszont megjelennek az alkotmány és a vonatkozó törvények megfelelő paragrafusában, a témakört taglaló különböző határozatokban.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a biztonsági és a katonai stratégia bizonyos megközelítésben nem más, mint az *érdekérvényesítés* eszköze, minthogy a biztonság (és ezen belül a megbízható védelem) minden állam elemi érdeke. Az érdekek érvényesítésének eszközei közül, amelyek lehetnek politikai, gazdasági, diplomáciai, katonai stb. eszközök, a katonai stratégia az utóbbiakat foglalja keretbe, miközben számol a többi érdekérvényesítési eszköz elsődlegességével a katonai eljárásokkal szemben.

Új helyzet, új követelmények

Egy adott ország bizonyos időközönként szembetalálja magát azzal a ténnyel, hogy a korábban elfogadott és hosszabb-rövidebb ideig megfelelően funkcionáló stratégiák kezdenek ellentmondásba kerülni a környező valósággal, már *nem felelnek meg* az elvárásoknak, nem adnak megfelelő válaszokat a felmerülő – és új elemeket tartalmazó – biztonsági és védelmi kérdésekre. Eljár felettük az idő, vagy inkább azzal a fogalmazással élek, hogy megéri az idő megújításukra, felváltásukra egy új elképzeléssel. Hogy ez milyen gyakran következik be, az elsősorban a *biztonsági környezet* változásának ütemétől és tartalmi összetevőitől függ.

Nyugodalmas, békés időszakban (amilyen például az elmúlt évszázad utolsó harmada volt) a jól kimunkált koncepciók hosszú évtizedekig szolgálnak komolyabb korrekciók nélkül.

Századunkat nem igazán nevezhetjük nyugodalmas időszaknak, gyakorta következtek be Magyarország történetében is olyan *sorsfordító momentumok*, amikor hazánk merőben megváltozott biztonsági-biztonságpolitikai környezetben „találta magát”. Ezek azok a pillanatok, amikor sürgetően felmerül a korábbi biztonsági, illetve védelmi stratégiák megújításának igénye. Ilyen mozzanat volt történelmünk közelmúltjában a *rendszer váltás* időszaka, és napjainkra újra eljutottunk a biztonsági környezet változásának olyan szintjéig, amikor régi stratégiáink már nem felelnek meg eredeti rendeltetésüknek.

A rendszerváltást és a régióban bekövetkezett biztonságpolitikai átrendeződést (mindenekelőtt a Varsói Szerződés feloszlását, a Szovjetunió széthullását) követően sürgetően szükségessé vált a megszűnt *koalíciós doktrína* és az ennek megfelelő magyar katonai doktrína pótlása, a biztonsági és védelmi (a magyar nyelv kivételesen szép kifejezésével élve: honvédelmi) koncepciók terén jelentkező *vákuum* kitöltése. A megváltozott körülmények tükröződtek a kidolgozandó dokumentumok megnevezésében is: szóba se került a katonai doktrína fogalmának alkalmazása (amely doktrínának tudvalévőleg volt politikai és katonai oldala, vagyis a doktrína egyaránt átfogta a biztonságpolitikai és a honvédelmi vonatkozásokat). Megkezdődtek hát a *biztonságpolitikai alapelvek* és ezzel párhuzamosan a *honvédelmi alapelvek* kidolgozásának munkálatai. Az előbbi dokumentum kidolgozásának felelőse a Külügyminisztérium volt, míg az utóbbit a Honvédelmi Minisztérium készítette elő.

Annak ellenére, hogy az idő sürgetett, a dokumentumok hiánya pedig érezhetően visszavetette a Magyar Honvédség fejlesztésének aktuális lépéseit biztosító döntések meghozatalát, az előkészületek lassan haladtak. Többszöri egyeztetés, átdolgozás és pontosítás, felterjesztés és visszautalás után – miközben a két doku-

mentum előkészítése mindvégig párhuzamosan haladt – végül az Országgyűlés 1993 tavaszán fogadta el mind a biztonságpolitikai, mind pedig a honvédelmi alapelveket. A két országgyűlési határozat nagy fontosságú dokumentumnak bizonyult, jelentős szerepet játszottak az aktuális kül- és védelempolitikai döntések előkészítésében és meghozatalában. Jelentőségüket kiemelte, hogy a Parlament gyakorlatilag *konszenzussal* fogadta el mindkét okmányt.

Ezúttal nincs lehetőségem arra, hogy akár csak kivonatossan is foglalkozzak az alapelvekben lefektetett legfontosabb megállapításokkal. Célszerűnek tartom azonban, hogy utaljak a nemzetközi biztonságpolitikai helyzet jellemző összetevőire, amelyek között a dokumentumok megszülettek.

1991–92–93-ban hazánk helyzetét az jellemezte, hogy a korábbi koalíciós rendszer megszűnt, és ezzel együtt véget ért a *bipoláris szembenállás* időszaka is. Hazánk visszanyerte szuverenitását. Döntenünk kellett a biztonságpolitikai hovatartozás kérdésében (önálló biztonsági koncepció; semlegesség; regionális biztonsági együttműködés; visszaintegrálódás az Oroszország körül tömörülni kezdő struktúrába; integrálódás a nyugati intézményekbe). A semlegesség, a regionális biztonsági struktúra kiépítése, illetve a visszaintegrálódás – különböző okok miatt – nem kínáltak elfogadható megoldást Magyarországi biztonsági-garanciális problémáira. A nyugati intézmények (a NATO és az Európai Unió) kifejezésre juttatták *együttműködési szándékukat*, eltökéltségüket a partneri viszony kiépítésére, de nem nyújtottak reményt a gyors csatlakozásra, ami a *biztonsági garanciákat* jelenthette volna a kelet-közép-európai országoknak. A többi volt VSZ-tagországgal együtt hazánk is a szuverén biztonságpolitikai koncepció kidolgozásának útját választotta, ennek megtestesülése volt a két említett dokumentum.

Az időszak fontos jellemzői között meg kell még említeni néhány alapvető felismerést, többek között annak tudatosulását, hogy a biztonság komplex fogalmán belül *veszítettek jelentőségükből* a katonai tényezők, továbbá hogy a térség országainak is *új típusú veszélyekkel és fenyegetésekkel* kell szembenézniük (mint például a szervezett nemzetközi bűnözés, terrorizmus). Mindezen felismerések jelentős mértékben befolyásolták a fegyveres erők helyével, szerepével és funkcióival kapcsolatos megítéléseket, és jelentős helyet kaptak az alapelvekben is.

Vizsgáljuk meg, *mi változott az elmúlt években, 1998 miben különbözik 1993-tól!*

Hat évvel ezelőtt a katonai integráció, a csatlakozás a NATO-hoz elvont, elvi célként jelentkezett, mára *gyakorlati valósággá*, közvetlen feladattá vált. Akkor Oroszország el volt foglalva saját belső ügyeivel, külpolitikai vonatkozásban a „közel-külföldre” (a volt szovjet köztársaságokból lett utódállamokra) és a nagyhatalmakkal építendő kapcsolatokra koncentrált. Azóta felújította érdeklődését a kelet-közép-európai térség, a „szürke zóna” iránt, ami megnyilvánult többek között a NATO-kibővítés merev elutasításában. Akkor tetőfokára hágott a *jugoszláv válság*, a boszniai polgárháború, menekültek ezrei érkeztek Magyarországra is. Azóta a nemzetközi közösség – elsősorban az Egyesült Államok kezdeményezésére – véget vetett a harcselekményeknek Boszniában, országok egész sora szerzett gyakorlati tapasztalatokat az IFOR/SFOR kontingensek tevékenysége során (igaz, időközben fellobbant a háború lángja Koszovóban). Akkor akut *polgárháborús helyzet* jellemezte a Kaukázus térségét (Karabah, illetve Abházia), azóta sikerült – akár csak időszak-

san is – lecsillapítani a válságokat, beleértve az időközben kibontakozott csecsen válságot. Akkor négy szovjet exköztársaság tartozott az *atomhatalmak* sorába (Bela-rusz, Kazahsztán és Ukrajna „örökség útján” váltak atomhatalommá). Azóta az említett három ország átadta nukleáris eszközeit Oroszországnak és csatlakozott az *atomfegyvermentes* államok sorához, miközben India és Pakisztán belépett az atomklubba. Akkor épp csak megkezdődött a hagyományos fegyverzetek csökkentését előíró CFE-szerződés végrehajtása, azóta befejeződött a csökkentési szakasz, lényegesen alacsonyabb szinten stabilizálódott a támadófegyverzetek mennyisége, a váratlan támadás lehetősége pedig gyakorlatilag nullára csökkent Európában.

A felsorolt változások szemléletesen igazolják azon állítás igazát, hogy *eljött az ideje* az alapelvek felváltásának az újonnan kidolgozásra kerülő biztonsági, illetve katonai stratégiával. A feladat nem egyik pillanatról a másikra vált időszerűvé, hanem fokozatosan bontakozott ki a maga teljességében. A Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség illetékesei már 1995-től, a honvédség közép- és hosszú távú fejlesztési koncepciójának kidolgozásától és elfogadásától (de még inkább a koncepciónak szinte az elfogadás pillanatában szükségessé vált gyors korrekciójától) kezdve foglalkoznak az alapelvek *korszerűsítésének* gondolatával.

Az előkészítő munkálatok 1997-ben gyorsultak fel. Csupán illusztrálásképpen szeretnék idézni két újságcikkből:

1997. július 9-én jelent meg az egyik napilapban a *Gyarmati István* helyettes államtitkárral készített interjú, amelyben a következő megállapítások olvashatók: „A magyar külügyi és biztonságpolitikai illetékesek gőzerővel dolgoznak az új nemzeti biztonsági stratégián. Minden államnak, amelyik egy kicsit is komolyan veszi biztonságát, van ilyen alapvető biztonságpolitikai dokumentuma. Az Országgyűlés által 1993-ban elfogadott biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvekre jól ráépülhet az új nemzeti biztonsági, illetve védelmi-katonai stratégia.”

Szenes Zoltán dandártábornokkal készített interjút olvashattunk 1997. október 27-én egy napilapban. A cikk lényegesebb megállapításai az alábbiak: „Elkészült az új magyar katonai stratégia – az úgynevezett Fehér könyv – tervezete, amelyet valószínűleg már a következő kormány és Országgyűlés fog véglegesíteni. A katonai stratégia megújítása több ok miatt szükséges. Az országnak és a hadseregnek a korábbiakhoz képest más veszélyekre kell felkészülnie. Az új doktrína elfogadásához módosítani, korszerűsíteni kell az 1993-ban elfogadott biztonságpolitikai és honvédelmi alapelveket is. Az új Fehér könyvben rögzítik azokat az elveket, amelyek alapján 1995-ben megkezdődött a haderő-átalakítás. A munkában katonai és civil biztonságpolitikai szakértők vesznek részt.”

Biztonságpolitikával foglalkozó *kutatóintézeteket* is említhetünk azok sorában, akik felismerték a kérdés fontosságát és időszerűségét, és ebbe a körbe tartozik a Magyar Hadtudományi Társaság is. Egyébként a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek kidolgozásának tapasztalata azt mutatta, hogy ilyen átfogó horderejű dokumentumok csak *többfordulós vita*, esetleg többéves *műhelymunka* eredményeképpen nyerhetik el végső formájukat, miközben a vitában szakemberek széles köre vesz részt. Minden bizonnyal hasonló folyamat eredménye lesz a jelenleg kidolgozás alatt álló biztonsági, illetve katonai stratégia is, a születendő dokumentumok minőségét javíthatja a széles körű előkészítő munka.

A munka 1998-ban még intenzívebbé vált, a társaság már említett tudományos fórumán kívül egy sor *konferencia* tűzte napirendjére a biztonsági és a katonai stratégia kérdését. A teljesség igénye nélkül említek néhányat ezen konferenciák közül:

A ZMNE Biztonsági tanulmányok tanszéke és a Leszerelési és Civil-katonai Kapcsolatok Központja közös szervezésében 1998 júniusában rendezett konferencia témája a nemzeti biztonsági és katonai stratégia volt. Ezen konferenciával kapcsolatban meg kívánom jegyezni, hogy a biztonság *komplex értelmezésével* összhangban az előadók köre átfogta a Külügy-, a Honvédelmi, a Pénzügy-, az Ipari, a Földművelésügyi, a Közlekedési minisztériumokat, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságot, a Határőrséget, a nemzetbiztonsági szolgálatokat, a PVOP-t, kutatóintézeteket, egyetemi tanszékeket.

A ZMNE Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet és a washingtoni Nemzetvédelmi Egyetem Nemzeti Hadászati Tanulmányok Intézete közös szervezésében nemzetközi konferencia zajlott ugyancsak ez év júniusában (új biztonsági környezet – új biztonsági koncepciók és védelmi-katonai stratégiák).

A stratégiák kidolgozásának folyamata

A nemzetközi kitekintés tapasztalatai azt mutatják, hogy az azonos biztonságpolitikai környezetben található, azonos vagy hasonló problémákkal küszködő országok – egyébként törvényszerűen – azonos időpontban jutottak el a korszerű stratégiák kidolgozásának fázisáig (miként nagyjából azonos időben dolgozták ki annak idején a mi alapelveinkkel rokon dokumentumaikat is). És némileg furcsa módon a legtöbb országban ugyanazzal a sajátos helyzettel találták magukat szemben a szakemberek. A két alapidokumentum tehát, a biztonsági és a katonai koncepciók kidolgozása, nagyjából párhuzamosan halad, de a katonai stratégia előkészítési munkálatai általában *lépéselőnyben* vannak.

A *hazai tapasztalatok* nem fogalmazhatók meg ilyen röviden.

1. Fontos részletkérdés a stratégiák elfogadásának *időzítése*. Mint már említettem, az igény akkor jelentkezik az új alapidokumentumok kidolgozására, amikor alapvetően megváltozik a biztonságpolitikai környezet. Másrészt viszont a biztonsági és a katonai stratégia is hosszú távra szóló elgondolás, vagyis azt a helyzetet kell tükrözniük, azon feltételek között kell majdan működniük, amikor a biztonsági környezet változásai lényegében már lezajlottak. Magyarország – és sorstársai – vonatkozásában a változássorozat zárómozzanatának a *NATO-csatlakozás* tekinthető. Ennek megfelelően a szakemberek többsége nem sürgeti a dokumentumok lezárását, mivel elfogadásukat a jövő év tavaszára tartja célszerűnek időzíteni (ami nem kérdőjelezi meg a kidolgozás fontosságát és sürgősségét). Mindenesetre a vélemények többsége megegyezik abban, hogy a dokumentumoknak Magyarországon teljes jogú NATO-tagságból kell kiindulniuk.
2. Sokáig nem volt vita abban sem, hogy a biztonsági/biztonságpolitikai stratégiát a *Külgyminisztériumnak* kell kidolgoznia, illetve a kidolgozást irányítania. A legutóbbi időszakban bekövetkezett politikai változások, az új kormány hivatalba lépése azonban e téren is módosításokat eredményezett.

Felállításra került egy korábban nem létezett elemző központ, a miniszterelnök *nemzetbiztonsági főtanácsadójának* hivatala (amelynek élén politikai államtitkári rangban a főtanácsadó áll). Ezen szerv feladatkörébe fog tartozni a biztonsági stratégia kidolgozása. A katonai stratégia felelőse természetesen a *Honvédelmi Minisztérium*, a kidolgozásból oroszánrészt kell vállalnia a Honvéd Vezérkarnak.

3. Magától értetődően a két dokumentumnak *összhangban* kell lennie egymással, ami feltételezi a kidolgozók közötti szoros együttműködést. Végül pedig egyértelmű, hogy a két dokumentum közül a biztonsági stratégia élvez *fontossági prioritást*, minthogy gyakorlatilag ebből vezethető le a katonai stratégia. Ez azt jelenti, hogy optimális esetben a biztonsági stratégiának kellene hamarabb összeállnia, ami megkönnyítené a katonai stratégia kidolgozásának helyzetét. A helyzet azonban nem így áll, és mint említettem, ebben mi, magyarok nem vagyunk egyedül.
4. Felmerül a kérdés, hogy mit tegyen ebben a helyzetben a katonai vezetés, várjon, vagy menjen a dolgok elébe. Szerencsére az illetékeseknek a HM-ben, a Magyar Honvédség megfelelő szerveiben eszükbe sem jutott a passzív várakozás álláspontjára helyezkedni. Döntésük logikus volt három okból is. Egyrészt a biztonsági koncepció *építőkövei* közül nagyon sok máris rendelkezésre áll, például az alkotmány vonatkozó paragrafusai, a biztonságpolitikai alapelvek változatlan, időtálló megállapításaiban, a Magyar Köztársaság által megkötött különböző szerződésekben (közéjük tartoznak az alapszerződések). Másrészt a *katonai stratégia* nagyon sok eleme, szinte teljes szövege megfogalmazható a prioritást élvező biztonságpolitikai dokumentum tényleges megléte nélkül is, legfeljebb utólag kell csekély módosításokat eszközölni rajtuk. Harmadrészt pedig a két dokumentum tartalmilag és fogalomkörét tekintve is *kölcsönhatásban* van egymással, a katonai stratégia időben előbbre tartó kidolgozása vélhetően meg is könnyíti és meg is gyorsítja a biztonsági koncepció kimunkálását.
5. Napjainkban éppen ennek vagyunk tanúi. A Honvéd Vezérkar illetékes szervei gyakorlatilag *már összeállították* a katonai stratégia szövegtervezetét, amely csekély tartalmi módosításokkal és jelentősebb szövegezésbeli finomításokkal a végleges változat kiindulópontja lehet. A műhelymunka megszakítás nélkül folyik, az említett – és a nem említett – konferenciák, tanácskozások hasznos útmutatásokkal szolgálnak. Az új Országgyűlés új bizottságai a közeljövőben napirendjükre tűzhetik a tervezet megvitatását.
6. Amikor egy stratégiai távlatokban alkalmazandó biztonságpolitikai dokumentum kidolgozása kezdetét veszi, alapvetően *négy kérdésre* kell választ keresni:
 - milyen biztonsági-biztonságpolitikai környezetben vagyunk?
 - milyen fenyegetésekkel, kockázatokkal kell számot vetnünk?
 - milyen lehetőségeink vannak a fenyegetések elhárítására, biztonságuk biztosítására?
 - mit kell konkrétan tennünk?

Ugyanezek a kérdések fogalmazhatók meg a védelem (honvédelem) vonatkozásában is, ezek a problémák határozzák meg tehát a katonai stratégia tartalmát is. En-

nek megfelelően épül fel a már említett tervezet is, amelyet a vezérkarnál állítottak össze.

A tervezet első tartalmi fejezetének címe: A nemzetközi *katonai-biztonsági* környezet. Ez a fejezet áttekinti a hidegháború befejeződése óta eltelt időszak biztonságpolitikai jellemzőit, Magyarország helyzetét a kialakult biztonsági környezetben. Ugyanebben a fejezetben esik szó a veszélyforrásokról is, amelyek tényleges fenyegetéseket jeleníthetnek meg hazánk biztonságára nézve.

A következő fejezet a Magyar Köztársaság *biztonságpolitikai céljait* és törekvéseit foglalja össze. Megállapítja, hogy a haderő a biztonság érvényesítésének végső eszköze.

Külön fejezet foglalkozik a Magyar Honvédség feladataival, illetve egy másik önálló fejezet a *katonai feladatok* megoldásának módjaival. Ez utóbbi fejezeten belül kiemelt helyen szerepel a nemzetközi együttműködés.

Önálló fejezetet kapott a nemzetközi *szerződésekben* szereplő katonai kötelezettségek teljesítése, ezen belül a részvétel békátámogató műveletekben, illetve a szövetségen belüli kötelezettségek. Foglalkozik a dokumentum a honvédség nem katonai funkcióival is, mint például a részvétel katasztrófák következményeinek elhárításában.

A következő fejezet címe: *Erőforrások és képességek*. Ezen fejezetben esik szó a humánerőforrásokról és a gazdasági-anyagi lehetőségekről, továbbá az anyagi-technikai korszerűsítés kérdéseiről (beleértve a magyar hadiiparra vonatkozó elképzeléseket).

Végül egy külön fejezet taglalja a honvédség és a *társadalom* kapcsolatrendszerét, a honvédelem törvényi hátterét.

Meg kívánom említeni, hogy a fentiekben ismertetett stratégiatervezet tényként kezeli hazánk NATO-tagságát.

Visszatérve a hazai tapasztalatokra, meg kell említenem még egy mozzanatot, amelyben általános *egyértéltés* tapasztalható. Arról van szó, hogy a biztonsági és az abból levezethető katonai stratégiával nem ér véget a kidolgozandó dokumentumok sora: a katonai stratégia után – annak megállapításaira alapozva – következik az *összhaderőnemi doktrína*, majd a *haderőnemi* (szárazföldi, illetve légierő) *doktrínák*. Az utóbbi három dokumentum ebben az összefüggésben *alkalmazási elvek* összességét jelenti, vagyis jóval korlátozottabb tartalmat feltételez, mint a hidegháborús korszak katonai doktrínái. Megjegyzendő, hogy a jelenleg – a stratégiákkal párhuzamosan – kidolgozás alatt álló doktrínák a Magyar Honvédséghez kötődnek, míg a stratégiák a Magyar Köztársasághoz.

Nem mindegy, hogy mit hogyan nevezzünk

Nem kerülhető meg a dokumentumok *elnevezésének* kérdése.

Volt egy olyan időszak (gyakorlatilag 1997), amikor a szakemberek egy része – mindekenélőtt a Honvédelmi Minisztériumban – a Fehér könyv mellett tört lándzsát. Erre utal a fentiekben idézett egyik sajtóinterjú is. Napjainkra egyértelmű álláspont alakult ki, amely nem erőlteti a Fehér könyv fogalmának bevezetését, ehelyett a *stratégiák* megnevezést részesíti előnyben. Megítélésem szerint alkalmasabb lenne a *koncepció* szóhasználat, de természetesen elfogadható a stratégia is (a formai, nyelvi észrevételekre később visszatérek).

Megjegyzendő, hogy a nyugati országokban nagy *hagyománya van* a Fehér könyveknek, de egyáltalán nem lenne helyes ezt a gyakorlatot – akár csak a megnevezés vonatkozásában – kritikátlanul átvenni. Csupán a tisztánlátás érdekében érdemes utalni arra, hogy a Fehér könyvek általában átfogó *biztonságpolitikai értékelések*ként kerülnek publikálásra. Egyes országok gyakorlatában erre ritkán kerül sor (Franciaországban évtizedes távlatban), míg más országok gyakran, esetleg évente adnak ki Fehér könyvet (például Németország). Külön kategóriát képeznek a védelmi Fehér könyvek, amelyek a biztonságon belül a katonai problémákra koncentrálnak (ilyen értékelést jelentetett meg például Hollandia 1991-ben).

Végül az elnevezés kapcsán meg kívánok említeni egy olyan összefüggést, amely saját személyes véleményemet tükrözi (bár nem állok egyedül ezzel a véleménnyel).

Az attaséértekezleten tartott előadásom során igyekeztem elkerülni azt a megfogalmazást, amely a hivatalos programban szerepel: *nemzeti biztonsági és nemzeti katonai stratégia*. Elvi kifogásom van a „nemzeti” jelző felesleges, indokolatlan használata ellen.

Közép-Európában közhelynek számít az a megállapítás, hogy az államhatárok általában *nem esnek egybe* a nemzeti (etnikai) településhatárokkal. A megállapítás szemléltetésére mi sem alkalmasabb, mint a magyarság (a magyar nemzet) települési struktúrájának felidézése: több millió magyar él a szomszédos országokban, kisebbségi státuszban, jól definiálható közösségekben (amelyek politikai szervezeteiket, pártokat is működtetnek), többé-kevésbé összefüggő területeken. A Szovjetunió széthullásáig a magyar volt a legnagyobb létszámú *etnikai-nemzeti kisebbség* Európában, most ez a kétes dicsőség átszállt a „külföldre szakadt” oroszokra.

A nemzet fogalmának több *definíciója* is ismert, mindegyik megegyezik abban, hogy kiemelten kezeli a *történelmi, nyelvi és kulturális* azonosságot. A meghatározások egy része gazdasági és földrajzi tényezőket is említ a nemzetet összekötő kapcsolatok között. Az utóbbi megközelítés azonban inkább csak az úgynevezett *nemzet-államok* esetében alkalmazható, minthogy ez esetben az állam- és a településhatárok alapvetően egybeesnek. A fentiekben említett sajátosságok miatt ez Közép-Európára nem jellemző.

Kézenfekvő a következtetés, hogy régióinkban a *nemzet* fogalmát határozottan meg kell különböztetnünk az *állam* fogalmától. A magyar nemzet esetében aligha alkalmazhatunk olyan definíciót, amely ebből a fogalomból kizárná a határainkon túl, a szomszédos országokban létező nagy létszámú magyar közösségeket. Ennek azonban megvannak az elkerülhetetlen következményei.

Áthidaló megoldásként egyes politológusok ajánlják a *politikai nemzet* fogalmának bevezetését, én azonban ezzel nem értek egyet. A politikai nemzet ugyanis – ahogyan én értelmezem – egy adott állam lakóinak (polgárainak) összességét jelentené, erre a kategóriára viszont rendelkezésre áll a *társadalom* fogalma. Esetünkben a magyar társadalom országunk minden állampolgárának közösségét jelenti, beleértve természetesen a *nem magyar* nemzetiségű állampolgárokat, a nemzetiségi kisebbségek közösségeinek tagjait is. (Amennyiben használni akarnánk a politikai nemzet fogalmát, azt úgy kellene értelmeznünk, hogy a magyarországi német nemzetiség a magyar politikai nemzet része, ugyanakkor a szlovákiai magyar népesség a szlovák politikai nemzethez tartozik és így tovább.)

A pontatlan fogalmak útvesztői

Anélkül, hogy részleteiben foglalkoznék a jelenlegi magyar kormány politikájában a magyar nemzettel kapcsolatban megfogalmazott elképzelésekkel, le kívánom szögezni: a magyar Parlamentet és ennek révén a magyar kormányt a magyar társadalom képviselői, a magyar állampolgárok választják és bízzák meg az ország irányításával. A választók között vannak a nem magyar nemzetiségű magyar állampolgárok is, a kormány az ő kormányuk is, a hivatalos politikának rájuk is vonatkoznia kell. A miniszterek eskütételében az a szöveg szerepel, hogy „... a Magyar Köztársasághoz, annak népéhez ... hű leszek.” Az eskü szövegében *nem szerepel* a nemzet fogalma. Okkal, hiszen egyértelműen *kirekesztő* lenne: hűséget ajánlana olyanok iránt, akik nem vettek részt az adott kormány megválasztásában, viszont megtagadná ugyanezt azok egy részétől, akik választottak, akik szavaztak.

Ami pedig a nemzeti biztonsági – és ennek kapcsán a nemzeti katonai – stratégiát illeti, ezeket a megnevezéseket pontatlannak tartom. A hivatalos megnevezés egyébként nem is ez, hanem a következő: a Magyar Köztársaság biztonsági – illetve katonai – stratégiája. Márpedig a Magyar Köztársaság nem nemzet, hanem állam. Ennek megfelelően arra az esetre, ha bárki kevésnek találná a jelző nélküli „biztonsági stratégia”, illetve „katonai stratégia” kifejezéseket, kiegészíthetné ezeket az „állami” vagy még inkább a „magyar” jelzővel (a magam részéről egyébként bármiféle jelző használatát feleslegesnek tartom).

Hasonló okokból nem pártolom egyébként a *nemzeti érdek* kifejezést sem, de elfogadom, mert kiirthatatlanul gyökeret vert nyelvezetünkben.

Természetesen van arra több magyarázat is, hogy miért került be ilyen szilárdan a magyar szóhasználatba a „nemzeti” jelző. Mindenekelőtt azért, mert a számunkra mintául szolgáló idegen nyelvekben – többek között az angolban – ez elfogadott. A kifejezések kritikátlan lefordításakor és óvatlan „bevezetésekor” hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy az *angolszász szakirodalom* a biztonságpolitika terén is államnemzetben (nemzetállamban) gondolkodik. Ezúttal sem lenne szabad kritikátlanul másolnunk. (Márpedig ezt tesszük, így történhetett, hogy a Zrínyi Miklós nevét viselő katonai felsőoktatási intézmény a Nemzetvédelmi Egyetem elnevezést kapta. Akik így döntöttek, aligha tudják definiálni a *nemzetvédelem* fogalmát.)

Egy másik, kézenfekvő – és alapvetően helytálló – magyarázat szerint a nemzeti biztonsági és katonai stratégiák ilyenén megkülönböztetése éppen arra szolgál, hogy *ne téveszthessük össze* ezeket a globális, illetve koalíciós (tehát – helytelen szóhasználat – nemzetközi, valójában államközi) stratégiákkal. Ez az indokolás valóban elfogadható, de csak abban az összefüggésben, és csak addig, amíg hangsúlyozni kívánjuk, hogy az adott esetben nem valamiféle közös, *koalíciós elképzelésről* van szó, hanem egy adott állam (nem pedig nemzet!) koncepciójáról. Amikor megszűnt a Varsói Szerződés, korábbi tagállamai elveszítették a koalíciós katonai doktrínát, ugyanakkor nem rendelkeztek saját, *szuverén* katonai doktrínával. Ekkor végbe kellett mennie a biztonsági és védelmi kérdések átkerülésének koalíciós kezelésből *önálló állami kezelésbe* (általánosan elfogadott, bár pontatlan kifejezéssel nemzeti kezelésbe, amit a közismert *renacionalizálódás* szóval fejezünk ki).

Egy harmadik magyarázat a formális logika világába tartozik. Minthogy az államközi kapcsolatokra a magyar szaknyelvben is – az angolhoz hasonlóan, de lényegében helytelenül – a „nemzetközi” jelzőt használjuk (nemzetközi helyzet stb.), az egyes államok saját, *szuverén* ügyeire önkéntelenül is hajlamosak vagyunk a „nemzeti” jelzőt alkalmazni.

A formális logika azonban ellenérveket is szolgáltat. Amennyiben úgy fogalmazunk, hogy „nemzeti biztonsági stratégia”, akaratlanul is azt sugalljuk, hogy léteznie kell *másik* – nem nemzeti, hanem valamilyen más – stratégiának is. Márpedig a Magyar Köztársaságnak csak *egyetlen* biztonsági és *egyetlen* katonai stratégiája van (illetve lesz), ezért nincs szükség semmiféle kiegészítő, megkülönböztető jelzőre.

Ugyancsak a formális logika témakörébe tartozik, hogy nem lehet egyszerűen kiváltani a „nemzeti” jelzőt az „állami” kifejezéssel. Önmagában helytálló lehetne az *állami biztonsági* – illetve *állami katonai* – stratégia kifejezés használata (hiszen lényegében az állam biztonságáról van szó), csakhogy a magyar köznyelvben az állami biztonság és az állambiztonság túlságosan közel áll egymáshoz, az utóbbi jelentését pedig az ötvenes évek első felének politikai gyakorlata végletesen eltorzította.

További hibája, hátránya a nemzeti jelző használatának, hogy *ellenérzést válthat* ki a szomszédos országok politikai vezetésének egy részéből (hozzáteszem: *nacionalista* beállítottságú részéből, de mit tehetünk, a szomszédos országok politikai vezetésének van ilyen összetevője is). Mondhatnánk, hogy ez legyen az ő gondjuk, de az ilyen hozzáállás bizony rövidlátó lenne, és éppen a nemzet részének számító magyar kisebbségek helyzetét befolyásolná hátrányosan.

Azt a megfontolást azonban aligha söpörhetjük le az asztalról, hogy a „nemzeti” elnevezésű stratégiák automatikusan *nem vonatkoznak* a Magyarországon élő kisebbségi közösségek tagjaira, ez pedig megengedhetetlen.

A *nemzeti biztonsági* stratégiával kapcsolatban még az is problémát okoz, hogy gyakran összekeverik/összekeverjük a *nemzetbiztonsági* stratégiával, márpedig a kettő között óriási különbségnek kellene lennie. (Zárójelben jegyzem meg, hogy tudomásom szerint roppant nehéz idegen nyelvre úgy lefordítani ezt a két fogalmat, hogy érzékelhető legyen a különbség. A magyar Nemzetbiztonsági Hivatal – funkcióit tekintve – nem hozható közös nevezőre például az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács fogalmával.) A nemzetbiztonsági jelzőt gyakorlatilag kisajátították maguknak a *titkosszolgálatok*, pontosabban néhány a titkosszolgálatok közül. Ez a szóhasználat sem tökéletes, mivel a biztonság (a nemzet biztonsága) erősen *leszűkített* értelmezését sugallja, de ez egy másik elemzés témája lehetne. Most a stratégia áll érdeklődésünk középpontjában.

A *stratégia* fogalma természetesen önmagában nemigen áll meg, igényel valamilyen jelzős szerkezetet (például gazdasági stratégia). Ebben az összefüggésben a stratégia tulajdonképpen hosszú távú koncepciót, *célok összességét* jelenti.

A biztonsági stratégia ennek megfelelően azt a hivatalos, az *állampolitika* rangjára emelt elképzelést jelenti, hogy az adott állam hogyan kívánja biztosítani saját (és természetesen üleg állampolgárai) biztonságát.

A katonai stratégiával már – sajnos – van egy kis baj. Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy „ez a katonai stratégia nem az a katonai stratégia”. A Hadtudományi Lexikon (és a katonai köznyelv is) szűk értelmezésben a „katonai stratégia = hadá-

szat” formulából indul ki. Márpedig esetünkben nem a *hadászatról*, mint a hadtudomány, illetve a hadművészet vezető ágazatáról van szó, hanem *távlati katonai elgondolásról*.

Már történt említés a Varsói Szerződés megszűnése után kialakult helyzetről. Magyarországon is, miként a többi volt VSZ-tagországban érlelődött a felismerés, hogy szükség van dokumentumba foglalt koncepcióra, amely kitöltené a *koalíciós katonai doktrína* érvénytelenné válása után keletkezett űrt. Hosszadalmas előkészületi munkálatok, többszöri egyeztetés és átdolgozás után így születtek meg hazánkban 1993 tavaszán a vonatkozó parlamenti határozatok: a *biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek*. A jelenlegi helyzetet én úgy értelmezem, hogy a két dokumentumot *fel kell váltani* másik két – időszerű és korszerű – dokumentummal. Nem találkoztam még arra vonatkozó magyarázattal, hogy az új dokumentumoknak miért kell más megnevezést adni. Tudommal a nyugati országokban is egymást követő elképzelések kapták például a doktrína nevet, és jelenleg is ismétlődően kerülnek kiadásra Fehér könyvek. Lehet, hogy Nyugaton most az aktuális koncepciót *stratégiának* nevezik, de ez még önmagában nem kötelez bennünket a megnevezés átvételére.

Másrészt persze az elérni vágyott kompatibilitásba beletartozik a szóhasználat azonossága, bár még ennél is fontosabb a tartalom egyezése.

A két stratégia (biztonsági/biztonságpolitikai, illetve katonai/védelmi) és a három doktrína kidolgozása mellett a magyar kutatók és elemzők előtt további kapcsolódó feladatok is állnak: újra kell gondolnunk a *hadtudomány*, a *hadművészet*, a *hadászat*, a *doktrína* fogalmakat, pontosítanunk kell a közöttük lévő összefüggéseket, és el kell helyeznünk ezeket a fogalmakat a stratégiák által meghatározott *koordináta-rendszerben*.

Utóirat

Már elkészült a cikk kefelevonata, amikor egy újabb szempont merült fel a fentiekben áttekintett biztonságpolitikai dokumentumok kapcsán. Egyes elképzelések szerint ugyanis egyidejűleg kell korszerűsíteni, újrafogalmazni az 1993-ban elfogadott két okmányt (az alapelveket), és ugyanakkor megalkotni és publikálni a két stratégiát. Az alapelvek megmaradnának az Országgyűlés kompetenciájában, a stratégiák pedig miniszteriális, azaz kormányzati szintre kerülnének.

Nem osztom ezt a vélekedést. Szerintem – bárhogy is nevezzük – egyetlen dokumentumnak kell összefoglalnia a biztonság általános összefüggéseit taglaló koncepciót, és egy másik, azonos szintű dokumentumnak a biztonság katonai aspektusait érintő alapvető elképzeléseket. Mindkét okmánynak az Országgyűlés kompetenciájába kell tartoznia. Ami a miniszteriális szintet illeti, ott kell jóváhagyni, elfogadni a doktrínákat.

Csabai György

A biztonság alapvető problémái az ezredfordulón

A mai, bizonytalanságokkal terhelt világban egyfelől az etnikai konfliktusok és a törvényeket lábbal tipró államok, másfelől a tömegpusztító fegyverek, a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a környezeti ártalmak azok a legfőbb tényezők, amelyek fenyegetik a stabilitást a világ számos térségében. Ennek a fenyegetettségnek a globális és regionális hatásait elemezve, a szerző cikkében az új világrendről, a globális biztonság bizonytalansági tényezőiről és az európai biztonság céljairól, elveiről, valamint a térség katonai erőinek képességeiről fejti ki nézeteit.

A világ jelenleg a gyökeres átalakulás fázisában van. Egyre gazdagabb az új világrend kialakításának szükségességével kapcsolatos nemzetközi gondolkodás és a lehetséges cselekvések szakirodalma.

Az új világ, új világrend kifejezéseket már korábban is gyakran használták egy-egy átfogó folyamat jelölésére. Ilyenek voltak pl. az „új nemzetközi gazdasági rend”, az „új európai rend” stb. kifejezések. A harmadik évezred elejére várhatóan kibontakozó új rend, új világrend olyan összetevőket foglal magában, mint: a demokratikus törvénykezés elve, az emberi jogok, a humanitárius jog, a kisebbségek védelme, a környezet védelme-oltalmazása és – többek között – az Egyesült Nemzetek növekvő szerepvállalása. Az új világrend keretébe tartoznak az államok közössége által hozott határozatok, charták, ajánlások, amelyeket olyan nemzetközi intézmények és szervezetek fogadtak el, mint az ENSZ, az EBESZ, az Európa Tanács és más regionális szervezetek. Az ezen szervezetek által elfogadott okmányok jelentős befolyást gyakorolnak a nemzetközi ügyekre, nem azok vezérlik azonban a nemzetközi folyamatokat és eseményeket. Ezeket ugyanis napjainkban és valószínűleg a jövőben is alapvetően a hatalom és a felelősségvállalási képesség befolyásolja.

Az új világrendről

A nemzetközi társadalom homogénebbé vált az utóbbi években. Eltűnt a szovjet veszély és a totalitárius ideológia. A világ azonban távol van még attól, hogy rendelkezésre álljon olyan fokú szervezettség és struktúra, ami lehetővé tenné egy világszintű vezetés vállalását, a vezető szerep hatékony gyakorlását. Mindennek ellenére szükség-szerűséggé vált, hogy az emberiség – nagy nehézségek és küzdelmek árán is – olyan új világrendet hozzon létre, amelyben a törvények és azok tisztelete dominál.

Az új világrend felé történő felgyorsuló mozgások az 1980-as évektől, a kétpólusú világrend megszűntével, új veszélyforrások hordozóivá váltak. Ezek között a veszélyforrások között olyanok szerepelnek, mint a nemzetiségi-etnikai feszültségek és konfliktusok, a határokkal, vallási-faji ellentétekkel összefüggő problémák, a Közel- és Közép-Kelet térségében lezajlott és napjainkban is kisebb-nagyobb intenzitással zajló események.

A szakirodalom szerint az új világrend kialakulását ösztönzik a nemzetközi kapcsolatok alakulásával összefüggő előrejelzések, amelyek között meglehetősen hangsúlyosan szerepelnek olyan problémák, mint a műszaki-technikai-technológiai fejlődés, az ennek kapcsán kibontakozó új tendenciák és várható következmények: mint pl. az egyenlőtlen hatalmi növekedés; a médiák megnövekedett új szerepe és jelentősége. A szakirodalomban a világ fejlődésére hatást gyakorló jelentős változásokkal kapcsolatban tucatnyi magyarázat található. Olyan változásoké, mint: a nukleáris realitások; az új fokozatos meghódítása; a tudományos-technológiai fejlődés eredményeként kibontakozó hatások és tendenciák; a világ egységesülése; a telekommunikáció; a kelet-nyugati kapcsolatok változása; a gyarmatosítás megszűnése; az Észak-Dél kapcsolatok súlyának, jelentőségének változása; a világ gazdaság válsága; a környezet károsodása stb.

A világot átfogó változások sorában a nemzetközi jog növekvő jelentősége és súlya a nemzetközi rend, a stabilitás és a biztonság fenntartása szempontjából fontos szerepet játszik a jog. Különösen az emberi jogok, a népek jogainak biztosításához egyre nagyobb szükség van különböző kollektív biztonsági intézmények és rendszerek létrehozására és azok hatékony működtetésére. A helyi, a regionális és a globális biztonsági rendszerek és intézmények egyre inkább alkalmasak lehetnek a válságok, konfliktusok megelőzésére, a béke megőrzésére és fenntartására, helyreállítására, a nemzetközi biztonság és stabilitás biztosítására.

Az új világrend kialakítását *sürgető probléma a nukleáris tényező problematikája is*. A nukleáris stratégia napjainkban már kevésbé nyújt biztonságot elrettentő hatásával és szükség esetén várható alkalmazásával. Egy sor tényező módosította a nukleáris védernyő korábbi biztonsági szerepét, noha egyelőre nem képzelhető el olyan világ, amelyből eltűnhetne a nukleáris fegyver. A nukleáris fegyverzet megjelenése és világméretű elterjedésének veszélye – a polgári hasznosítású atomreaktorok kapcsán felmerülő veszélyekkel és újabban a nukleáris eszközök lehetséges elterjedésével együtt – gyakori témája az új világrendről elmélkedő szakíróknak és kutatóknak.

A szakirodalom szerint az új világrend kibontakozásának legfontosabb mozgatója a világ gazdasági fejlődés. Az erről szóló információk szerint a gazdasági tevékenység egyre inkább nemzetköziesül, internacionalizálódik. Ezt – többek között – a nemzetközi monetáris (pénzügyi) rendszer megjelenése és fokozódó szerepvállalása, a kereskedelmi kapcsolatok és a tőke nemzetközivé válása, valamint a kőolaj globális jelentőségének növekedése is mutatja. A gazdaságok egyre fokozódó integrációját példázza az európai közös piac és egy sor regionális és kontinentális gazdasági intézmény és szervezet. A gazdaság internacionalizálódását, világméretűvé válását teszik szükségessé a demográfiai robbanás okozta gazdasági-társadalmi (szociális) feszültségek, a nemzetközi migrációs folyamatok, menekülthullámok, amelyek veszélyforrásai a nemzetközi biztonság és stabilitásnak. Az új gazdasági világrend

kibontakozását jelzik a regionális, kontinentális és globális méretű gazdasági szerveződések, közösségek és csoportosulások.

A nemzetközi kapcsolatok politikai, gazdasági, katonai globalizálódása különösen gyorsulóban van a nyolcvanas évek végén végbement *geopolitikai változások* óta. Ugyanakkor a változások fájdalmas megrázkódtatásokkal, válságokkal és feszültségekkel, konfliktusokkal jártak együtt az egész világon, így térségünkben is. A szakirodalom foglalkozik olyan, a nemzetközi stabilitást és biztonságot a korábbiaknál fokozottabban veszélyeztető problémákkal, mint a hidegháborús évek elmúltával megjelenő „világméretű polgárháború” veszélye; a kontinensméretűvé váló „depressziós zónák” létrejötte (ilyenek pl. a volt Szovjetunió államaiban kialakult konfliktusok, a Kelet- és Délkelet-Európában, a Balkánon kibontakozott polgárháború és háborúskodás; a Közel- és Közép-Keleten, az arab világban jelentkező iszlám fundamentalizmus felerősödése, radikalizálódása; zavargások és háborúskodások a fekete-Afrikában, s a Földközi-tenger partvidékein).

Az új világrend kibontakozását természetesen pozitív jelenségek és események is kísérik. Úgy tűnik, hogy a Távol-Keleten csökkentek a feszültségek, erősödtek a gazdaságok, ugyanez észlelhető – bár kisebb mértékben – a latin-amerikai országok közül is néhányban.

Az új világrend kibontakozását tárgyaló szakirodalom foglalkozik az Egyesült Nemzetek növekvő szerepvállalásával, diplomáciai lépéseivel, valamint a világ-szervezet növekvő jelentőségével a világ különböző térségeiben jelentkező válsághelyzetek, konfliktusok kezelésében és megszüntetésében. Ugyanakkor felveti azt a problémát, hogy az esetek többségében tud-e a jövőben a világszervezet hatékony lenni a béke, a nemzetközi biztonság és a stabilitás megőrzésére irányuló tevékenységében.

Az új világrenddel kapcsolatban a szakírók és biztonságpolitikai kutatók foglalkoznak a Jalta utáni új európai politikai és biztonsági architektúra és nemzetközi rend problematikájával is. Ehhez tartoznak azok a fejtegetések, amelyek a Kelet-Európában lezajlott forradalmi változásokkal és Németország újraegyesítésével, s mindezeknek egy új világrend kibontakozását ösztönző hatásaival kapcsolatosak. A felgyorsuló geopolitikai folyamatok és események a világ színterén új, totális megújulás előhírnökei.

Új, markáns jelensége a világfejlődésnek az Egyesült Államok egyetlen szuperhatalommá válása is. E tekintetben a szakirodalom képviselői között megoszlanak a vélemények, hogy az Egyesült Államok a maga előnyeivel és hátrányaival képes lehet-e egy új világrendben a pax americanát biztosítani, olyan potenciális vetélytársak megjelenése mellett, mint az egységesülő Európa és a gazdasági nagyhatalom Japán. Vitatott az is, hogy az Európai Unió képes lehet-e és akar-e új, önálló külpolitikát, európai biztonságpolitikát és biztonsági rendszert kialakítani, illetve, hogy hajlandó lesz-e elfogadni egy euroatlanti politikai és biztonsági rendszer létrehozásának koncepcióját, amely jobban elősegítené egy stabilabb világrend létrejöttét.

Az Egyesült Államok vezetői, köztük George Bush és Bill Clinton is azt hangsúlyozzák, hogy a történelem az Egyesült Államoknak szánta a világvezető szerepét. Az Egyesült Államok fejlődött ugyanis politikai, gazdasági és katonai tekintetben olyan világhatalommá, hogy képes ezt a vezető szerepet az egyre bonyolultab-

bá váló világunkban betölteni, s egy általa vezetett koalíció segítségével – ha szükséges – erőt is alkalmazni a világ bármely térségében a béke védelmére.

Bizonytalansági tényezők a globális (kooperatív) biztonságban

Globalizálódó világunkban a biztonság fenntartása érdekében minden egyes bizonytalansági tényezőt vizsgálat tárgyává szükséges tenni. Az emberi közösség ma már olyannyira egymásra utalt, s a világ dolgai, jelenségei és eseményei egymástól annyira függenek, hogy egyetlen társadalom, sőt annak legkisebb közösségei sem vonhatják ki magukat a világközösséget érintő tényezők hatásai alól.

Földünkön – az országok egyenlőtlen fejlődésének hatására – a globális biztonságot alapvetően meghatározó olyan helyzet alakult ki, amelyet az jellemez, hogy a világ lakosságának 20%-a birtokolja a Föld erőforrásainak 80%-át, és ezt kevésbé hajlandó a világ többi részével megosztani. Rendkívüli módon kiéleződött a szegény–gazdag ellentét, mint a globális biztonságot veszélyeztető potenciális veszélyforrás. Ezért mozgósítani kell a társadalmakat a kialakult igazságtalanságok megszüntetésére, az Észak és Dél közötti valódi aszimmetriák leküzdésére és segíteni kell a leszakadt országokat a felzárkózásban, a kölcsönös érdekek, a biztonság, különösen a globális biztonság megőrzése érdekében.

A béke, a fejlődés és a demokrácia egymást segítő olyan tényezők, amelyek segíthetik a nemzetközi közösséget a globális biztonság és stabilitás elérésében. Úgy tűnik azonban, hogy ehhez szükség van és a jövőben még inkább szükség lesz a kormányok, az állami és a társadalmi szervezetek, az önkormányzatok, a társadalmi érdekcsoportok és érdekképviseltek, egyszóval az egész társadalom mozgósítására. A globális biztonságnak ilyen általános mozgósítással történő fenntartásában – béketámogató műveletekben való részvételben – a jövőben egyre inkább szerepet kapnak a fegyveres erők, ami logikusan következik abból, hogy a kölcsönös egymásra hatás érvényesül a biztonság, a béke, a fejlődés és a demokrácia között.

A helyi és a globális biztonságot fenyegető veszélyforrások leküzdése és megszüntetése végső soron csak a nemzetközi közösség olyan mérvű szolidaritása útján érhető el, amely az emberiség sorsközösségén alapszik, amelynek keretében megszülethetnek azok a szükségszerű döntések és kialakulhatnak azok a magatartásformák, amelyeket a világfejlődés napjainkban egyre inkább megkövetel.

Az emberiség biztonságos jövője, a globális biztonság csakis a szabadság, az egyenlőség, a kölcsönös tolerancia és a javak igazságos elosztása elveinek érvényesülése útján biztosítható. Ma már axióma, hogy ezen értékek általános tiszteletben tartásán múlik az emberiség biztonsága.

A hidegháborús évek alatt a biztonság alapját és célját a kölcsönös elrettentés képezte. Ez azt a mindennél fontosabb szükségletet fejezte ki, hogy megakadályozható legyen a szemben álló felek között kialakuló bármilyen konfliktusnak egy ún. általános háborúvá eszkalálódása.

Az eltelt idő, a változások és más tények alapján ma már kimondható, hogy egy új biztonsági rendszer alapja a kölcsönös biztonságérzet lehet, amely a szuverén államoktól megköveteli, hogy készek és képesek legyenek együttműködni a biztonsági döntések meghozatalában. Ez lényegében azt jelenti, hogy azt a biztonsá-

sági szükségletet, amely annak idején a meglevő biztonsági viszonyok romlásának megakadályozására képes rendszert hívott életre, napjainkra olyan szükséglet váltotta fel, amelynek a célja olyan rendszer kialakítása, amely konstruktívan és pozitívan járul hozzá a meglevő biztonsági viszonyok javulásához.

A kooperatív, avagy az együttműködéses biztonsági rendszer azt feltételezi és követeli meg, hogy általánosan elfogadják és kötelező érvényűnek tekintsék azokat az egyezségeket, amelyek korlátozzák a katonai képességeket, a potenciálokat és a katonai műveleteket, beleértve a kisebb akciókat is. Ez a biztonsági rendszer a bizalmatlanság és az elrettentés helyett a nyitottságon, az átláthatóságon, a kiszámíthatóságon és az előreláthatóságon, a kölcsönös biztonságérzeten és a törvényességen alapul, amelyek érvényesülése attól függ, hogy a felek elfogadják azt, miszerint egy adott rendszer katonai korlátozása jelentősen hozzájárul a biztonságukhoz.

A kooperatív biztonsági rendszer létrehozásának előfeltétele, hogy kölcsönös egyetértésen alapuló „forgatókönyvet” dolgozzanak ki azokról az alapvető normákról és elvekről, amelyek vezérlik az államok belső, hazai vagy nemzetközi magatartását. Vagyis a leendő biztonsági modellnek közös, átfogó és együttműködéses koncepción kell alapulnia.

A kooperatív biztonság amennyire csak lehetséges feleljen meg a következő kritériumoknak. Először is legyen átfogó, amely annak a belátásán és elismerésén alapszik, hogy szoros és elszakíthatatlan kapcsolat áll fenn a béke megőrzése és fenntarthatósága, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, továbbá a gazdaság, a kultúra, a jog, a törvénykezés és a környezetvédelem terén történő együttműködés között. Másodszor legyen oszthatatlan, amely megköveteli a közös erőfeszítést a biztonsági érdekek figyelemmel kísérésében, mivelhogy minden egyes állam vagy államcsoport biztonsága elválaszthatatlanul kapcsolódik a többiéhez. Harmadszor alapuljon az együttműködéses megközelítésen, amiként az jelen van a már meglevő és egymást kölcsönösen kiegészítő és egymást kölcsönösen erősítő intézményekben, beleértve az európai és transzatlanti szervezeteket, két- és a többoldalú egyezményekben, továbbá a regionális és szubregionális együttműködés számos más formájában. Egyes nézetek szerint a szuverenitás és a be nem avatkozás elvei között meglevő és létező kölcsönhatást és a kölcsönös viszonyt újra kellene gondolni, és át kellene fogalmazni egy új elvnek, a szolidaritásnak a jegyében, miként azt az 1994. évi Magatartási kódex előírja.

Az európai biztonság céljairól, elveiről és jövőjéről

Az európai változások kapcsán újra kell fogalmazni az állami integritás és az önrendelkezési jog közötti viszonyt, mint kulcsfontosságú kölcsönhatást és kölcsönös viszonyt. Az önrendelkezéshez való jogot nem szabad csupán az elszakadáshoz vagy a független államisághoz való jogra korlátozni. A belső jogot az önrendelkezésre úgy kell és szabad meghatározni, mint amely biztosítja az emberi és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását, és egyben a jogot a törvényesség, a pluralista demokrácia fokozatos kiépítéséhez és a konszolidáláshoz, azaz mint amely a nemzetek kormányzásának egyetlen elfogadható rendszere. Az önrendelkezéshez való jogot az állami szuverenitáshoz és a területi integritáshoz való jogokkal összhangban kell

alkalmazni, azaz azok függvényében, amelyek megkövetelik a határok sérthetetlenségét, továbbá a nemzetközi békéhez és biztonsághoz való jogot.

Napjainkban Európában már jelen vannak a hidegháború utáni biztonság alapvető intézményei, nevezetesen az Európa Tanács, az Európai Unió, a Nyugat-európai Unió, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet. De ide sorolhatjuk a kiegészítő és az ún. regionális intézményeket is. A három európai és a két euroatlanti biztonsági szervezetet még a régi biztonsági rendszer keretei között hozták létre, és – többek között – ezért sem működnek hibátlanul az új európai biztonsági környezetben.

A közelmúltban felvetődött egy új koncepció, miszerint a nemzetközi közösgnek olyasféle rendszert kellene kialakítani, amely nem hierarchiára épülne, hanem az államok önszabályozásán és önszerveződésén alapulna. Zbigniew Brzezinski ismert amerikai geostratégia szerint Európa biztonságát a következő évezred elején kialakuló transzatlanti biztonsági rendszer erősíthetné meg. Ez a biztonsági rendszer magában foglalná a kibővített NATO-t (amely biztonsági egyezményeket kötne Oroszországgal), továbbá Kínát, Japánt és a többi ázsiai országot. A háromoldalú, amerikai–kínai–japán tárgyalásokba később más részvevőket is bevonhatnának, azután párbeszéd kezdődhetne az EBESZ-szel, ami megnyitná az utat egy konferenciasorozatnak, s ennek eredményeként elkezdődhetne a transzkontinentális biztonsági rendszer alapjainak kialakítása. A keretet egy állandó bizottság alkotná, amelynek tagjai lehetnének az USA, Európa, Kína, Japán, India és a konföderált Oroszország képviselői.

Kontinensünk azonban ma még inkább egy olyan biztonsági rendszerre vágyik, amely magában foglalja a meglévő és a jövőben létrejövő politikai, gazdasági, katonai és más szövetségeket, nemzetközi szervezeteket, továbbá országsoportokat, országokat és a közöttük létesített kapcsolatrendszereket a századforduló kihívásainak, kockázatainak és destabilizációs tényezőinek a kezelésére. Ezt a kapcsolatrendszer-hálót a szerződő felek közötti nemzetközi jogi és/vagy politikai kötelezettségeket tartalmazó, két- vagy többoldalú biztonsági és együttműködési egyezmények sora szabályozná. Ez a kapcsolatrendszer kihatna a környező kontinensekre és régiókra is. A szerződő felek kapcsolatának lényegi jellemzőjét képezné az egymás segítése és a pozitív erőfeszítések kiegészítése révén megvalósuló együttműködés.

A NATO európai tagállamai meglehetősen jelentős, ugyanakkor alkalmazhatóság szempontjából ún. „nyers” katonai potenciállal rendelkeznek. Ezeknek az országoknak az 1996. évi katonai költségvetése 187,08 milliárd USD-t tett ki, ami az USA erre az időszakra előírányzott védelmi kiadásai mintegy 69%-ának felelt meg.

Az USA 1996-os védelmi kiadásai elérték a 271,41 milliárd USD-t. Az európai NATO-országok katonai költségvetésének csökkenése az 1980-as évek átlagához képest kb. 20%-os volt, szemben az USA katonai kiadásainak ugyanezen időszakban történt 25%-os csökkenésével.

Európa katonai értelemben vett potenciális expedíciós képességének döntő részét azon európai országok adják, amelyeknek az egy főre eső társadalmi terméke (GDP) hasonló az USA-éhoz és nem szembesülnek jelentős külső biztonsági fenyegetettséggel közvetlen szomszédságukban. Ezen országok körébe három nagy eu-

rópai ország tartozik, úgymint az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország. Ezen országok összevont védelmi kiadásai 1996-ban 120 milliárd dollárt tettek ki, az aktív katonai erejük létszáma mintegy 1 millió fő volt. A négy kis ország – Hollandia, Belgium, Dánia és Norvégia – összevont védelmi kiadásai kb. 20 milliárd USD-ra rúgtak, haderejük együttes létszáma 180 000 fő volt. A két csoport között mint „középhatalom” Olaszország (23 Mrd USD és 330 000 fő) helyezkedik el.

A fenti számokból megállapítható az, hogy ennek a nyolc országnak a védelmi kiadásai az Amerikai Egyesült Államok védelmi kiadásainak 55%-át, a védelmi beszerzéseinek szintén 55%-át teszi ki. Egyes amerikai katonai kutatók szerint ezzel a lehetőséggel a fenti országok könnyen létrehozhatnak egy ún. nagyobb regionális konfliktus esetére szükséges képességet. Egy legutóbbi felmérés során megvizsgálták ezen országok fegyverzeti készletét és megállapították, hogy ezen országok szükség esetén mintegy 12 korszerű hadosztályt és az azokhoz szükséges vadászpilóta winget tudnának felállítani. Ilyen méretű haderő megfelelne az amerikai haderő méreteinek.

A katonai elemzéshez azonban az is hozzátartozik, hogy az európai NATO-fegyveres erők jelentős problémákkal küszködnek. Az említett országok ötven százaléka még napjainkban is behívott sorkatonákkal tölti fel fegyveres erőit. Első látásra ez gazdaságosnak tűnik, ezen országok ugyanis akkora hadköteles erőket tartanak fenn, mint az Egyesült Államok, miközben védelmi kiadásaik csak mintegy fele azének. Mindenesetre úgy tűnik (és ez számunkra is fontos tapasztalat), hogy azt kapják, amiért fizetnek: a sorozásos rendszer ugyanis általában olyan fiatal katonákat biztosít, akik számára a meglehetősen rövid szolgálati idő (általában 10–12 hónap) nagy része azzal telik el, hogy az alapvető ismereteket és készségeket a leszerelésükig elsajátítsák.

Számos országban a jogrendszer sem teszi lehetővé a hadkötelezettség alapján felállított erők felvonultatását tengerentúlra. Igaz, hogy ma már az Egyesült Királyságnak, Belgiumnak és Hollandiának is vannak hivatásos erőkből álló katonai erői. Ami Franciaországot illeti, az 2002 körül tervezi az ilyen erők létrehozását. Olaszország, Németország és néhány más kisebb ország ugyanakkor azt tervezi, hogy továbbra is olyan erőket tart fenn, amelyeket teljes egészében, vagy azok egy részét hadkötelesekkel tölti fel.

Problémát jelent az is, hogy a védelmi beszerzésekre fordított dollárok ma már nem sokkal szűkösebbek, mint az Egyesült Államokban, de egyelőre egy kevésbé hatékony védelmi bázist támogatnak. Európa ugyanis nem konszolidálta oly módon a védelmi ipart, mint ahogyan azt az Egyesült Államok tette a hidegháború befejezése óta. Részben azért, mert az 1980-as években Európában nem következett be olyan erőteljes és széles körű fellendülés ezen területen, mint az Egyesült Államok védelmi iparában. Ugyanakkor az európai védelmi ipari vállalatok nem is szenvedtek olyan dekonjunktúrától, mint az amerikai védelmi ipar.

Nyugat-Európa jelenlegi erőfelfejlesztési képessége szerint főként a brit és a francia erők alkalmasak néhány hét alatt több ezer katona és néhány tucat repülőgép felvonultatására egy válságkörzetben. Nyugat-Európa gyengesége abban van, hogy erőfelfejlesztési képessége egy válság kirobbanása utáni két héttől három hónapig terjedő időszakban csaknem teljesen megszűnik. Ez idő alatt az Egyesült Államok hatalmas mennyiségű felszerelést és fegyverzetet képes szétbontakoztatni szállító repülőgépei, az előretolt állomásoztatású és gyors hadihajói révén, amelyeket teherszállító

és üzemanyag-szállító hajók követhetnek. Ugyanakkor a nyugat-európaiak csak az USA hadászati szállítókapacitásának igénybevételével képesek erőik mozgására és a páncélos erők csak néhány hónappal később érkezhettek be olyan távoli hadszíntérre, mint amilyen például a Perzsa-öböl térsége. Az európai erők – néhány hadosztály kivételével – ezekben az esetekben is az Egyesült Államokra szorulnak a hadszíntéren belüli logisztikai támogatást illetően. A nyugat-európai képességek felméréséhez nagy segítséget nyújtanak az 1990–1991-es Öböl-háború tapasztalatai. Azóta az európai képességek valójában sem abszolút, sem relatív értelemben nem növekedtek. Katonai szervezetek vonatkozásában az eurohadtest és a NATO gyorsreagálású erői révén növekedett az átdobható alakulatok és szervezetek száma, elvileg több hadosztálynyi erő állhat rendelkezésre, de nagy gondot jelent a szűkös szállítási kapacitás.

A helyzet javítása érdekében az Egyesült Királyság azt tervezi, hogy két, nagyméretű (gördülve) be- és kirakóhajót szerez majd be. Franciaország – Chirac elnök védelmi terve alapján – hamarosan 30 000 főnyi átdobható erőt és 100 felvonultatható repülőgépet tart(hat) fenn. Ez kb. kétszerese lenne az 1991-es Öböl-háborúban bevetett francia szintnek. Ezzel egy időben a légi utántöltő repülőgépeinek számát 11-ről 16-ra fogja növelni. Németország mintegy 30 000 főnyi harcos erőt vonultatott fel Boszniában, ezzel 1945 óta első ízben töltve be aktív harci szerepet.

Ezek a lépések meglehetősen szerények ugyan, de közelítenek az Egyesült Államok által képviselt, kiegyensúlyozott teherviselés vállalásához, ami a megfelelő döntések meghozatala után a tervezett időben realizálható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Kőszegvári Tibor: A jövő század hadviselése és a különleges erők; Hadtudomány, 1997/4. sz.
2. W. T. Johnsen: Force planning considerations for Army XXI. SSI; february 18, 1998.
3. Rüstungsexport und VN Waffenregister; Bonn, 1995.
4. Margaret Thatcher: Út egy békésebb világ felé; Reader's Digest, 1996. dec.
5. Dr. Csabai György: A biztonságpolitikai rezdülésekről; UHSZ 1996/6. – Az új nemzetközi rend lehetséges modelljei; Hadtudomány, 1995. 3. szám. – Eurohadereg (európa védelmezője a XXI. század elején); Akadémiai Közlemények, 1996. 209. sz.
6. National Military Strategy of USA; Washington, 1997.
7. Zbigniew Brzezinski: A Geostrategy for Euroasia; Foreign Affairs, Sept/Oct 1997.
8. Rostoványi Zsolt: Posztmodern világrend?; Külpolitika, 1996. 3–4. szám.
9. Wallerstein, Immanuel: A modern világgazdasági rendszer kialakulása; Gondolat, 1983.
10. Steven Metz: The Army and the Future of the International System Parameters, Summer, 1994.
11. Dr. Csabai György: Előtérben az új USA koncepció: két regionális hadászati művelet egy időben; ZMNE Közlemények, 1997. évi I. évf. 3. szám.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépettessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20–22 gépelt oldalnyi terjedelmet. (Maximum 40 ezer karakter!)

Amennyiben a szerző számítógéppel dolgozik tanulmányát, cikkét bármilyen számítógépes lemezen is kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelt lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lakcímüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje – a cikk elfogadása esetén – 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Szabó János

A NATO-csatlakozás kihívásai

A NATO-csatlakozás mindenekelőtt azt fejezi ki, hogy az érintett országok gazdasági struktúráját és működésmódját, állami és politikai logikát és praxist, társadalmi rendet illetően az érett demokráciák felé már kinyilvánított orientációjukat azzal is megerősítik, hogy a biztonsági architektúrájukba történő teljes értékű betagozódást is felvállalják. Ebből következik, hogy a mintaországok gazdasági, politikai, államműködtetési logikájának – s mindezek a védelmi szervezetre és professzionizmusra gyakorolt hatásainak – kulcsszerepe van a csatlakozó országok védelmi szektoraival, különösen pedig azok védelmi professzionizmusával szembeni kihívások megfogalmazásában. A szerző cikkében főként azokkal a kihívásokkal foglalkozik, amelyeket a védelmi szervezet háttérében álló globális és társadalmi faktorok idéznek elő, illetve a védelmi környezet modernizációjából és a tisztikar átalakulásából erednek.

A globális és társadalmi faktorok kihívásai a védelmi szervezet háttérében

Az érett demokráciák biztonsági integrációjának a jövő fegyveres erői felé irányuló logikája azt mutatja, hogy a 21. sz. Európájának minden korábbinál jobban megnő az esélye egy egységesülő védelmi rendszer kiépítésére és fenntartására, a klasszikus tömeghadseregek helyett kisebb méretű, ám jól integrált, magasan specializált professzionális haderők fenntartására, amelyeket tartalékos rendszerek támogatnak. Számolni kell a hosszú szolgálati idő s profi katonák dominanciája mellett a rövidebb ideig foglalkozásszerűen szolgálatot vállalókkal, a gazdaságossági megfontolásokat a személyi szabadságmegfontolásokkal ütköztető alkalmazási változatokkal, bizonyos nyomással abba az irányba, hogy a katonanőket (legalábbis a gyermekeseket) irányítsák vissza a civil társadalomba, illetve, hogy fokozatosan nyisson a hadsereg a homoszexuálisak előtt stb.

Az új hadseregek építőitől és működtetőitől mindenütt jelentős adaptivitást és flexibilitást követel a jövő, főleg a nemzeti politikák, a nemzetközi biztonsági együttműködések, valamint a konkrét védelmi adottságok, struktúrák, hagyományok, törekvések összefésülésében. Ez azt jelenti, hogy e három területen egyaránt felkészült, nyitott, tájékozott, reakcióképes és kreatív professzionisták döntéshozó pozícióba juttatása jelenti a rugalmas védelempolitizálásnak és haderő-modernizálásnak az alapvető feltételét. A hazai haderőreform ezen belül a védelmi képzés reformja folyamatában a számunkra használhatónak tűnő részletes következtetések – a nyugati prognóziskereső szakirodalom alapján – a következők (1. táblázat):

A hadseregstruktúra változási modellje
(a globális és a társadalmi faktorok változásgeneráló hatásai)

1. táblázat

Globális tényezők	Társadalmi tényezők	Védelmi tényezők	Változások a hadseregben
Technikai fejlődés	A „régí” fenyegetések leértékelődése, az „új” fenyegetések felértékelődése	A védelem és a biztonság tényezőinek új rendje	A fegyveres erő új feladatai és struktúrája
A bipoláris katonai világrend vége	A védelmi költségek új típusú támogatása	A védelem új missziója	Professzionális szerepek változása
Új világkihívásokkal szembeni európai biztonsági egységesülés	Új társadalmi preferenciák dominanciája	A védelem nyitottsága és új „image”-a	Az intézményi-foglalkozási tényezők új egyensúlya
Világgazdasági átalakulás	A fegyveres erővel kapcsolatos közvélemény átalakulása	A védelem civil kontrolljának finomodása	A rekrutációs képzési selekciós, javadalmazási struktúra változása
Posztmodern világkultúra új értékei	Civilizációs azonosságtudat, közös biztonság keresése (a biztonság nemzeti jellegének kompromisszuma a kollektivitás eszméjével)		A lelkiismereti kifogás lehetősége
Állampolgári forradalom			Nyitás a széles karrieresélyek felé
			Az állampolgári jogok minimális korlátozása (indokolási kötelezéssel)
			A katonák privát szektorának elismerése (család, feladatok, lakhelyválasztás függetlenítése a szervezeti érdektől stb.)

a) A biztonságpolitika és a haderőépítés globális tényezői

A katonai technológiák új generációi – azon túl, hogy már régen csupán az abszolút megsemmisítő erőt halmozzák – aláásták a tömeghadseregek tradicionális foglalkozási struktúráját és elavulttá tették a totális háború gyakorlatát. Ezzel egy időben elavult a békeidőbeli leszerelés gyakorlata is, miközben igen magas szintre emelkedtek a nemzet biztonságának költségei. A világ védelmi rendszereiben alkalmazott technológiák modernizáltsági szintjei között létrejött szakadék ugyanakkor a totális háború alatti konfliktusszinteken képesnek látszik biztosítani a nyugati technológiai fölény egyben biztonsági garanciakénti működtetését is (Öböl-háború). Az egyes országok esetében e tény a nemzetközi integrációban hovatartozást erősebb védelmi tényezővé emeli, mint a nemzeti védelmi erő önmagabani készenléti foka (technológiai kihívás).

A bipoláris katonai világrend összeomlása, a hidegháborús fenyegetés megszűnése, a fenyegetések más szintjeit tette szembeszökővé. A politikai-gazdasági rendszerek konfrontációja helyett *egyrészt* a sokkal mélyebb gyökerű civilizációs szembenállás erősödött, *másrészt* az eddig alászorított nacionalizmusok, regionális konfliktusok kirobbanásához teremtődtek meg a feltételek, s *harmadrészt* az előbbi kettőt átszövő „új” fenyegetések erősödtek fel (világkörnyezet, éhezés, túlnépesedés, természeti erőforrásokkal visszaélés, migráció, menekültek, kábítószer-csempészet, bűnözés stb.) (*civilizációértelmezési, kultúrakezelési kihívás*).

Az európai egységesülési törekvések biztonságpolitikai vonulatában egyszerre fogalmazódik meg *egyfelől* a belső (európai) konfliktusok békés rendezhetőségébe vetett meggyőződés, a nyugati civilizációs értékek egységes elfogadása és követése azonos elvű integrált politikai-gazdasági-katonai struktúrákkal történő garantálása esetén, *másfelől* az ettől eltérő civilizációs érdekekkel, törekvésekkel szembeni hatékony együttes védekezés és a velük való békés együttélésben a nyugati érdekek biztosítása, az eltérő civilizációk közötti együttműködés nemzetközi intézményeinek fenntartása és működtetése kíséretében (*globális biztonsági gondolkodás kihívása*).

A bipoláris világrend katonai expanziójához az érintett országokban olyan gazdasági növekedés társult, amely (változó mértékben) inkompatibilis volt a nemzeti gazdasági rendszerekkel, s nemcsak kulcsszerepe volt a szovjet modell által befolyásolt országok összeomlásában, de az összeomlás után is tartósuló problémákat okozott – az állami költségvetési deficiteken túl ide kell sorolnunk a leszerelés és a haderőcsökkentés „békeosztalékának” elmaradását is, hiszen a védelmi konverzió, a katonai kapacitások békés célú átállítása óriási összegeket igényel (*általános világgazdasági és védelemgazdasági gondolkodás kihívása*).

Az ipari társadalmak diszfunkcionális modernizációs következményeinek tudatosodása igen erőteljes és tartós kritikai kultúráramlatot erősített fel a nyugati civilizáció országaiban. Ezen a posztmodern világkulturális áramlaton belül történt meg az univerzális ideológiák kétségbevonása, a „másság” összes megnyilvánulásának támogatása; a lokális illetékességek feltétlen elismertetése; az erőszak, a hatalom intézményeinek diszkreditálása; az alternativitás mozgalmainak kibontakoztatása. E posztmodern tendencia összefonódik az információs társadalom terjedésével, ezért értékei, szimbólumai a leggyorsabban terjednek és a kulturális különbségeket átmetszve ugyanazt a tartalmat hordozzák mindenütt (*a világkultúrában, információs társadalomban való eligazodás kihívása*).

A világhódító tiltakozó mozgalmak hatásaként a polgárosodásban, demokráciában előrehaladott társadalmak mindegyikében végbementek az állampolgári forradalmak. Ennek sokoldalú eredményei között a hadsereg szempontjából különösen fontos „a katona egyenruhás állampolgár” eszméje, az, hogy a hadsereg egyre inkább mint „egy a munkahelyek közül” minősül a tagjai számára; a katonai szakszervezetesedés; a katonai szervezetekben a polgári munkaszervezési módszerek igénye; a menedzseri képességek iránti igény; a humánerőforrás-gazdálkodás kényszere a katonai szervezetben stb. (*az állampolgári értékek, az emberi jogok és a katonai szervezet érdekkompromisszumának kihívása*).

A hazai haderőreform felelőseinek a jelzett globális tendenciák dinamikájával mindig tisztában kell lenniük, hogy azokhoz illeszkedő védelmi szervezetben gon-

dolkodhassanak. Ez azonban önmagában kevés, arról is tudniuk kell, hogy e globális tényezők hogyan aktivizálódnak a konkrét hazai társadalmi folyamatokban.

b) A védelem- és haderőépítés hazai társadalmi tényezői

Az új európai biztonsági integrációba való beágyazódás mértékében a magyar társadalom sem mentes attól a tendenciától, hogy leértékelődtek a „régí” fenyegetések (tótális atomháború, koalíciós háború, háború a régióban, illetve a szomszédos országokkal stb.) és felértékelődnek az „új típusú” fenyegetések (környezeti fenyegetés, kábítószér, bűnözés, menekültek, járványok stb.), és az állampolgárok inkább szeretnék látni olyan védelmi szervezetet, amely az „aktuálisabbnak” tartott fenyegetésekkel szemben jelent védelmet számukra, mintsem olyat, amely attól akarja megvédeni őket, „amitől ők már nem félnek”, ami hál’ istennek egyre távolabb kerül tőlük *(a fenyegetések átalakulásával kapcsolatos kihívás)*.

A honvédelem működtetésének feladatai Magyarországon sem csupán a fegyveres erőre tartoznak, hanem a társadalom, a kormányzat, az önkormányzat stb. is részesedik ezekből. A haderőcsökkentés és a védelmi költségcsökkentő törekvések csak akkor léphetnek előre, ha a „többi” tényező – azaz a társadalom, az állam, az önkormányzatok stb. – is többet vállal a védelem feladataiból. Egy olyan időszakban, amikor a „profitizstítás”, az „adminisztratív létszámok leépítése”, az állami költségvetés-csökkentés van napirenden, a védelmi költségekhez való viszony igen ellentmondásosan alakul. Ezen belül várható, hogy a személyi költségekre, a technikára, a szervezeti átalakításokra irányuló költségigényekhez csak akkor lehet megfelelő társadalmi és parlamenti támogatást találni, ha bizonyítani tudjuk, hogy a rövidebb távú költségek jól illeszkednek a haderőreform társadalmi elfogadottsággal bíró hosszabb távú perspektívájába is. A gazdasági prosperitás hiányában és a politikai érdekebe illeszkedés híján pedig még akkor sem *(a védelmi költségvetési döntéshozás kihívása)*.

A társadalmi preferenciák átrendeződésében az individuális hangsúlyok – a személyes szabadság, a fogyasztás, a gazdasági biztonság – felértékelődtek, ezzel szemben a védelmi kötelezettségek vállalása, az alárendelődni akarás, a közösségi elköteleződés visszaszorult. A közügyek nagy köreit tekintve a védelem nem, a biztonság igénye igen, a gazdasági jólét igen, a kockázatvállalás nem, az érdekérvényesítés igen, mások érdekelismerése nem számíthat magas preferenciákra *(a közvéleményi preferenciák kihívása)*.

A NATO-orientációt támogató társadalmi preferenciák rendszere oly módon bontakozik ki ebből a meglehetősen ambivalens értékrendből, hogy a gyenge személyi tehervállalási kedv mintegy kompenzálja magát az európai civilizációs azonosságtudatban, a közös európai biztonságkeresés érdekében viszont hajlamos kompromisszumokat kötni a nemzeti jellegű biztonsági építmény kizárólagosságával szemben *(a biztonsági kompromisszumkeresés kihívása)*.

A hazai társadalom tényezői azt mutatják, hogy hosszú távon potenciális feszültség várható a nyugati típusú társadalmak két alapvető értéke, *a demokrácia és a biztonság értékei között*. Ebben az értelemben külön figyelmet igényelnek a védelmi tényezők.

c) A haderőépítés védelmi, biztonságpolitikai tényezői

A biztonság és a védelem tényezőinek sorában a fegyveres erő egyértelműen és tartósan hátrасorolódott. Ebben megfogalmazódik a nyugati értékrend integrativitása iránti orientáció és a társadalom fegyveres erővel, valamint a hadviseléssel szembeni averziója is, ám mindazonáltal a konfliktusrendezés kollektív európai intézményrendszere iránti bizalom és a hazai nem erőszakos konfliktusrendező intézmények iránti elköteleződés fejeződik ki benne (*a biztonság és védelem tényezői átstrukturálódásának kihívása*).

A védelem új missziója az új „háborúkerülő” konfliktusrendezés európai, illetve világméretű intézményrendszerének munkájában való részvállalásban (békekikényszerítés, békefenntartás, békemegfigyelés stb.), valamint a felmerülő új fenyegetések elhárításában, vagy legalábbis csökkentésére törekvésben ölt testet. Ez egyfelől azt jelenti, hogy egyre inkább olyan katonai szervezetre van szükség, amely a „vegytisztn katonai” szerepét rendkívül kis valószínűséggel fogja gyakorolni, s így annak fontossága is csökken, ezzel szemben fel kell készülnie egy sor olyan feladatra, amit korábban nem katonai feladatként tartottak számon, illetve amelyek között gyors váltásokra kell képesnek lennie a személyi állománynak, valamint a szervezeti infrastruktúrájának egyaránt – magas technológiai szintű fegyverzet és felszereltség, magasan kvalifikált, flexibilis, tettének társadalmi-politikai-diplomáciai súlyát mérlegelni és befolyásolni képes tisztikar igénye (*a nem katonai szerepek, a nagy variabilitás és a dinamikus váltás kihívásai*).

Másfelől az új misszió azt jelenti, hogy a magyar fegyveres erőnek valamilyen jól körülhatárolt szerepkört kell vállalnia az „Európa-erődön” belül. Ez a szerepvállalás várhatóan elsősorban Magyarország európai gazdasági és politikai súlyától fog függeni. A kissé érdesen hangzó populáris megfogalmazást idézve: „Magyarország újra lehet védőbástya Európának, de lehet a vár körüli vizesárok is, amelybe mindkét oldalról belepisálnak” (*az integráción belül a saját biztonsági és védelmi szerep megtalálásának kihívása*).

A védelmi szektor új tulajdonságai között a globális és társadalmi tényezők különösen hangsúlyoznak két mozzanatot, a nyitottságot és az új típusú image szükségességét. A nyitottság egyfelől a társadalom számára történő láttatás – csupán a hadműveleti értelemben vett katonai titok megtartása által korlátozott – teljességét jelenti, másfelől a környező országok vagy az európai régió haderői számára tett gesztusokat, amelyek a legkisebb rossz szándék gyanújának, a részünkről feltételezhető fenyegetettség képzetének eloszlátását szolgálják.

Az új image emellett a fegyveres erő magáról sugárzott képét jelenti, amelynek nemzetközi vetülete alapvetően a megbízható békepartner arculatát kell, hogy öltse, hazai-belföldi használatra szánt vetületének pedig emellett még kellőképpen vonzónak is kell lennie a lakosság körében, hogy a védelem feladatai megfelelő társadalmi rétegekben felébresszék a védelmi terhek vállalásának szándékát. Másfelől pedig igaznak, hitelesnek is kell lennie, hogy a már a pályán lévők ne érezhessék azt, hogy becsapták őket, amikor e pályára csábították (*a nyilvánosság kezelésének és az arculatformálásnak kihívásai*).

Az új védelmi tényezők sorában a legmélyebben integratív és a legkevésbé

megkerülhető követelmény a védelem *civil kontrolljának* elvárásrendszere. A civil társadalom (a civil szervezetek, a közvélemény stb.) a három hatalmi ág (törvényhozás, igazságszolgáltatás, kormányzat), a fegyveres katonai szervezetek vezetési szintjei és a közvetítő intézmények (nyilvánosság, médiumok) olyan kontrollmechanizmusáról van szó, amelyben a védelem feladatai nem sikkadhatnak el és a védelmi forrásokkal, a fegyveres erővel való visszaélés kizárt. Ez csak úgy működhet, ha a kontrolláló ágensek kompetenciaszintje biztosítva van, illetve a fegyveres erő vezető pozícióiban elfogadják a civil kontrollt. Ám ennek a helyzetnek a biztosítása csak igen bonyolult társadalmi-gazdasági-politikai folyamat eredményeként várható (a *demokratikus kontroll kihívásai*).

Összgezten elmondhatjuk, hogy a globális, a konkrét társadalmi és ezen belüli védelmi tényezők egymásra rétegződése determinálja a *hadseregstruktúra* változásait.

d) Az új hadsereg építésének prognosztikus tényezői

A *fegyveres erő feladatai* a jövőben elsősorban az európai védelmi integrációhoz való viszonyunktól, illetve az azon belüli részesedésünktől függenek. E feladatrendszerben a kollektív védelem feladatai valószínűleg a konfliktuskezelés elsősorban régióspecifikus és nem háborús megoldásait, az „új típusú” fenyegetésekkel szembeni garanciák biztosítását, illetve a nemzet saját védelmi szükségleteinek biztosítását fogják jelenteni. Ennek egyik legmarkánsabb következményeként várható, hogy a „vegytisztán katonai funkció” a katonai feladatokon belül elveszíti nemcsak kizárólagosságát (azt máris elveszítette), de fontossági elsőségét is (a *katonai szerep átalakulásának kihívása*).

A *fegyveres erő struktúrája* tekintetében számos módosító hatásnak lesz kitéve a fegyveres erő mérete, a rekrutált állomány mennyisége és minősége, a specializáció és a kiképzés, valamint az ösztönzés rendszere, a hivatásszerepek, az alegységek szervezőmódja, az aktív és a tartalékos komponensek viszonya (a *fegyveres erő új személyügyi kapacitásigényének kihívása*).

A fegyveres erő várhatóan folyamatosan ki lesz téve olyan társadalmi nyomásnak, hogy a *katonai kiadásokat csökkentse*. A nagyobb valószínűsége annak van, hogy inkább a személyi állomány aránya fog csökkenni, a költségek pedig a védelem technikai és szolgáltatási szektoraiban nőnek erőteljesebben, a nyugati technikai fölény fenntartásának (és a *védelmi ipar működtetésének*) logikája szerint.

A nemzeti konszenzus a legkisebb, de még hatékony haderő tekintetében tartósan hiányozni fog, ezért a hadseregnek úgy kell terveznie, hogy képes legyen a jövőben további létszámcsökkentésre, nagyobb szervezeti trauma nélkül (a *költségvetés és létszámcsökkentés kihívása*).

Ugyanakkor a létszámcsökkentés nem jelentheti, hogy csupán kisebbedik a hadsereg, a *rugalmasság és adaptivitás szintjének növekednie kell*, hogy biztosítható legyen a feladatok változó követelményei szerinti masszív személyi állomány. A kapacitás megőrzését rutinos adaptációval a nagy fluktuációhoz *egyfelől* a képzés minősége, *másfelől* a szervezetek, fegyvernemek, vezetési szintek jól mozgósítható tartalékos hátterének korszerű biztosítása szolgálhatja (a *rugalmasság, adaptivitás, hatékonyság kihívása*).

A *rekrutáció-képzés-szelekció összekapcsolódó mennyiségi és minőségi követelményeiben jelentős módosulás várható*. A magasan képzett és jól fizetett, magas (a munkaerő újratermelésére magas szinten képes) életstandardokkal körülvett *tisztikaron* belül az eddigieknél pontosabban különválasztandók a *katonai vezetők*, akik teljes képzésüket a katonai felsőoktatásban és a gyakorlólhelyeken kapják, illetve a *specialisták*, akik képzésüket részben vagy teljes egészében civil felsőoktatásban szerzik. A különválasztást a képzési költségek, visszatérülési mutatók, illetve a ki-be léptetés (átjárhatóság), az esetleges redukció, a várható fluktuáció igényei sürgetik. A tisztek aránya a jövő hadseregében megmaradhatna a mai szinten (esetleg növekedhetne is), általában hosszú idejű, de nem feltétlenül élethossziglani pályagaranciákkal. Ezért is fontos számukra a képzettségbeli társadalmi ekvivalencia, a felsőfokú, konvertálható diploma (*a fegyveres erőn belül és azon kívül egyaránt konvertálható tisztképzés kihívása*).

A *tiszthelyettesek* között a tisztekénél differenciáltabb szolgálati idő-tagozódás vezethető be, ami specialitásokhoz igazodva változhatna. *Arányuk és számuk mindenképpen drasztikus növelést igényel*. Képzettségüket illetően részükre a tisztekénél differenciáltabb, speciális beosztásokhoz jobban igazodó rendszer szükséges: Az általános iskola után katonaiskolát végzettektől (egyszerűbb harcvezetők esetében, megfelelő gyakorlattal párosítva) a domináns középiskolázottakon keresztül a kis arányú felsőfokú végzettséggel rendelkezőkig ez az állománykategória lehetne a munkaerőpiac és a hivatásos szolgálat ütközőzónája. Ide vezethetne út a *legénység* köréből, és innen vezethetne út a tisztek csoportjához, de alapvetően néhányszor ismétlődő szerződéses alapon lehetne működtetni oly módon, hogy e szektor javadalmait tekintve versenyképes legyen a munkaerőpiaccal (*a tiszthelyettesképzés, a munkaerőpiaccal való versenyképesség és a helyes állományarányok biztosításának kihívása*).

Mindkét állománykategória (tiszt–tiszthelyettes) távozói erősítenék a tartalékos rendszert, amely pufferzónát képviselhetne a fluktuáló fegyveres erő társadalmi hátterében.

A *legénység sorozásos rendszerből az önkéntes haderő felé történő átmenete nagy valószínűséggel prognosztizálható*. Ennek legvalószínűbb módja, hogy először általában csökkenni fog a legénység aránya az összlétszámon belül, majd megoszlik egy időszakot teljesítőkre és két vagy több időszakot teljesítőkre. Ebben a rendszerben az utóbbi szolgálati módok választhatóak és illetménnyel járnak, míg az egyetlen időszakot szolgálók a korábbi sorozásos rendszerben teljesítik szolgálatukat. Az átállítási folyamatot úgy zárhatnánk le, hogy ez utóbbi szolgálati forma (a veszély esetén indokolt helyzetekben törvényesen bármikori visszaállíthatósággal) egyszerűen megszűnne. A *legénység* biztosítása ilyenformán a legmesszebbmenőkig a munkaerőpiac hatásaitól függhet, erre specializált erőforrás-gazdálkodási rendszer működtetésével. A legénység tartalékos gárdáját a szolgálatban szerződésüket nem megújítók alkothatják (*a sorozásos rendszerről az önkéntes szolgálati rendszerre történő áttérés kihívása*).

Senkinek nem lehet kétsége afelől, hogy a professzionista, önkéntes elven szerveződő hadsereg személyi költségei kevesebb ember között oszlanak meg, ám a tömeghadseregekhez viszonyítva lényegesen differenciáltabb módon és járulékos

költségekkel járnak együtt. A tiszti illetmények szintjükben pedig meghaladják a társadalom azonos képzettségű, felelősségi és beosztási szintű állami hivatalnokaiét. Az ő működésük hatékonysági mutatója nem lesz más, mint hogyan képesek a minimalizált létszámú állományt a lehető legszélesebb határok közötti alkalmazhatósággal, a legrövidebb idő alatt, a legolcsóbban kiképezni és velük a gyorsan változó feladatokat megoldani úgy, hogy azoknak a legtovább kedvük legyen szolgálatban maradni (*az illetmények hatékonysági mutatókhoz igazított differenciálásának kihívása*).

A magasabb specializációs és a kiképzési elvárások feltehetően szintén ellenőrzés követelmények közepette érvényesülnek. A specializáció a katonai szervezet foglalkozási környezetében könnyen kiüresítheti az egyes feladatköröket a használható tudásoktól, és működésképtelenséggel fenyegeti a szervezetet egy-egy apró specialitás kiesése esetén, ha nincs, aki átvegye a kieső szerepét. Ezért a specializációt a katonai feladat-végrehajtás team-jellegének megfelelően korlátozni szükséges, azaz tervszerű szelektivitással a várható feladatokhoz szükséges képességeket célszerű felhalmozni és nem pedig az állománytábla merev szakmalistáját teljesíteni. Ez nem jelenti, hogy az egyes katonának minden feladatra kiképzettséggel kell rendelkeznie, de azt igen, hogy a nagy valószínűséggel használatba kerülő specialításoknak a flexibilitást és az adaptivitást lehetővé tevő minimumát széles körben el kell sajátítani.

És ezen a széles bázison nyugodhat egy-egy katonánál a mesterien elsajátított specialitás egy vagy néhány szakiránya (*a túlspecializáció visszavételének, a szélesebb alapú, többféle specializálódást lehetővé tevő képzés kihívása*).

A hadsereg személyi állományának struktúraváltozásai előrevetítik *a rekrutáció ösztönzésében várhatóan eszközrendő változtatásokat*. A pálya vonzásának növelésében minden vizsgálat szerint rossz hatásfokú az önmegvalósítás ígérete, ha azután amiatt demoralizálódik az állomány, mert úgy érzi, hogy becsapták, nem kapta meg, amit ígértek neki. Ezért csak olyan stratégiák használhatóak hosszabb távon, amelyek be is váltják ígéreteiket.

Ilyen beváltható ígéret lehet a továbbtanulási orientációval bíró ifjúság számára a képzettségszerzés („légy minden, ami lehetsz!”), amelynek perspektívái határozottan a leghatásosabbak a korai pályaelhagyással szemben. Ugyanakkor a számos civil pályára való előkészület („a legjobb hely az induláshoz!”) legjobb környezeti feltételeit, a foglalkozási gyakorlatszerzést, a testületi azonosulás lehetőségét stb. lehet majd beépíteni a pályavonzás tudatosan vezérelt mechanizmusába. A hagyományos hivatásértékek tradicionális kelléktárának használhatósága minden valószínűség szerint erősen szelektívvé válik (*a rekrutáció új típusú ösztönzésének kihívása*).

A személyi állomány professzionális szerepei a professzionális haderő irányába történő elmozdulás folytán automatikusan szélesedni látszanak, és a tisztekre, tiszthelyettesekre, a legénységre, sőt a polgári alkalmazottakra is vonatkoztathatóak lesznek. Ez erőteljesen ellentmond Huntington tömeghadseregekre érvényes megállapításának, amely szerint az állampolgár katonák, a tartalékosok és a civil alkalmazottak lényeges támaszai, de nem részei a professzionális katonai apparátusnak. A Huntington féle professzionalitás-paradigmától történő elmozdulás oka, hogy a katonai képesség növekvő speciális, kereszt kiképzést (civil–katonai) tartalmaz és kevesebb tradicionális diffúz katonai hozzáértést. A katonai tevékenységek köre szélesedik, s nem tradicionális hivatáselemekkel, hanem olyan foglalkozási elemekkel bővül, ame-

lyeknek megtalálható valamely polgári megfelelőjük is (*a katonai képességelemek tradicionális arányainak eltolódása a civil foglalkozási képességek felé*).

Külön distinkciót igényel a politikai és a katonai tudáselemek helye a professzionális szerepben. Hiszen míg korábban csak a magas beosztási szinteken merült fel a kettő egyensúlya, ma a katonai feladatok az egészen alacsony szinteken is politikai implikációktól terhesek. Például egy békefenntartó akcióban már század vagy szakasz szintjén is előadódhatnak katonadiplomátát vagy katona állami tisztviselőt igénylő feladatok. A katonai professzió a politikai műveltséget ezért semmiképpen nem nélkülözheti, ami külön szerepet ró a kiképzés folyamatára (*a katonai képzésen belül a politikai ismeretelemek erősítésének kihívása*).

A harci alakulatok (alegységek) szervezésének szintén változnia kell a magas flexibilitás és adaptivitás igénye miatt. Ez elég problematikus felvetés lehet azok számára, akik a hadsereget annak klasszikus porosz prototípusa szerint változhatatlan, bürokratikus és hierarchikus elveken épülő szervezetként fogják fel. Azonban a környezeti változásokhoz alkalmazkodni képes, ún. *mátrixelven* működő szervezési formát már sikerrel próbálták ki az Öböl-háborúban, s a tapasztalatok azt mutatták, hogy sokkal hatékonyabban működött, mint a rögzített hierarchikus szervezési és felszerelési táblán alapuló katonai szervezet. Úgy tűnt, hogy a privát illetékesség a magas technológiai környezetben, magasan képzett munkaerők esetén, gyorsan változó helyzetben és feladatok körében rosszul működik azon hierarchikus feltételek mellett, amelyek a tradicionális hadseregszervezés sajátjai. Ellenben az ún. *mátrixszervezetben*, amelyben a tekintély és az információ mind a vertikális, mind pedig a horizontális csatornákon párhuzamosan működik, lehetővé vált, hogy hagyják a személyi állományt rugalmasan ún. *projectcsoportokba* szerveződni az adódó specifikus feladatok logikája szerint. Amennyiben a jövő akcióteamjeinél ez a szervezési mód általánossá válik (valószínűsíthető), akkor nem lehet akadálya annak, hogy ezt a szervezési módot a békeszervezetek is tükrözzék, s véget vessenek a rigorózusan hierarchikus formák inadaptív és rugalmatlan örökségének (*a szervezeti formák hatékonysággel való modernizációjának kihívásai*).

A felhasználás lehetőségeiben gondolkodó haderőtervező szemében alig túlértekelhető jelentősége van annak a kérdésnek, hogy *hogyan alakulna a jövő hadseregében az aktívan szolgáló erők és a tartalékosok aránya az alkalmazásra kerülő kontingensekben*. A prognózis kiindulópontja az, hogy a tartalékosok alacsonyabb szinten képzettek és gyakorlottak, mint az aktívan szolgáló erők, ezért a gyorsreagálású erőkben rendszerint nem számolhatnak velük, és hosszabb kiképzés esetén (30–60 nap) is csak zászlóalj–dandárszinten összekovácsolt erők állíthatóak össze belőlük. A hadseregek ma nyilvánvalóan nem számolnak azzal, hogy nagy harci egységekben gyorsan alkalmazhatnának tartalékosokat. Ezzel szemben tervezik őket olyan klasszikus, milíciaprofilú feladatokra, mint pl. a rendfenntartás, ipari katasztrófa, vagy természeti csapás elhárítása, infrastruktúra-védelem, terrorizmusellenes fellépések, harcbiztosító alakulatok, egészségügyi és hadtápfeladatok végzése, valamint kiképzőfeladatok.

A jövőbeli tartalékosok alkalmazásnak ez idő szerint három alapelve követhető: Az *első*: a tartalékosok zászlóaljméretnél nagyobb formációban csak elnyújtott akciókba vonhatóak be. A *másik*: hangsúlyozni kell a tartalékos erőknek az aktív

erők harctevékenységet támogató funkcióit, ezekre a feladatokra ugyanis alkalmas-sá tehetők. A harmadik: a tartalékos erők közül az erős pályavonzást érzők számára nyitva kell hagyni az aktívvá válás csatornáit, illetve alegységeik kiképzését és vezetését békeidőben célszerű aktív tisztek vagy tiszthelyettesek kezébe tenni (a tartalékosok képzésének, igénybevételének, szervezésének kihívásai).

A jövőben várhatóan felerősödik az ellentmondás a társadalomból jövő liberális tendenciák hadseregen belüli érvényesülési törekvései és a tradicionális katonai erények újramegerősítési kísérletei között. Az ellentmondások várhatóan hullámok formájában jelentkeznek, hol a társadalomhoz való konvergálás, hol pedig a hadsereg eltéréseinek hangsúlyozásával. Ma még nem világos, hogy a 21. sz. hadserege számára melyik tendencia jelenti a leginkább funkcionális háttérret, az viszont világosan látszik, hogy a hadsereg nem lesz képes ellenállni annak a nyomásnak, ami az állampolgári forradalomból és a gazdasági kényszerekből adódik, s a fejlődés – a hadsereg tradicionális elkülönülési tendenciáit megsemmisítve – a társadalomhoz konvergáló tendenciákat erősíti (az állampolgári forradalom fegyveres erőn belüli hatásainak kihívása).

A hadsereg nemi jellegében a tradicionális férfidominancia veszíthet erejéből, s a női szerepek és létszámok bővülését követően várhatóan fokozottabban megkérdőjelezi majd a nők sajátos szakágakba szegregálódását, limitált arányait és előmeneteli korlátait, kirekesztettségüket bizonyos alakulatokból és munkakörökből. Míg azonban az önkéntes hadseregre való áttérés, illetve a munkaerőpiacra történő nyitás, az állampolgári forradalom hatásainak beengedése erősíti a nők arányát és szerepeit, a fegyveres erőkben a létszámcsökkenések újra és újra felvetik majd a tradicionalisták részéről a teljes férfihaderőhöz való visszatérés eszméjét. Az állampolgári forradalom minden bizonnyal csökkenteni kívánja a nők kizárhatóságát a katonai szerepekből, és várható, hogy szükség lesz a katonai szervezeti kultúra olyan átalakítására, amelyben a katonai vezetők nem tűrik a nemi megkülönböztetést, a nemek közötti egyenlőséget katonai értékke emelik, s a katonai szocializáció során az ennek megfelelő nemek közötti viselkedést honorálják (a nemi egyenlőség szervezeti biztosításának kihívásai).

A katonák családi statusában is változásokra lehet számítani, amelyek elkerülhetetlen következményekkel lehetnek a szervezet számára. A klasszikus hadseregek magas nőtlenségi aránya a 20. sz.-ra mindenütt megváltozott, ám ehhez képest is új fejleményekkel lép meg bennünket a nők katonai szolgálata és az önkéntesek nagyobb aránya. Mindkét tendencia előrehaladása azt valószínűsíti, hogy a jövőben nőni fog a családoso-k, házások aránya, nőni fog azon katonák (főleg nők) aránya, akik eltartott gyermekeiket egyedül nevelik, és nőni fog az ún. kettős katonacsaládok aránya. Ez a szervezet számára aktivizálandó kezelőmechanizmusokat igényel legalábbis a családok támogatására, a gyermekekről való gondoskodásban való közreműködésre és az állománymozgatás (áthelyezés, vezénylés stb.) körülmények közötti megszervezésére (a katonai szolgálat családi hatásokat kalkuláló szervezésének kihívásai).

A fegyveres alakulatok és a katonák lokális környezethez való viszonyában is változás várható. A változás egyik irányát feltétlenül abban kell látnunk, hogy a függetlenséggel visszanyert védelmi autonómia, a honvédelem nemzeti jellege eltünteti a korábbi legitimitáshiányból adódó lakossági averziókat. A másik irány abban ragadható meg, hogy a hadsereg választási kényszerbe kerül a tekintetben, hogy tagjait meg-

tartsa e viszonylag homogén lakókolóniákban, netán az önkéntes legénységnek a bázisokon adjon helyet és törekedjen ezzel a bázisok egészségügyi és rekreációs adottságainak jobb kihasználására, vagy pedig támogassa katonaszemélyek saját lakásvásárlását, elvegyülését a lakossággal, a lakossági szolgáltatások használatára irányítsa a katonákat, kompenzációt fizetve ehhez, vagy esetleg a nélkül is. Úgy tűnik, hogy a kaszárnyákhoz kötő, kontrolláló katonaközösségek homogén kolóniáinak rendszerét s vele a közösségi integráció tradicionális módjait már mostanra is kikezdték az individuális választáskésztetéseik és a változatos lakókörnyezeti orientáció. A jövőben a katonai bázisok lakókörnyezettel fokozódó integrálódása és a függetlenségkereső katonák lakossággal keveredő lakóhelyválasztásának fokozódása várható. A védelmi költségek drága katonai lakótelepekre költése helyett pedig valószínűbb a hivatásos katonák privát lakásvásárlásának intézményes, kompenzatív anyagi támogatása (*a lakhatás állampolgári jogú felszabadításának kihívásai*).

Egy eddig nálunk közvitára nem bocsátott problémakör erőteljesebbé válásával is számolhatunk a jövőben és ez a szexuális preferenciák közötti diszkrimináció szervezeti vállalása vagy elutasítása, illetve ennek a mindennapi megfogalmazás számára leglényegesebb mozzanata: *szolgálhatnak-e a hadseregben homoszexuálisak vagy sem*. A nyugati demokráciákban a homoszexualitás kapcsán az alternatív életstílusoknak kijáró tolerancia tendenciája erősödik. E korábban mentális betegséggént nyilvántartott jelenséget pl. az Amerikai Pszichiátriai Társaság a normális emberi viselkedési repertoárrészének tekinti, s a törvényhozás minden polgári demokráciában törvényes garanciákat biztosít a homoszexuálisok foglalkozási jogainak érvényesítéséhez. A hadseregek egy része jelenleg még ellenáll: a szervezeti integráció sérülésére, az állomány kohéziójának csökkenésére, a vezetés, az engedelmesség hatékonyságának romlására, illetve a hadsereg presztízsének csökkenésére, a katonai szolgálat népszerűségének visszaesésére hivatkozva. A tradicionális katonai értékek történelmi sorsa azonban arra figyelmeztet, hogy valószínűleg ezen a területen sem lesz tartható a hadsereg kizárólagossága, különlegessége, elkülönülési igénye. A civil kontroll elve lehetetlenné teszi a hadsereg számára, hogy tartósan ellenálljon valaminek, ha arról nem bizonyítható be, hogy önmagában rontja a szervezeti teljesítőképességet (*a másság diszkriminációjának visszaszorításával kapcsolatos kihívások*).

A védelmi környezet modernizációs diagnosztikájának kihívása

□ A jövő fegyveres erőit menedzselő biztonságpolitikusok, védelmi kormányzati tisztviselők és katonai (valamint más fegyveres szervezetben dolgozó) vezetők (tehát mindazon szerepek betöltőiről szó van itt, akik a védelmi felsőoktatásban szerezhetik meg illetékességeiket) az eddigiekben tárgyalt kihívásokon túl azzal is szembetalálják magukat, hogy el kell helyezniük magukat és tevékenységüket egy új típusú védelmi szektorban. Az új identitás és új szerepfelfogások kialakításához jellemző módon nem a mai állapotok nyújtanak alapot és magyarázó hátteret, hanem csakis egy olyan gondolkodás, ami a védelmi környezet tipikus fejlődésfolyamatában *egyfelől* képes megtalálni és értékelni az aktuálisan meglévő állapotaink helyét, ugyanakkor *másfelől* képes a kíváncsot, illetve logikusan előrelátható állapotok kalkulációjára alapján célkitűző, feladatmegfogalmazó szerepet betölteni.

A magunk számára ilyen funkcióval működtethető védelmi környezetfelfogás mindenekelőtt az érett demokráciákra jellemző azon karakterjegyekből építkézhet, amelyek adaptív átvétele induló-erősödő tendencijelleggel az eddigi hazai haderő-reform-folyamat során is regisztrálható volt, és még inkább jellemzőek lesznek annak arányában, ahogyan előre haladunk a NATO-kompatibilitás és az interoperabilitás feltételrendszerének kiépítésében.

Az eddigiekből következik, hogy az új védelmi szereptudat és az új védelmi identitás akkor képezhet optimálisan működő orientációs készségeket, ha birtoklói történetileg helyesen azonosítják a védelmi környezet egyes fejlődésszintjeire jellemző mutatóit és ez alapján végzik mindennapi helyzetértékeléseiket, valamint célkitűző, feladatmegfogalmazó tevékenységeiket.

Ehhez jó segítséget nyújt az érett demokráciák védelmi környezetében végbe ment folyamatokat szintetizáló modell ismerete (2. táblázat), amelyben a második világháború utáni három ideáltípus fejlődési stádium leírása szerepel azok legjellemzőbb vonásainak értékelő minősítésével.

Ilyenformán tudható, hogy a védelmi szektor működésmeghatározó pozícióiban – ahová a védelmi felsőoktatás által nyújtott kompetenciák képesítenek – milyen jellemzőkkel bíró védelmi környezethez kell értelmezés- és kezelésmódokkal, működtető- és konfliktuskezelő technikákkal, átfogó identitástudattal illeszkednie az ide irányított kész védelmi szakembereknek.

A védelmi szakembereknek gondolkodásukban és felkészültségükben túl kell, hogy lépjenek a tömeghadsereg, illetve a nagy létszámú, professzionális elemekkel megerősített fegyveres erő elvárásain, és a kis létszámú, professzionális fegyveres erő tartalékosokkal kiegészített változatra kell koncentrálniuk. A védelmi potenciál funkcionális súlypontjait nem egy invázió vagy egy nukleáris háború, hanem elsősorban a szubnacionális és nem katonai jellegű konfliktusok követelményei szerint kell alakítani. A katonának fel kell készülnie arra, hogy tevékenységét nem csupán a közvélemény támogató vagy vitázó kritizálgatása, hanem sokszor közönye és munkájával kapcsolatos szkepticizmusa kíséretében kell végeznie.

Tudnia kell helyesen reagálni arra a körülményre, hogy a társadalom tőle és szervezetétől nem egyszerűen biztonságot vár, még csak nem is a kulturális értékek védelmét (mert a társadalmi hitek e fontos szerepeket egyre kevésbé tulajdonítják elsősorban nekik), hanem részükről a gazdasági növekedés bizonyítható biztosítására számít. Ugyancsak felkészültséget igényel ahhoz a védelmi költségvetéshez való helyes viszony is, amely a védelem szervezeteihez többé nem támogató módon viszonyul, egyre kevésbé semleges és egyre ritkábban lehet csupán azzal megnyerni, hogy bizonyítjuk az igények illeszkedését a doktrínához, ellenben el kell viselni, hogy tartósan hátr sorolja a védelmi érdeket, és folyamatosan hatékonysági követelményeket támaszt a felhasználókkal szemben.

2. táblázat

Változók	Korai hidegháború	Késői hidegháború	Posztbipoláris periódus
Fegyveres erő struktúrája	Tömeghadsereg	Nagy professzionális fegyveres erő	Kisebb professzionális erők és tartalékosok
Jellemző fenyegetés	Invázió	Nukleáris háború	Szubnacionális és nem katonai jellegű konfliktusok
A közvélemény viszonya	Támogató	Ambivalens, kritikus	Szkeptikus
Domináns védelmi érték	Biztonság	Kulturális értékek védelme	Gazdasági növekedés biztosítása
A védelmi költségvetés	Támogató	Semleges, doktrínához igazodó	Védelmi érdekeket hátrасoroló, hatékonysági követelményeket támasztó
Jellemző viták, feszültségek	Szerepek, szerepmegosztások	Költségvetési, elosztási döntések	A védelmi misszió mibenléte körül
Tipikus hivatásszerep	Harcos, harcvezető	Erőszak technikusa, menedzsere	Biztonságpolitikus, katonatudós
Női szerepek	Elkülönítés, kizárás	Részleges, fakultatív bevonás	Eltekintenek az intézményes bevonásuktól
Homoszexuálisokhoz való viszony	Büntetett	Elbocsátással jár	Elfogadják
Lelkiismereti szolgálatmegtagadás	Korlátozott, tiltott	Engedélyhez kötött	Alternatív szolgálat állampolgári jogon
A védelmi szervezettel való azonosulás mintázata	Tradicionális, intézményi	Foglalkozáselvű	Civil, állampolgári azonosulás
Az alapvető szerepbeállítódás	Készenlét	Elrettentés	Rugalmas konfliktusmegoldásra készülni

E szakembereknek már nemcsak a tekintetben szükséges konfliktuskezelő és feszültségtűrő készségekkel rendelkezniük, hogy ellentmondásos szerepmegosztások veszik körül őket, illetve hogy számukra hátrányos költségvetési, elosztási döntések érvényesek, de a tekintetben is, hogy rendfenntartó és katonai harcbiztosító vagy harcmegvívó feladataikat egyre gyakrabban „hígtíják” más típusú tevékenységek.

Oly módon kell azonosulniuk a pályával, kialakítaniuk karrierelképzeléseiket, hogy annak felsőfokon mintaadó szereplője ma már nem elsősorban a harctéren eredményes erőszak-alkalmazó harcos, hanem az erőszak hatékony menedzsere, mérnöke és technikusa, de még inkább a biztonságpolitikus és a katonatudós.

Ebben a védelmi környezetben a civil társadalom minden „másságával” együtt saját állampolgári jogán jelenik meg: nem különíthetők el és nem zárhatók ki a nők,

sőt a legtöbbször utak nyílnak a szervezetben történő teljes integrációjuk felé; nem büntetik és nem zárják ki a homoszexuálisokat sem; nem korlátozzák és nem tiltják, hanem egyre inkább állampolgári jogon alternatív szolgálati lehetőségeket biztosítanak a lelkiismereti okokra hivatkozóknak.

Ebben a védelmi szektorban a tradicionális katonai intézménnyel kapcsolatos azonosulás dominanciáját már megtörik a foglalkozáselvű professzionizmus elemei és a civil-állampolgári azonosulás mintái.

Logikusan adódik, hogy mindezek következtében a működésmeghatározó szerep lényege és a felsőfokon képzettek fő feladata nem a háborús készenlét, még csak nem is az elrettentés biztosításához való napi folyamatos hozzájárulás, hanem mindenekelőtt a *konfliktuskezelés sokféle módjának rugalmas alkalmazására történő felkészülés folyamatos javítása, tökéletesítése.*

A bürokratizált tisztikartól az operatív professzionizmus felé

□ A NATO-csatlakozással tudomásul kell vennünk, hogy át kell lépnünk egy korábban ránk erőltetett hadsereg-szervezési modellből egy másikba: azaz a szovjet modell túlbürokratizáltságából a nyugati hadseregfejlődésben kialakult professzionista modellbe.

A katonai felsőoktatásnak e tekintetben feladata az is, hogy a szervezeti szocializáció folyamatában, a hazai legutóbbi periódusban a rendszerváltozásig *domináns bürokratikus gondolkodású tiszt ideáltípusát felváltsa a professzionista tiszt ideáltípusa.* A különbségtétel a két típus között nem elsősorban a képzettség színvonalában van, hanem abban a szemléletben és személyiségi intézményi reflexben, ami eldönti, hogy e képzettséget mire és hogyan használják fel.

A NATO-csatlakozással nem szűnik meg a védelmi szakemberképzés mindig is meglévő dualizmusa, azaz hogy egyszerre van szükség a *békeviszonyok* közötti és a *háborús viszonyok* közötti eredményes szervezetműködtetést garantáló készségekre.

Sőt ez a dualizmus következetesen elvárásokká fogalmazódik, s pontosabban kell tudnunk, hogy melyik képesség és készség milyen alkalmazási viszonyokra irányul.

A fegyveres erő és a védelem intézményeinek funkcionális működésük során – bár alapvetően a békeviszonyai között épülnek ki és a modern Európában alapvetően a béke biztosítására tervezzük őket – továbbra sincs felmentésük az alól, hogy a legrosszabbra is készüljenek, azaz struktúráikban megtartsák mindazon mozzanatokat, amelyek a békeviszonyokból a háborús viszonyok közé történő dinamikus átprofilizálásukat biztosítják. Az erre irányuló képességek kifejlesztése és szinten tartása a belátható jövőben sem szűnik meg a védelmi szakemberképzés egyik döntő feladata lenni.

Bognár Károly

A haderő változó rendeltetése, funkciói és feladatai

Az új védelmi filozófia és katonai gondolkodás* újabb, s talán legfontosabb és leginkább meghatározó mozaikjával folytatjuk sorozatunkat. A szerző ebben olyan gondolatokat, tételeket boncolgat, formál és körvonalaz, amelyek érintik a honvédelem katonai elemének leglényegesebb részeit. Ezek olyan súlyúak és jelentősek, hogy kifejezést kell nyerniük az alkotmányos meghatározásokban, a nemzeti biztonsági és katonai stratégiákban, a honvédelmi törvényben, a haderőnemi doktrínákban, sőt az alapvető szabályzatokban is.

A jelen tanulmány címében foglaltak kifejtése feltétlenül megkívánja olyan általános alapok ismeretét, mint: a hadsereggel szembeni társadalmi igények, a biztonságpolitikai környezetből levezethető veszélyek; az ország védelmi kiadásainak várható mértéke; a nemzetközi szervezetek, védelmi szövetségek katonai erővel szembeni elvárásai; a nemzeti biztonsági és katonai stratégia alapelvei (ezek kidolgozása most van folyamatban, de egyes tételei már megelőlegezhetők). A hiányosnak minősíthető feltételek ellenére a NATO-tagság egyre közelgő ideje azonban nem ad lehetőséget további várakozásra a Magyar Honvédség újszerű rendeltetése, funkciói, feladatai kidolgozásában, de sürgeti ezt a honvédelmi jogszabályok új körülményekhez és követelményekhez való hozzáigazításának igénye is.

A befogadó védelmi szövetségek, integrációk és a nemzetközi szervezetek katonai jellegű elvárásai

Napjainkban számos szervezet van, illetve formálódik, amelyek illetékességi területükön, tevékenységük során számolnak az egyes tagországok konkrét katonai részvételére az egyes problémák megoldásában.

a) A NATO vezetőinek nyilatkozataiból, állásfoglalásaiból, az érvényben lévő hadászati koncepció tételeiből, a szabályzatok előírásaiból, a szakmai konzultációkból, a békepartnerségi rendezvényekből, a katonai szakirodalomból nagy valószínűséggel következtetni lehet arra, hogy a szövetségnek milyen jellegű igényei, elvárásai vannak a honvédség rendeltetése, funkciói és feladatai tekintetében. Ezek közül a legfontosabbaknak a következők tekinthetők:

* Az ezekkel kapcsolatos kérdésekkel a folyóirat 1998. évi 1. és 2. számában foglalkoztunk.

- a Magyar Honvédség járuljon hozzá a szövetséges erők együttes katonai potenciáljához, annak erősítéséhez, s szükség esetén legyen képes kivenni a részét a kollektív védelemből a washingtoni szerződés¹ 5. cikke alapján;
- a magyar politikai és katonai vezetésnek alkalmazkodnia kell a szövetségben kialakult vezetési, tanácskozási, döntési mechanizmusokhoz, s vállalnia kell az arányos képviseleti kötelezettségeket s az azokból fakadó anyagi terheket;
- a honvédség fejlesztésénél, fenntartásánál és felkészítésénél alapul kell venni a szövetség mindenkor hivatalos hadászati koncepcióját, a haderőnemi doktrínák tételeit, az interoperabilitás követelményeit, az alapvető szabályok előírásait;
- a honvédség béke- és háborús méretei, arányai, szervezetei alkalmazkodjanak a többi tagállam hadseregeinél kialakult méretekhez, arányokhoz és szervezeti formákhoz, s tegyék lehetővé a többirányú alkalmazást;
- a haderőnemeknél reagálóerőket kell békében készenlétben tartani (kb. 15–25 százalékos arányban) olyan állapotban, hogy azokat néhány nap alatt sokirányú feladatokra alkalmazni lehessen (az azonnali készenlétűeket 3–7, a gyorsreagálásúakat 15–30 nap alatt) a multinacionális szövetségi vezető szervek alárendeltségében;
- a honvédség fő védelmi erői békében nemzeti irányítás és vezetés alatt maradnak, s zömük csak háború (katonai konfliktus) esetén kerül a szövetségi vezető szervek alárendeltségébe;
- a honvédség erői és intézetei elvileg alkalmazásra kerülhetnek a NATO illetékességi területén, illetve ENSZ-, EBESZ-felkérés esetén azon kívül is, valószínű alkalmazási térségük azonban Dél-Európa;
- a csapatok kiképzettsége, fegyverzete és felszerelése biztosítsa a NATO hadászati koncepciójában szereplő feladatok teljesítését, együttműködve más szövetségi erőkkel;
- a magyar katonai infrastruktúrát a NATO-ban elfogadott elveknek megfelelően kell fejleszteni és előkészíteni, számítva arra az eshetőségre, hogy válsághelyzetben a szövetség vezetése katonai erőt, vezető szerveket, intézeteket csoportosíthat át hazánk területére;
- a magyar katonai költségvetést a NATO-tagországokban alkalmazott elveknek és módszereknek megfelelően kell tagolni, s annak mértékét fokozatosan a NATO-átlag szintjéhez kell közelíteni.

b) Az Európai Unió és a NYEU vezetésének is vannak és lesznek katonai jellegű elvárásai hazánkkal szemben. Az Európai Unió megalakulását szabályozó maastrichti szerződés előírta az európai védelmi identitás erősítését, s ennek érdekében a tagországok közös kül- és biztonságpolitikájának kialakítását. A preambulum rögzíti, hogy az aláírók a jövőre vonatkozóan: „Elhatározták, hogy közös kül- és biztonságpolitikát folytatnak, amelyhez hosszabb távon hozzátartozik a közös védelmi politika meghatározása is, amely adott időben közös védelemhez vezethet, s így erősíti Európa identitását és függetlenségét, hogy előmozdítsák a békét, a biztonságot és a haladást Európában és a világban.”²

A maastrichti szerződés V. címe rögzíti a közös kül- és biztonságpolitika meghatározásának konkrét folyamatát (a célokat, az illetékes szerveket, a döntési hátsköröket, a NYEU-hoz való kapcsolatot stb.).³ Az aláíró felek rögzítették, hogy a Nyugat-európai Uniót az EU integráns részének tekintik, amely illetékes a védelempolitikai vonatkozású döntések és akciók kidolgozására és végrehajtására. A NYEU-tagállamai a petersbergi nyilatkozatban⁴ megerősítették, hogy a szervezet az EU védelmi tényezőjévé, s az Atlanti Szerződés európai pillére erősítésének eszközévé válik. Készségüket fejezték ki arra, hogy a tagországok hagyományos fegyveres erőiből katonai egységeket bocsátanak a NYEU parancsnoksága alá meghatározott katonai feladatok ellátására. Ennek legismertebb része az Eurohadtest, amelynek állományába három hadosztály, egy francia, egy német pc. és egy belga g. hadosztály s a német-francia közös dandár tartozik. A NYEU többi tagállama is jelölt ki zászlóalj-dandár nagyságú köteleket ilyen feladatra.

Az EU, illetve NYEU rendes tagság elérése esetén *a Magyar Köztársaságnak is ki kell jelölni és fel kell készíteni zászlóalj-dandár nagyságú köteleket* a közös európai védelmi feladatok ellátására. (Ez azonban azonos lehet a NATO reagáló erőihez utalt alakulattal is, amelyet azonban NYEU-alkalmazás esetén pótolni kell.)

Időközben, az 1996-97. évi kormányközi tárgyalásokon némileg módosították az eredeti maastrichti szerződést, amelynek tartalmát 1997. október 6-án hozták nyilvánosságra Brüsszelben⁵. Ebben többek között meghatározták a közös kül- és biztonságpolitika céljait, a tartalom kialakítására hivatott szervet (az Európai Tanács), valamint az ennek keretébe tartozó feladatokat is. Ez alkalommal ismét megerősítették, hogy a „Nyugat-európai Unió az Európai Unió fejlődésének integrált alkotórésze”. Ez egyben azt is jelenti, hogy megszűnik majd a Nyugat-európai Unió eddigi szervezeti különállása, s a jövőben az Európai Unió része lesz (valószínű azonban a szervezeti önállósága). Így tehát az Európai Unióban elnyerendő teljes jogú tagság hasonló vagy közelálló státuszt jelent majd annak biztonságpolitikai-védelmi szervezetében, a Nyugat-európai Unióban is.

Miután hazánk az Európai Uniónak várhatóan 2002–2003 körül tagja lehet, az abból eredő biztonságpolitikai, katonai-védelmi igényekkel már most számolnunk kell, s ennek tükröződnie kell a honvédség rendeltetésében, funkciójában és feladataiban.

c) *Más nemzetközi szervezetek szintén támasztanak igényt a magyar katonai erő alkalmazására a jövőben is.*

Az 1997. évi tapasztalatok azt mutatják, hogy elsősorban pénzügyi okok és parancsnoklási viták miatt egyelőre nem várható az ENSZ önálló fegyveres erőinek a létrehozása. Ezért az ENSZ égisze alatt folyó, katonai erőt igénylő békefenntartói műveletek, akciók esetén a Biztonsági Tanács a tagországokat hívja majd fel a jövőben továbbra is meghatározott kontingensek rendelkezésre bocsátására. Ennek nagysága hazánk esetében századtól zászlóaljig terjedhet. (1996-ig hazánk 15 ilyen, ENSZ égisze alatt folyó katonai feladat teljesítésében vett részt.) Az ENSZ ilyen irányú műveleteinek nagyságát jól jelzi az az 1995. évi összesítés, amely szerint Ázsiában, Afrikában, Közép- és Dél-Amerikában, valamint Európában 78 országból 15 helyszínen 60 878 katona vett részt⁶.

Kofi Annan ENSZ-főtitkár 1997. szeptember 3-án tett jelentése szerint az akkori

időpontban 22 500 fős katonai és polgári alkalmazotti állomány vett részt a világszervezet égisze alatt folyó műveletekben a világon, 16 békemisszió keretében⁷. Várható ilyen irányú igény az EBESZ-től is. Erre is volt már példa, bár az nem mindig katonai erőre vonatkozott.

A fentiekén kívül történhetnek a világban olyan ipari, természeti csapások, katasztrófák, amelyek elhárításához, a következmények csökkentéséhez a nemzetközi szervezetek (elsősorban az ENSZ, az EBESZ) magyar katonai erő részvételét kéri, s amelyek elől kitérni humanitárius okok miatt nem lesz lehetséges.

d) Összegzőképpen megállapítható, hogy korunkban egy adott ország fegyveres erőire számos külső – nem konkrétan az ország lakosságát és területét védelmező – feladat vár. Ezek olyan méretűek és kihatásúak, hogy azoknak szerepelni kell az ország alkotmányában és számos más jogszabályban is. Ez teremti meg az országon kívüli alkalmazás jogi háttérét és fedezetét. Lehetnek ugyanis olyan helyzetek, időszakok, amelyekben nem mindig lehetséges az egyedi parlamenti hozzájárulás megszerzése. Márpedig ilyen esetekben az állam által vállalt nemzetközi kötelezettségek, jogos elvárások szenvednének csorbát, amelyek nem erősítenék, hanem gyengítenék az ország tekintélyét és megbecsülését.

Ha a jelenlegi hazai kodifikációs eljárást vizsgálat alá vesszük, azt kell megállapítani, hogy *elkerülhetetlenül alapos és átfogó szemléletváltatásra van szükség* a hadsereg rendeltetésének, funkcióinak és feladatainak meghatározásában. El kell kezdeni annak az elmúlt évtizedekben berögződött, leülepedett általános elvnek, fogásnak, nézetnek a megváltoztatását, amelyek szerint *az állami vezetés a haderőt tulajdonképpen és alapvetően azért fejleszti és tartja fenn*, hogy az: békében készüljön fel a háborúban várható feladatok sikeres és eredményes végrehajtására; minden időben segítse az állami (nemzeti) érdekek érvényesülését, s katonai erővel támassza alá az állami vezetés politikáját; háború esetén szétverje és megsemmisítse az ellenséges erőket, elfoglalja az ellenfél területét; a lehető legkisebb saját veszteség árán győzelmesen fejezze be a háborút önállóan vagy valamely szövetségi rendszer tagjaként; majd ismét készüljön a következő háború sikeres megvívására.

Abban a hosszú történelmi időszakban, amikor elsősorban *a háborúk kimenetele határozta meg a nemzetek, államok létét vagy nemlétét, sorsuk alakulását*, a nemzetközi hatalmi viszonyokat, a világképet, az előbb említett nézetek fejezték ki az országok, szövetségi rendszerek érdekeit. Ez az időszak azonban a jelek szerint véget ért!

Napjainkban a globalizáció, az integrációk, az információs társadalom kialakulása korábban elsősorban az országok, uniók, közösségek: *gazdasági hatalma és ereje, társadalmi, kulturális, ipari-technológiai fejlettsége, a nyersanyag- és energiaforrások megléte a domináló*, ezek határozzák meg a helyüket a világhatalmi hierarchiában. Jól példázza ezt a katonailag roppant erős Szovjetunió és a Varsói Szerződés váratlan és gyors széthullása, megszűnése. A nagyobb háborúk nélküli világban *a katonai erő csak másodlagos szerepet tölt be* az országok közötti s az általános nemzetközi viszonyokban az előbb említettek mellett. Ezt igazolja a hozzávetőlegesen azonos mennyiségű katonai erővel és fegyverzettel rendelkező Egyesült Államok és Oroszország helyében, szerepében, tekintélyében meglevő, markánsan eltérő különbség a világhelyzet alakításában, az események formálásában.

A megváltozott világhatalmi és nemzetközi helyzetben, az új biztonságpolitikai és hadászati környezetben megalapozottnak és reálisnak vehető az az új kiindulási alap, elvi, elméleti tétel, amely szerint *korunkban és a belátható jövőben az országok, szövetségek számára a haderő azért szükséges, hogy: eredményesen fel tudjanak lépni a megfélemlítés, a fenyegetés, a zsarolás bármely formája ellen; képesek és készek legyenek a béke megőrzésére, a háború elhárítására; kezelni tudják az esetlegesen kialakuló válságokat, konfliktusokat; részt tudjanak venni azok megelőzésében, a béke kikényszerítésében, a békefenntartási műveletekben; szükség esetén pedig képesek legyenek a saját és a szövetséges területek és lakosság megvédésére, a béke helyreállítására.*

A NATO, az EU és a NYEU alapvetően meghatározó dokumentumaiból ezek az új kiindulási alaptételek vezethetők le. Ezeknek tükröződniük kell a hazai viszonyok között is.

A Magyar Honvédség rendeltetése, feladatainak újszerű értelmezése

A Magyar Honvédség rendeltetése megfogalmazásának igénye eddig még nem merült fel. Ezért az alkotmányban is csupán a háború időszakára érvényes alapvető kötelessége került rögzítésre, néhány kiegészítéssel. A jogállamiság fejlődése, a 90-es években bekövetkezett globális és gyors változások, az azokból fakadó igények, a közeljövő várható eseményei azt a meggyőződést erősítik és igazolják, hogy *szükség van a Magyar Honvédség rendeltetésének rövid, tömör, de a lényegét kifejező meghatározására.* Ez terjedjen ki a béke időszakára, válsághelyzet és háború (katonai konfliktus) esetére is, ne tartalmazzon gyakori változásnak kitett tételeket és hosszabb időszakban változatlan maradjon. Ebből a megfogalmazásból levezethetők legyenek a honvédség azon funkciói, feladatai is, amelyek alsóbb rendű jogszabályokban szerepelnek majd konkrét és részletes formában.

A Magyar Honvédség rendeltetését az alkotmányban az alábbiak szerint lenne célszerű rögzíteni: „A Magyar Honvédség a magyar társadalom szerves része, a felső állami vezetés egyik fontos szervezete, eszköze, amelynek rendeltetése a békében, válsághelyzetben és háború esetén adódó, a katonai erőt igénylő olyan funkciók és feladatok teljesítése, mint: a nemzeti függetlenség, az állami szuverenitás, az ország területi integritása, az állami érdekek és nemzeti értékek védelme, s a vállalt szövetségi és nemzetközi kötelezettségek teljesítése, amelyeket külső védelmi, belső stabilizáló és nemzetközi funkciók betöltésével valósít meg. Ezeket és a konkrét feladatokat a honvédelmi törvény tartalmazza.”

Ma már nyilvánvaló, hogy *a Magyar Honvédség nem léphet be a NATO-ba, a 21. századba az elmúlt években az alkotmányban, törvényekben, országgyűlési határozatokban kodifikált feladatokkal.* Ennek oka többértű. Egyrészt alapvetően megváltoznak a biztonságpolitikai és védelmi körülmények, feltételek NATO-tagságunk befejezett ténnyé válásával, s ezzel együtt majd új feladatok is jelentkeznek. Másrészt pedig azért, mert az eddigi kodifikálás komoly elvi, logikai és lényegi hibákat is tartalmaz, amelyeket feltétlenül korrigálni kell, lehetőleg közelítve a NATO néhány országában kialakult megoldásokhoz. Tekintsünk át néhány példát a fentiek alátámasztására!

Az 1989. évi XXXI. törvényben módosított alkotmány az akkori helyzetnek, ismere-

teknek megfelelő védelmi tételeket tartalmaz. Ebben az időszakban még létezett a Varsói Szerződés, a konfrontációnak a régebbinél enyhébb változata. Nem születtek még meg olyan alapvető leszerelési, fegyverzetcsökkentési megállapodások, mint pl.: a CFE-szerződés, a START-I és Start-II egyezmények stb. A nukleáris fegyverek, a légierő és a szárazföldi csapatok zöme mindkét félnél még magas fokú harcászultságban volt. Reális veszély volt még a szövetségi rendszerek közötti háború lehetősége, mert megvolt az ehhez szükséges szervezeti, intézményi, fegyverzeti és haditechnikai feltételrendszer stb. Így az alkotmány VIII. fejezet 40/A paragrafus 1. bekezdése az alábbiakat rögzíti: „A fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség) alapvető kötelessége a haza katonai védelme. A fegyveres erők feladatait és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg.”⁸ Nincs semmiféle teendő tehát békeidőszakra, mivel a meghatározott kötelesség csak az ország ellen irányuló támadás, katonai konfliktus esetén realizálódhat. Van azonban már rendelkezés szükségállapot idejére, arra az esetre, ha a közbiztonság és a közrend fenntartására a rendőrség alkalmazása nem elegendő. Ez már némi utalásként értékelhető a belső, másodlagos feladatokra. Összességében azonban a jelenleginél bővebb, kifejezőbb és konkrétabb meghatározásra lenne szükség.

Az 1993. évi CX. törvény a honvédelemről⁹, amelyet 1993. december 7-én fogadtak el, a fegyveres erők feladatait szükségtelenül részletesen, fontosságuktól eltekintve, semmit sem kiemelve, 11 pontban határozta meg. (A NATO- és a NYEU-tagországok általában elegendőnek tartanak egy négy-öt pontból álló, tömör feladat-meghatározást). Valamiféle fontossági értéket csak a felsorolás helyi értéke alapján lehet kikövetkeztetni. Nincs utalás arra, mit kell abból békében, válsághelyzetben, háború (katonai konfliktus) esetén teljesíteni. Ez a NATO hadászati koncepciója után több mint két évvel később megjelent törvény igen kevés hasonlóságot mutat fel azzal, holott 1990 óta hivatalos kormányprogram volt hazánkban a NATO-hoz való csatlakozás szándéka.

Az Országgyűlés 1995. június 30-án határozatot fogadott el a Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról¹⁰. Ebbe olyan feladat is került, ami elvileg, logikailag hibás, amikor a 4/a. pontban azt rögzíti, hogy: „A honvédség legfontosabb békefeladata az állomány és a csapatok folyamatos kiképzése és felkészítése.” Ez a megállapítás felcseréli, összetéveszti a cél és az eszköz viszonyát, az eszközt teszi meg elsődlegesnek, legfontosabbnak. A kiképzés ugyanis csak egyik eszköze és módszere annak, hogy a honvédség alapvető feladatait békében, válsághelyzetben és háborúban is teljesíteni tudja. Ez pedig nemzeti szempontból békében a támadástól való visszatartás, az elrettentés hitelességének meggyőző kinyilvánítása, a katonai stabilitás megőrzése; az állami vezetés politikájának katonai erővel történő alátámasztásában, valamint a nemzetközi szerződésekben vállalt állandó és rendszeres, s az esetenként előforduló békefenntartói, válságkezelési kötelezettségek teljesítésében határozható meg. Sajnos, hogy ennek tudata, ismerete még ma sem elég mély a vezetői és parancsnoki állományban, mert számukra a legtöbb időt, munkát a mindennapos kiképzés igényli.

A fenti áttekintés azt mutatja, hogy a védelmi kodifikációban tükröződnek ugyan némi eredmények, azok azonban összességükben nem eléggé előremutatóak, jövőorientáltak, s elmaradnak a várható követelményektől. Ezért a NATO-

csatlakozás idejével egy időben vagy új biztonságpolitikai és honvédelmi alapelveket, de még inkább – a NATO-tagországokban alkalmazott gyakorlatot követve – nemzeti biztonsági és nemzeti katonai (védelmi) stratégiát kellene kidolgozni és életbe léptetni. A honvédelmi törvényben pedig a honvédség feladatait meghatározó részt módosítani kellene annak figyelembevételével, hogy azok:

- tükrözzék a sajátos nemzeti érdekeket;
- igazodjanak a NATO-ban, az EU-ban és a NYEU-ban alkalmazott megoldásokhoz, s legalább egy évtizedig ne legyen szükség módosításukra;
- a honvédségnek a társadalom és a védelmi integráció elvárásait kielégítő feladatai legyenek már békében is, növekedjen a lakosság biztonságérzete, legyen kész az anyagi áldozatok kismértékű növelésére is;
- a feladatok legyenek reálisak, konkrétak békében, válsághelyzetben és az esetleges háború (katonai konfliktus) időszakában, s arányosak az ország gazdasági lehetőségeivel.

A honvédelmi, 1993. évi CX törvény III. fejezetében lenne célszerű módosítással rögzíteni a teljesítendő funkciókat az alábbiak szerint:

„Az alkotmányban szereplő *külső védelmi funkciót a Magyar Honvédség* a béke megőrzésével, oltalmazásával, az ország elleni esetleges támadástól való visszatartás hitelességével; az állami vezetés kül- és biztonságpolitikája katonai erővel való alátámasztásával; végső esetben az ország elleni agresszió során pedig önállóan vagy szövetségben, az ország területe, lakossága, anyagi és szellemi javai fegyveres védelmével valósítja meg.

A *belső stabilizáló funkciót* a Magyar Honvédség azzal biztosítja, hogy: az alkotmányosság, a jogállamiság, a társadalmi rendszer fegyveres támaszául szolgál; szükség esetén segítséget nyújt a szervezett állami élet, a közrend fenntartásához; részt vesz a lakosságot fenyegető elemi, természeti veszélyek, katasztrófák, csapások elhárításában, illetve következményeinek felszámolásában.

A *nemzetközi funkciót* a Magyar Honvédség azzal valósítja meg, hogy: részt vesz az állam által vállalt nemzetközi kötelezettségek (a szövetséges országok kollektív védelme) teljesítésében; hozzájárul a katonai stabilitáshoz Közép-Európában; ENSZ- vagy EBESZ-kérésre katonai erőt bocsát rendelkezésre egyes nemzetközi problémák (békefenntartás, humanitárius akciók stb.) megoldásához.”

A Magyar Honvédség feladatainak meghatározásánál figyelembe kellene venni egy-két NATO-tagország példáját. Nyugat- és Közép-Európában jelenleg és a jövőben is Németország tartja fenn a legnagyobb és legütőképesebb hagyományos katonai erőt. Ez az ország a NATO mindegyik többnemzetiségű hadtestében jelen van legalább egy-egy hadosztállyal vagy ennél nagyobb erővel. A német katonai szakirodalom jár élen az új elvi és elméleti tételek publikálásában is. Így például már 1992. november 26-án új védelempolitikai irányelvet fogadtak el, amelyben reagáltak az ország megváltozott szerepére és felelősségére a világban, s a *Bundeswehr új feladatait* az alábbiakban határozták meg:

- óvja Németországot és annak állampolgárait a politikai zsarolás és külső veszély ellen,
- elősegíti Európa katonai stabilitását és integrációját,
- védelmezi Németországot és annak szövetségeseit,

- szolgálja a világbékét és a nemzetközi biztonságot, az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban;
- segítséget nyújt katasztrófák esetén, mentést végez szükséghelyzetben, és támogatja a humanitárius akciókat.”¹¹

Hollandiában – amely lakosságát és területi nagyságát tekintve közelebb áll hazánkhoz – a fegyveres erő főfeladatairól a régi alkotmány az alábbiakat rögzíti:

- az ország védelme,
- a világbéke és a nemzetközi biztonság szolgálata,
- humanitárius akciók.

Később ezt bővítették az alábbiakkal:

- védelmi feladatok a NATO-szövetség keretében,
- hozzájárulás a békefenntartáshoz.

Ezek a példák azt mutatják, hogy a feladatok közé nemcsak a konkrét katonai cselekményeket, teendőket, fegyverek alkalmazását igénylő hadműveleteket és harcot kell felvenni, hanem a hadsereg létéből, fennállásából fakadókat is, amelyek igen fontosak, de nem igényelnek direkt fegyveres fellépést, mégis képességeik és készségük révén hiteles erőt képviselve kellő hatást gyakorolnak az eseményekre. Ezt fel kellene ismerni és alkalmazni a honvédelmi kérdések előkészítésében és eldöntésében közreműködő, eljáró politikai és katonai vezetőknek, a hadtudományi kutatásban dolgozóknak. Az új alkotmánytervezet, az érvényben levő törvények, országgyűlési határozatok azt mutatják, hogy ettől még messze vagyunk! Ezen sürgősen változtatni kell, hogy a honvédelem kodifikációja a belépés idejére NATO-konform legyen.

Az előbbiek alapján a honvédség feladatai a honvédelmi törvényben például az alábbiak szerint (vagy megközelítően) kerülhetnének rögzítésre:

„A Magyar Honvédség:

- óvja az országot és állampolgárait a politikai zsarolás és a külső fenyegetés ellen;
- mozdítsa elő a katonai stabilitást Közép- és Dél-Európában és segítse Európa integrációját,
- alapvető feladatként védelmezzé a Magyar Köztársaság területét, légterét, lakosságát, állami érdekeit és nemzeti értékeit minden külső támadás ellen, a vállalandó erővel vegyen részt a szövetséges államok közös védelmében;
- szolgálja a békét, a nemzetközi biztonságot, az ENSZ alapokmánya, az EBEE záróokmánya, a Párizsi Charta szellemében;
- nyújtson segítséget katasztrófák, elemi károk esetében, vegyen részt humanitárius és mentési feladatokban.”

A Magyar Honvédség a fentiek teljesítése érdekében:

Békében: nyújtson védelmet a szomszédságban zajló azon katonai válságok ellen, amelyek az ország biztonságát veszélyeztetik, tartsa vissza az esetleges agresszort az ország területe, légtere elleni támadás, katonai konfliktus elkövetésétől; védelmezzé az államhatárt, az ország légterét; kellő súllyal támassza alá az ország külpolitikáját, bizalom- és biztonságnövelő intézkedésekkel javítsa a nemzetközi légkört és stabilitást; fokozza a katonai együttműködést a NATO-val és a NYEU-val; az ENSZ és az EBESZ felkérése alapján vegyen részt békefenntartási és humanitá-

rius akciókban; álljon készen a katonai erő és a harckészültség szükség szerinti növelésére, a mozgósítás végrehajtására.

Válsághelyzetben (rendkívüli vagy szükségállapot esetén): a veszély nagyságától és jellegétől függően fokozza a védelmi készenlétet; katonai demonstrációval járuljon hozzá a diplomáciának a válság csökkentésére, békés rendezésére irányuló erőfeszítéseihez; őrködjön az államhatárok és az ország légterének sérthetetlenségén; hajtsa végre a fegyveres erők szükség szerinti átcsoportosítását; készüljön fel az államhatárt átlépő idegen fegyveres erők lefegyverzésére, internálására; teljesítse a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit; óvakodjon attól, hogy az országhatáron túli fegyveres konfliktusba bonyolódjon; hajtsa végre a részleges vagy teljes mozgósítást.

Háború, fegyveres konfliktus esetén: minden erővel védelmezze az államhatárokat és az ország légterét; a támadó erők nagyságának függvényében növelje a védelmi potenciált; verje ki, illetve szorítsa ki a szándékosan betört, átsodródott vagy a lefegyverzést megtagadó kisebb erőket; nagyobb erejű támadás esetén rugalmas és mozgékony védekezéssel késleltesse a betört erőket a meghatározott védelmi vonal eléréséig; az esetlegesen megszállt területen segítse a népi ellenállás kibontakozását; teljesítse a szövetségi feladatokat; nagy veszteség okozásával, ellencsapásokkal, valamint a szövetségi, nemzetközi biztonsági intézmények segítségével kényszerítse az ellenséget szándékai feladására, az ország, illetve a védelmi szövetség területi épségének visszaállítására, a béke helyreállítására.

Az alapvető rendeltetést és feladatokat nem csorbítva, s a lehetőség függvényében, mindhárom időszakban nyújtson segítséget az önkormányzati szervezeteknek, a polgári védelemnek a katasztrófák, elemi károk, rombolások következményeinek elhárításában és a közrend fenntartásában.”

Egy ilyen meghatározás tükrözné, hogy a honvédség alapvető kötelessége a régi maradt ugyan, elsősorban azonban a NATO-tagországok mintájára bővült és kiegészült más, egyéb fegyveres és fegyver nélküli feladatokkal is. A haza védelme után – azzal egyenértékűen – fontosságban a szövetségi kollektív védelemhez való hozzájárulás következik.

Összefoglaló következtetések

Az eddig kifejtett gondolatokból számos következtetés, újszerű megállapítás adódik, amelyek közül – a szerző véleménye szerint – leginkább figyelemre méltóak az alábbiak:

a) A fegyveres erő rendeltetése, funkciói és feladatai nem állandóak és változatlanok, hanem a célokkal, a rendeltetéssel, a lehetőségekkel, a biztonságpolitikai környezet alakulásával stb. párhuzamosan módosulnak.

b) Alapvető, elsődleges rendeltetés és feladat marad továbbra is az esetleges külső veszély elhárítása, az ország és a szövetség kollektív védelme, de új veszélyek, kihívások és kockázatok megjelenése bővíti a régebbi (külső, belső) funkciókat (pl. megjelennek a nemzetközi funkció betöltését igénylő feladatok is). A fegyveres erő tehát többrendeltetésűvé (multifunkcionálissá) válik.

c) A fegyveres erőnek korunkban tehát – igazodva a NATO-hoz és a NYEU-hoz és a jelenlegi igényekhez, elvárásokhoz – van elsődleges (primer) és másodlagos (szekunder) feladata.

Az *elsődleges feladat* alapvetően a régi, az eddig érvényben lévő marad, azaz az ország lakosságának, területi sérthetetlenségének fegyveres védelme. Ezzel egyenrangú és fontosságú feladatként jelentkezik (felvétel esetén) a szövetség kollektív védelme. Új megfogalmazást és tartalmat igényel: a válságok és a fegyveres konfliktusok megvívásának, kezelésének, visszafejlesztésének problematikája, részvétel az ENSZ, az EBESZ, az EU, a Nyugat-európai Unió békefenntartó, béketeremtői akcióiban stb.

A *fegyveres erő másodlagos feladataihoz* azokat a tevékenységeket célszerű csoportosítani, amelyek jellegük, terjedelmük, veszélyességük miatt jól szervezett, gyorsan alkalmazható, kellően felszerelt, kiképzett tömeges erők bevetését igénylik, s alkalmazásuk eredményeként csökkenthető, illetve mérsékelhető leginkább a személyi veszteség, az anyagi kár, vagy lehetséges a részleges vagy teljes helyreállítás, az élet normalizálása. Ilyen helyzet bekövetkezhet az országon belül és külföldön is. Ide sorolhatóak:

- a határszakaszok és a körzetek lezárása a tömegvándorlás megindulása, menekültek áradata esetén;
- rendfenntartói tevékenység az ország területén, amennyiben az a rendőrség erőit meghaladja;
- ipari-civilizációs katasztrófák következményeinek felszámolása (szárazföldön, vízen, levegőben);
- a természeti katasztrófák (árvíz, gátszakadás, földrengés stb.) bekövetkezésakor humanitárius segítségnyújtás (mentés, orvosi ápolás, élelmezés, elszállásolás stb.).

Bár a fentiek nem fegyveres beavatkozást igénylő feladatok, azok nagy méretük, az eseményben részt vevők száma, a szakmai ismeretigény és felszereltség szükségessége miatt a fegyveres erők igénybevétele nélkül általában csak ritkán oldhatók meg. Így van ez még akkor is, ha ezeknek a feladatoknak az ellátására vannak állami, társadalmi, karitatív szervezetek (polgári védelem, mentőszolgálat, tűzoltóság, Vöröskereszt, Máltai Szeretetszolgálat stb.), ezek ereje és eszközkészlete azonban sok esetben nem elegendő.

d) A fegyveres erő alkalmazásának jellegét tekintve más megosztás is kínálkozik, amely az alábbi:

- fegyverrel megoldandó feladatok;
- fegyver alkalmazása nélküli feladatok.

A *fegyverrel megoldandó*, azaz háborús jellegű feladatokhoz az alábbiak sorolhatóak:

- az ország védelme, amelyben szükség esetén részt vesz a teljes nemzeti fegyveres erő;
- a szövetség védelme, amelyben részt vesz a nemzeti fegyveres erő nagyobb része;
- békekikényszerítés válság, konfliktus esetén ENSZ-, EBESZ-felkérés alapján, a nemzeti fegyveres erő egyes egységeivel.

A fegyver alkalmazása nélküli feladatokhoz csoportosíthatóak:

- az ENSZ-, EBESZ-felkérés alapján végzendő békefenntartás, amelyben részt vehetnek a fegyveres erő egyes egységei;
- a különféle segítségnyújtási akciók, amelyek lehetnek humanitárius, katasztrofaelhárító, rendfenntartói jellegűek, amelyekben csak a kijelölt alakulatok, alegységek vesznek részt.

e) Mindezeket figyelembe véve levonható az a végkövetkeztetés, hogy a magyar fegyveres erő (a Magyar Honvédség) számára is meg kell határozni:

- a rendeltetést (ez ma hiányzik);
- a külső védelmi, a belső stabilizációs és a nemzetközi funkciókat (hivatalosan ez is hiányzik);
- a többrendeltetésnek (multifunkcionalitásnak) megfelelő feladatokat békére, válsághelyzetre, háborúra, illetve katonai konfliktus esetére. (Ezek jelenlegi megfogalmazása kezdetleges, hézagos, másrészt pedig egyes esetekben a kellőnél részletesebb és ismétlődő jellegű.)

* * *

A cikkben felvetett gondolatok, elképzelések, javaslatok kihatnak a honvédség egész életére. Olyan igen fontos kérdések megválaszolását segítik elő, mint pl.: hogyan alakuljon a Magyar Honvédség és haderőnemei mérete, állománykategóriái; milyen legyen a szerkezeti-szervezeti tagozódás, a fegyverzeti-felszerelési ellátás; hogyan alakuljon az alkalmazási készenléti tagolódás; milyen legyen a katonai infrastruktúra; mekkorák legyenek az anyagi készletek stb. Éppen ezért a honvédségben a legelső feladatok egyike a rendeltetés, a funkciók, a feladatok helyes, az igényeknek megfelelő, a lehetőségekkel összhangban álló meghatározása. Ez a további lépések, intézkedések eredője, kiindulópontja. Ezért nagy figyelmet, elmélyült kutatást és vitákat érdemelne!

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Nemzetközi Szerződések 1945–1982, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 176. old.
2. Europa-Archív, 1992. évi 6. szám, D 177. old.
3. Uo., D. 246–250. old.
4. Europa-Archív 1992. 14. sz., D. 479–486. old.
5. Internationale Politik, 1997. évi 11. száma, 99–105. old.
6. ÖMZ, 1995. évi 4. szám, 369. old.
7. Internationale Politik, 1997. évi 12. szám, 111. old.
8. Magyar Közlöny 1989. évi 74. száma, 1225. old.
9. Magyar Közlöny 1993. évi 188. száma, 1193–1236. old.
10. Magyar Közlöny 1995. évi 57. száma, 3100–3102. old.
11. Truppenpraxis, 1993. évi 5. szám, 444. old.

Pataky Iván

A polgári védelem a honvédelem rendszerének alkotóeleme – Gondolatok a sorolásról –

A honvédelem az egész ország ügye, egységes egészet, rendszert alkot, amelynek egyik fontos összetevője a polgári védelem. Az utóbbi években e szakterület feladatai – a szerző véleménye szerint – beszűkültek, az úgynevezett békefeladatokra, a katasztrófák elhárítására korlátozódtak, s így háttérbe kerültek a honvédelmi követelmények. A szerző – a jelenlegi helyzetet elemezve – szól a helyét kereső polgári védelemről, az érvényben lévő törvényeknek megfelelő kezeléséről. A szakterület – írja a téma kutatója – csak abban az esetben tud eleget tenni maradéktalanul feladatának, ha az ország honvédelméért felelős vezetők is a honvédelem részének tekintik és megfelelő követelményeket támasztanak vele szemben.

Az elmúlt fél évtizedben bármilyen polgári védelmi feladatokkal foglalkozó rendezvényen vettem részt – volt közöttük továbbképzés, értekezlet, tudományos tanácskozás... stb. –, mindenütt csak a szakterület békefeladatairól esett szó: a katasztrófák elleni küzdelemről, a migrációval kapcsolatos munkákról, a pápalátogatásról és hosszan lehetne még sorolni, mi mindenről, csak az ország honvédelmében betöltött szerepéről nem. Úgy tűnik, mintha a polgári védelem főfeladata a katasztrófaelhárítás lenne, a többi feladat pedig a napi politika igényei által diktált követelmények kielégítése. Ez majdnem így fogalmazódott meg elsősorban felelős belügyi politikai vezetők részéről. Úgy tűnik, mintha az elmúlt évek belügyi vezetését csak ez a kérdéscsoport érdekelte volna, illetve és pontosabban csak ezért érezték magukat felelősnek.

A napi égető problémák, a kiküszöbölhetetlen katasztrófák elleni védekezés feladatai egyszerűen mindenütt elnyomták a távoli, sokak szemében talán napjainkban reálisnak nem is tűnő honvédelmi feladatok követelményeit. Pedig sohasem szabad megfeledkezni arról, hogy a polgári védelmet a honvédelem követelményei hozták létre. Léte és gyors fejlődése a légi támadóeszközök megjelenésének, elterjedésének és a hadviselésre gyakorolt meghatározó szerepének köszönhető. Így vált a passzív légvédelemből – ahogy eleinte a magyar hadtudomány nevezte – a hadászati biztosítás egyik részévé, majd hadászati tényezővé, ahogy a nukleáris-, rakéta-hadviselésről vallott szovjet doktrína változásai jelezték a fejlődést. E korszakokon túl vagyunk, de a honvédelmi feladatokon nem.

A helyét kereső polgári védelem a hatályos jogszabályok tükrében

A kétpólusú világrendszer széthullása évszázadunk utolsó évtizedében itt, Közép-Európában a perifériákra szorította a világháború vagy a kontinentális méretű háború valószínűségét (most nem vizsgáljuk, hogy nukleáris vagy hagyományos fegyverekkel vívotról van szó, csupán a háború lehetőségét). De – és ezt többszörösen aláhúzom – nem zártuk ki! Elég a helyi háborúkra, ráadásul a közvetlen szomszédságunkban zajlóakra utalni! Ebből az alapállásból kísérelem meg rendkívül tömören fölvázolni a *polgári védelem honvédelmi felkészülésének jelenlegi problémáit*, kiindulva a hatályos jogszabályokból.

A magyar Országgyűlés által 1993. április 14-én elfogadott honvédelmi alapelvek 19. pontja kimondja, hogy „A honvédelem rendszere... (csak a polgári védelemre korlátozva idézem a meghatározást) a lakosság és az anyagi javak védelmét szolgáló polgári védelmi szervezetekre... épül.” Úgy vélem, ma már kijelenthető, hogy a honvédelmi alapelvek jó néhány gondolata fölött túlhaladt az idő. Mindez azonban véleményem szerint nem vonatkozik a polgári védelemre meghatározottakra. A jelenleg kidolgozás alatt álló – és több pontjában is vitatható – nemzeti katonai stratégia (Fehér könyv) eddig elkészített változatai is a *honvédelem részének* tekintik a polgári védelmet.

De nézzük tovább az alapelveket! A 23. pont meghatározza, hogy „A polgári védelem békeidőszakban (*működjön közre*)... a katasztrófák elleni védelemben, azok elhárításában (a közbeszúrás tőlem: P. I.) ... Az országot ért fegyveres támadás esetén a *polgári védelem feladata* a polgári lakosság és objektumok ellen irányuló csapások, károk következményeinek felszámolása, a lakosság életének és anyagi javainak megóvása.” Meggyőződésem: nem kell külön részletezni, milyen felelősségbeli különbség van a *közreműködés* és a *feladat* között.

Az Országgyűlés által 1996-ban elfogadott XXXVII. törvény, amely a polgári védelem feladatait, rendszerét, az állampolgárok kötelezettségeit, a polgári védelem irányítási rendszerét, jog- és hatáskörét szabályozza, ugyancsak kimondja, most már pontosabban definiálva a 2. §. (1) alpontban, hogy a „...*polgári védelem*: a honvédelem rendszerében megvalósuló szervezet, feladat- és intézkedési rendszer, amelynek célja a fegyveres összeütközés, a katasztrófa- és más veszélyhelyzet esetén a lakosság életének megóvása, az életbenmaradás feltételeinek biztosítása, valamint az állampolgárok felkészítése azok hatásainak leküzdése és a túlélés feltételeinek megteremtése érdekében...” Jelentős változás: a *katasztrófaelhárítás közreműködésből feladattá emelkedett*. A polgári védelemnek jelenleg és a belátható jövőben *két, azonos felelősségű feladatot* kell teljesíteni. Ez a helyzet egyébként összhangban van a NATO-országok polgári védelmi szervezetei helyzetével is. És ez a realitás is.

E bevezetés után térjünk vissza az első mondatokban leírt tapasztalatokhoz. Megállapítható, hogy e két, azonos súlyú feladatból azonban *csak az egyik, a katasztrófaelhárítás valósult meg*. A honvédelmi feladatok legfeljebb „nyomelemekben” lelhetők fel. És – véleményem szerint – ezért elsősorban nem a polgári védelem vezetése tartozik számadással. Az amúgy is rendkívül feszített tempóban dolgozó vezetés és állomány – csak a szervezetre redukálva e kérdést – elsősorban a belügyi vezetéstől kapott feladatokat és a napi munka megkövetelte igényeket, elvárásokat

igyekszik teljesíteni. A honvédelmi feladatokból, a nagyon szűkös és jogszabályokkal gondosan behatárolt költségvetési lehetőségek miatt, mindössze csak az óvóhelyvédelemmel (polgári védelmi törvény – pvt. 4. §. e.) foglalkozik jelentősebb mértékben, azonban azzal is korlátozottan.

A honvédelmi feladatok visszaszorulásának igazi oka azonban szerintem elsősorban abban kereshető, hogy *évek óta semmilyen jelentős követelményt, elvárást – az általánosságok hangoztatásán és különböző jogszabályok megfogalmazásán túl – érdemben senki, semmilyen kormányzati szerv nem határozott meg a polgári védelem részére.* A Belügyminisztérium illetékesei érezhetően nincsenek felkészülve egy esetleges fegyveres konfliktus alkalmával jelentkező polgári védelmi feladatok országos szintű politikai irányítására, konkrét követelmények megfogalmazására, támasztására.

A polgári védelem országos vezetésének pedig ahhoz, hogy önmagának saját maga határozza meg feladatait, sem joga, sem a szükséges politikai, honvédelmi rálátása – amelynek alapján esetleg képes lenne rá – nincs meg. Egy ilyen lépéssel csak beláthatatlan károkat okozna.

A probléma adott. Megoldása szintén. Csak következetesen be kellene a honvédelemért felelős szervezetnek, vezetőknek tartaniuk a jogszabályokban részükre előírt kötelezettségeiket. Az 1993. évi CX. számú, a honvédelemről szóló törvény és a már idézett 1996. évi XXXVII. pvt. pontosan határozza meg mind a felelősség kérdését, mind az eljárás rendjét.

Vegyük sorra! A hvt. 1. §. (1).: „A honvédelem nemzeti ügy.” E kijelentés önmagáért beszél. Meghatározza az Országgyűlés, a köztársasági elnök és a kormány felelősségét. De menjünk tovább! 9. §. (1).: „A honvédelmi miniszter a kormánynak az ország honvédelmi feladatainak végrehajtásáért felelős szakminisztere...” És e felelősséget azonnal részletezi is a 10. §.: „A honvédelmi miniszter a honvédelmi tevékenység szakmai irányítási körében... (ismételten csak a polgári védelem szempontjából lényeges pontokat kiemelve) c.) előkészíti a kormány számára a lakosságnak, az anyagi, javaknak, a közigazgatásnak az ország külső támadás elleni fegyveres védelmére történő felkészítésére, valamint az ország és a fegyveres erők mozgósítására vonatkozó döntéseket...” e.) „együttműködik az illetékes miniszterekkel... – a katonai és polgári védelem szempontjából fontos létesítmények elhelyezésében...” f.) rendelettel szabályozza a honvédelmi feladatok végrehajtását.”

A fenti törvénnyel az Országgyűlés félreérthetetlenül a mindenkori honvédelmi miniszter felelősségi körébe utalja a honvédelemmel, és nem csak a Magyar Honvédséggel, kapcsolatos összes kérdés irányítását. Egyértelmű tehát, hogy a honvédelmi miniszter az egész ország honvédelméért felelős. Ebben véleményem szerint benne foglaltatik, ha áttételesen is, a polgári védelem háborús feladatainak tárháza. Nem véletlen tehát, hogy e jog- és hatáskör tükörképe megjelenik, csak már személyre lebontva, a pvt. 15. §. (2) pontjában, amely meghatározza, hogy a polgári védelem országos parancsnoka „gondoskodik a polgári védelmi tervekben a Magyar Honvédség parancsnoka által meghatározott hadműveleti követelmények érvényesítéséről.”

Hadműveleti követelmények a polgári védelem számára

Itt érkezünk el írásom lényegéhez. A honvédelmi miniszter által a Magyar Honvédség parancsnoka (vezérkari főnöke) útján meghatározott hadműveleti követelményeket kell a polgári védelem országos parancsnokának érvényre juttatni tervezési rendszerében és ezen keresztül a polgári védelem feladat-, szervezet- és intézkedési rendszerében. Ahhoz azonban, hogy mindez megvalósuljon, szükség van a kiindulóalakra, a hadműveleti követelményekre. *Ilyen követelményeket – amelyek alapvetően meghatározzák a lakosságvédelem lehetőségeit, feladatait, alkalmazandó módszereit, helyszíneit, objektumait és mindezekhez a rendelkezésre álló költségeket – azonban gyakorlatilag a rendszerváltás óta (néhány provizórikus elbírást leszámítva) a vezérkar nem adott ki, nem állított a polgári védelem elé.* Egyértelmű tehát, hogy tervek sem készülhettek. Ellentétben a katasztrófaelhárítással, a másik területtel, ahol a belügyminiszter által kiadott és rendszeresen pontosított sorolási irányelvek alapján elkészültek a szükséges tervek, és ez évben ezeket továbbfejlesztve a BM rendeletileg szabályozta a polgári védelem tervezési rendszerét, követelményeit. Pontosan behatárolva, hogy hol milyen katasztrófák ellen kell kidolgozni a „veszélyhelyzet-kezelési tervet” és hogyan kell védekezni.

Önmagától adódik a kérdés, *miért van szükség a vezérkar követelményeire, adataira, amikor a felületes szemlélőnek az első pillanatra úgy tűnik, hogy minden fontos kiindulóadat a polgári védelem birtokában van már eleve.* Ő a terület gazdája, ő ismeri legjobban a lakosság és az anyagi javak védelmének lehetőségeit, módszereit... Ez azonban csak a felület, a látszat. Már leszögeztük, hogy a honvédelem az egész ország ügye, és mint ilyen: egységes egészet, egységes rendszert alkot, amelyből mindenkinek – lehetőségei és képességei szerint – ki kell vennie a részét. Összefogása, irányítása a honvédelmi miniszter felelőssége, feladata. Lehetőségei eleve meghatározzák, hogy csak ő, illetve a vezérkari főnök állapíthatja meg és szabályozhatja a követelményeket.

Itt kell megjegyezni, hogy az ország vezérkarának szerepe mind a mai NATO-, mind az egykori VSZ-értelmezés szerint – természetesen szigorú civil ellenőrzés és politikai irányítás alatt – túlnő a haderő, a honvédség keretein. Az ország honvédelemre vonatkozó követelményeinek, elveinek megállapítása, megfogalmazása gyakorlatilag érinti az ország szinte összes alkotóelemét, legyen szó infrastruktúráról, iparról, mezőgazdaságról, ellátásról, egészségügyről, sőt akár oktatásról, kultúráról, szellemi honvédelemről. Minden olyan területről amely szükséges az ország honvédelmének előkészítéséhez és a fegyveres küzdelemhez. Magyarán: a háborúhoz. Ebben pedig kiemelt jelentőségű szerepe van a polgári védelemnek. Elég a lakosságvédelemre utalni!

Tekintsük át röviden, *milyen feladatok hárulnak a Honvéd Vezérkarra a polgári védelemmel kapcsolatban!* A kiinduló és az egész védelem tervezését, felkészítését, felépítését meghatározó adatok, követelmények a vezérkar (a Magyar Honvédség parancsnoka) útján jutnak el a polgári védelemhez. Részben közvetve, mivel az adatok egy részének elsődleges forrásai a katonai felderítőhivatal, illetve a minisztert közvetlenül segítő nemzetbiztonsági iroda. Részben közvetlenül, mivel az érintett kidolgozó szervezetek a vezérkari főnök közvetlen alárendeltjei, mint a felderítő csoportfőnökség, a védelmi tervezési csoportfőnökség... és a vezérkar többi szerve-

zete. Gyűjtik, elemzik, értékelik mindazokat az információkat amelyek alapján megállapítható az országnak, egyes területeinek, városainak, objektumainak veszélyeztetettsége, a fenyegetettség nagysága, minősége, esetleges ideje... stb. Majd mindezek alapján megállapítják a védendő területeket, városokat... stb. Erre épül a Magyar Honvédség parancsnokának követelménye, hadművelleti elvárása. Ennek keretében meghatározza egyrészt a várható veszélyeztetettség jellemzőit, adatait, másrészt pedig a *sorolást*, azaz a polgári védelem összes háborús, mindenekelőtt lakosságvédelmi, továbbá alkalmazási, tervezési, szervezési, építési, beruházási, védelmi előírásait... és még hosszan lehetne folytatni milyen feladatát *meghatározó veszélyeztetettségi és fontossági sorrendet*.

Nem egyszerűen egy lista összeállításáról van szó! A sorolás legalább annyira politikai döntés is, mint a szorosan vett honvédelmi, katonai. A sorolásnak rendkívül jelentős költségvetési, ezen keresztül társadalmi kihatása is van! Alapvető követelmény tehát: a legcélravezetőbb összhang megteremtése a társadalom teherbíró képessége és a védelemmel szemben támasztott politikai követelmények között. Ismételten hangsúlyozom: politikai követelmények között! Mert itt kompromisszumról van szó. A kívánatos megoldás az lenne, ha a várható veszélyeztetettségnek megfelelően minden állampolgár, helység, objektum, terület teljes értékű védelemben részesülhetne. Beleértve a lakosság vagyonát, javait, a létfenntartáshoz szükséges eszközöket, a kulturális értékeket... stb. is. E követelmény kielégítésére azonban eddig még egyetlen ország sem volt képes. Ha az általános elvárást közelebbről megvizsgáljuk, az alábbi négy feladatcsoportot kapjuk:

- *először*: elemezni, értékelni kell a várható ellenséges légi hadműveletek nagyságát, célját, erejét, alkalmazott támadóeszközeit, pusztító hatásait, a rombolás várható mértékét;
- *másodszor*: mindezek birtokában meg kell határozni az ország egyes területei, városai, községei, gazdasági, katonai, politikai, tudományos... stb. objektumai valós veszélyeztetettségét;
- *harmadszor*: ezek alapján meghatározni a védelmük érdekében teendő intézkedéseket mégpedig úgy, hogy lehetőleg legyen meg a kellő összhang a Magyar Honvédség, a Határőrség, a rendőrség, a többi rendvédelmi szervezet és a honvédelemben érintett összes polgári szervezet és szerv által fogantatott intézkedés, terv... stb. között;
- *negyedszer*: mindez segítse elő az ország védelmi felkészültségét, a gazdaság mozgósítását... stb.

Már a pusztá felsorolásból is kitűnik, roppant bonyolult tervező-előkészítő munkára van szükség ahhoz, hogy a sorolás említett „listája” létrejöjjön. Ha mindezzel elkészültek a tervezők, a *követelményeket fontossági sorrendbe kell rakni*. Mégpedig kétszeres megközelítésben. *Először a helyszíneket, másodszor a teendőket meghatározva*.

Miért van minderre szükség? A lényegét már korábban leírtuk. A polgári védelmi feladatok megvalósítása rendkívül költségigényes, és ráadásul többségük még időigényes is. Nem túlzás kijelenteni, hogy napjainkban egyetlen ország sem képes például a lakosságvédelem összes követelményét megvalósítani úgy, hogy a teljes lakosságát képes legyen megnyugtató módon megvédeni. Egyes elemeit, így a óvóhelyvédelmet is mindössze egy-két ország: Svájc, Svédország építette ki meg-

felelő szinten. Magyarország az európai középmezőnyhöz tartozik a maga 3–3,5%-os védettségi mutatójával. A pontatlanság a gazdaságátalakulási folyamat bizonytalansági tényezőinek köszönhető, melynek keretében óvóhelyállományunk fokozatosan pusztul, romlik. Leszögezhető, hogy ismert gazdasági nehézségeink miatt irreális igény lenne bárki részéről most óvóhelyépítést szorgalmazni. Egyszerűen nincs rá lehetőség és a biztonságpolitikai helyzet sem indokolja! Az óvóhelyépítések utolsó időszakában – hogy érzékeltetni lehessen ennek az egyetlen lakosságvédelmi módszernek a költségigényét –, 1980–1988 között egy IV–V. osztályú, tehát 10 tonna/m² (100 KN/m²), illetve 3 tonna/m² (30 KN/m²) dinamikus túlnyomás ellen védelmet nyújtó óvóhely bekerülési költsége egy fő elhelyezése részére 25–45 000 Ft között mozgott, az egyes területek, városok eltérő építési költségei miatt. Ha csak a forint inflációját vesszük számításba, az előbbi összeg sokszorosával kellene számolnunk.

E kitérő pontosan érzékelteti egyrészt, hogy jelenleg, bármilyen politika is tűzné zászlajára, irreális lenne óvóhelyépítési programmal előlépni, másrészt hogy milyen jelentős költségekkel kell számolni a polgári védelmi feladatok tervezésekor. És az óvóhelyépítés csak az egyik – bár a leghatékonyabb – lakosságvédelmi módszer. A vázolt adatok azonban nem szolgálhatnak ürügyül arra, hogy mindenről eleve lemondjanak az illetékesek. Így a jelenleg építés előtt álló, 4. sz. METRO-vonalnál ne vegyék figyelembe a tervezés, a kivitelezés során azt, hogy utólag beépíthetők (pótolhatók) legyenek a költségmegtakarítás címén most elhagyott óvóhelyvédelmi berendezések. E követelmény figyelmen kívül hagyása esetén csak szükségszerű védelmet nyújtana a védelemre eleve kiválóan alkalmas létesítmény, vagy rendkívül sokba kerülne e berendezések utólagos beépítése. A mostani, néhány százalékos megtakarítást utódainknak sokszorososan kellene megfizetni. Nem beszélve az esetleges elmaradás miatti, soha és senki által nem pótolható véráldozatokról. Egy honvédelmi célú vagy honvédelmi célra is kiválóan felhasználható beruházás elbírálásánál sohasem szabad szem előtt tévesztetni, hogy emberi életek sokaságát óvhatja meg szükség esetén.

Mint említettük: nincs a világon oly költségvetés amely biztosítaná, hogy az összes szükséges védelmi beruházást, rövid időn belül és azonos szinten lehessen megvalósítani. Ezért, bármennyire is antihumánusnak tűnik, *elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen a fontossági sorrend meghatározása, a feladatok ütemezése, differenciálása.* Annak meghatározása, hogy kiket, mit, hol és hogyan akarunk elsősorban, minden körülmények között megvédeni. Kiket... stb. csak másodsorban, harmadsorban és végül kiknek hol nem fog tudni az állam semmilyen védelmet központi költségvetésből finanszírozni, akik csak saját erőfeszítéseikre lesznek utalva.

A sablonos és rendkívül egyszerűsített megfogalmazás is érzékelteti, hogy a sorolás, a sorrend meghatározása, a lehetőségek elosztása alapvetően politikai feladat. A mindenkori Országgyűlésnek, a kormánynak kell meghatározni, megfogalmazni az elvárásokat, követeléseket. És nekik kell a döntéssel járó összes következményt vállalniuk. Csak másodsorban honvédelmi feladat ez. Mindez következik a civil kontrollból, illetve a politika meghatározó szerepéből.

A honvédelmi feladatok felelősségi és végrehajtási sorrendjét már idéztük az 1993. évi CX. hvt.-ból és az 1996. évi XXXVII. pvt.-ból. Jeleztük, hogy csak a vezérkar rendelkezik azokkal az adatokkal, amelyekből meghatározhatók: az ország veszélyeztetettségének számunkra érdekes mutatói; az ország honvédelmével kapcso-

latos alapvető elvárások; az ország gazdaságának, hadiipari termelésének, infrastruktúrájának védelmével kapcsolatos igények, követelmények; az ország politikai, közigazgatási vezetésének, védelmének követelményei; a lakosságvédelem feladatai... és így tovább.

E követelmények, igények, elvárások alapján összehangolt munka veszi kezdetét, amelybe már bekapcsolódik a polgári védelem is, mint e szakterület gazdája. E munka során pontosan meg kell fogalmazni: a polgári védelemmel (mint feladat-, szervezet- és intézkedési rendszerrel) szemben támasztott elvárásokat, védelmi követelményeket és a konkrét feladatokat; az egyes sorolási kategóriákat, az azokon belül megvalósítandó védelmi feladatokat; a létrehozandó szervezeteket, felszerelésüket, felkészítésüket... stb. Egyszóval minden elvárást a polgári védelemmel szemben. Ezek azok a *hadműveleti követelmények, amelyek alapját alkotják minden polgári védelmi háborús feladatnak és tervezési munkának!*

Az elvi munka befejezéseként számba kell – így kategorikus imperatívuszban fogalmazva – venni az ország helységeit, ipari, közlekedési, politikai, kulturális, hírközlési, katonai... stb. objektumait, létesítményeit! Megállapítani: melyiket, milyen veszély fenyegeti. Megsemmisítéséhez, rombolásához milyen nagyságrendű (tömegű) rombolóeszköz szükséges. Ezek célba juttatásához milyen és mennyi légítámadó eszközt kell bevetni. Potenciális ellenfeleink rendelkeznek-e a szükséges fegyverekkel, mennyiséggel?

Ezt követően a saját, veszélyeztetettnek minősített helységeink, objektumaink már meglévő védelmi adatait össze kell vetni az ellenfelek lehetőségeivel. Meghatározni, hogy mennyire veszélyeztetett a lakosság, a keletkezett károk (esetleg) mennyire befolyásolhatják az ország védelmi képességét... és így tovább.

Annak bizonyítására, hogy mennyire lényeges és hatékony a jól megalapozott és megtervezett sorolás, egyetlen adatot idézünk. A korabeli honvédevezérkar által 1940–42-ben meghatározott sorolási követelmények és előírások által kidolgozott légoltalmi (ma: polgári védelmi) tervek alapján kiépített védelem európai összehasonlításban is hatékonynak bizonyult és egyike volt a legeredményesebbnek! A differenciálás, kategorizálás messzemenően bevált. (Zárójelben megjegyzem, még az ötvenes években is a magyar légoltalom fő elvi alapját képezte akkor, amikor a honvédelem összes többi területén szinte csak a szovjet elvek érvényesültek.

Ma, amikor az amerikai elvek, a NATO-előírások átvételénél tartunk, érdemes felfigyelni arra, hogy jó néhány területen a magyar tapasztalatok sem nélkülözhetők. Az akkor sorolásban meghatározott, és annak megfelelő védelemmel rendelkező ipari, közlekedési célok több mint 80%-át valóban bombázta az amerikai-brit légierő. És ami még fontosabb, egyetlen olyan, általuk bombázott cél sem volt, amelyet előzetesen a tervekben ne soroltak volna. A szovjet légierő folyamatos légicsapásait, illetve a kényszer bombabevetéseit természetesen nem számítottam be. Az ilyen esetek egyszerűen tervezhetetlenek. A korabeli vezérkar pontosan értékelt és szabott meg feladatokat. Mint említettem, európai viszonylatban is ennek – és természetesen a légoltalom hatékony munkájának – eredményeként viszonylag alacsony volt a lakosság vesztesége, és ami legalább ilyen fontos: sem az ipari termelés, sem a vasúti szállítás, a közlekedés (noha a teljesítménye esetenként jelentősen visszaesett) a bombatámadások következményeként sehol sem bénult meg teljesen, vagy esett ki hosz-

szabb időre. Mind a harcoló hadsereg – beleértve a jelentkező német igényeket is –, mind a termelés, mind a lakosság igényeit, ha korlátozottan, de kielégítette.

Úgy vélem, sikerült megfogalmazni a sorolás fontosságát. És azt a tényt, hogy nem egyszerűen egy feladatmeghatározásról van szó, hanem egy nagyon is bonyolult politikai, gazdasági, honvédelmi – ezen belül katonai –, közigazgatási összműködés alapján kidolgozott átfogó követelménytámasztásról, amely alapja mindenféle polgári védelmi háborús feladatnak. És – ezt aláhúzom – amely követelmény, hatásait tekintve, jelentősen befolyásolhatja adott esetben az ország háborús erőfeszítéseit, védelmi képességeit.

A követelmények meghatározásakor, a sorolás elveinek megfogalmazásakor hiába lenne a jelenbe beleragadni, hosszú távon célszerű gondolkodni! Nem túlzás évtizedekben mérni a feladatokat, hiszen a kiépülő védelmi létesítmények, óvóhelyek, vezetési pontok... stb. évtizedekig állnak szolgálatban. Példa: a második világháború éveiben vagy az ötvenes évek alatt épített óvóhelyek – természetesen megfelelő felújítás, korszerűsítés után – még ma is védelmünk gerincét alkotják. *Ami tehát most tervezzük, építünk a következő évezred első felében szinte végig szolgálni fog.*

A sorolási követelmények megfogalmazásakor természetesen figyelembe kell venni azokat a veszélyforrásokat is, amelyek eredője nem Magyarország területe, de pusztulásuk még abban az esetben is jelentős károkat okozhat hazánkban, ha országunk esetleg nem is vesz részt az adott fegyveres konfliktusban. Ilyen létesítmények például az atomerőművek, a vegyipari létesítmények, a vízi erőművek... stb. Megjegyezzük, hogy ezeknek az erőműveknek, üzemeknek stb. békekatasztrófaíval a polgári védelem jelenlegi katasztrófavédelmi tervei számolnak. Mivel azonban a pusztulás mértéke egy háború esetén jóval nagyobb lesz és a szokásosnál lényegesen kevesebb információ fog rendelkezésünkre állni, mindenképpen felül kell bírálni békekatasztrófa-tervek adatait és feladatait.

*

E rövid áttekintés során nem kívántam a sorolással részletesen foglalkozni, felsorolni a várható veszélyeztetettség jellemzőit, ezek alapján megkísérelni fölvázolni a veszélyeztetett városok, községek, üzemek listáját... stb. Egy ilyen tanulmány méretei jelentősen meghaladnák a Hadtudomány rendelkezésére álló lehetőségeket. Céлом sokkal szerényebb ennél. Mindössze az ország honvédelemért felelős vezetőinek figyelmét kívántam felhívni arra a tényre, hogy bár a magyar polgári védelem 1989-ben a honvédelmi tárcától átkerült a belügyhez, feladatait és céljait tekintve része az ország honvédelmének. Jelentős feladatai, kötelezettségei vannak az ország lakossága védelmének terén egy esetleges fegyveres konfliktus esetén. *E feladatnak azonban csak abban az esetben tud eleget tenni maradéktalanul, ha az ország honvédelméért felelős vezetők is a honvédelem részének tekintik és határozzák meg részére a szükséges „hadműveleti követelményeket”.* Ezzel – gondolom – a belügyi vezetőket is ráébresztenék a polgári védelem honvédelmi feladatainak fontosságára.

A jelenlegi hiátus fenntartása beláthatatlan károkat okozhat a polgári védelemmel hivatásszerűen, illetve hivatali kötelezettségből foglalkozók soraiban is, áttételesen pedig az egész honvédelemnek. Abból indulok ki, hogy hiába határozza meg a két idézett törvény, miszerint a polgári védelem a honvédelem része, hiába ír elő

egy sor, kimondottan háborús feladatot számára – a genfi jegyzőkönyvekről nem is beszélve –, és hiába mondja ki a törvény, hogy a polgári védelem „szervezet-, feladat-, és intézkedési rendszer”, amikor hazánkban ma szinte kivétel nélkül minden politikai vezető, főhatóság, hivatal, polgármester... stb., sőt az állampolgárok zöme is mind a feladatokat, mind a végrehajtókat a néhány száz főnyi, hivatásszerűen polgári védelemmel rendelkező szervezettel azonosít mindent. A polgári védelem honvédelmi feladatairól pedig hallani se nagyon akar. Bizonyítékul elég az elmúlt négy-öt év polgári védelemmel kapcsolatos tömegtájékoztatását vagy akár a szak-sajtóban megjelent írásokat tanulmányozni. Hogy ez milyen szemléletbeli torzulást okozhat az emberekben, mennyire elbizonytalaníthatja az állományt, és mennyire felejtik el eredeti szakmájukat, az már külön vizsgálódás tárgyát képezhetné. A hiányos tudás, a gyakorlatlanság azonban komoly helyzetben végzetes lehet.

Befejezésül néhány mondat arról, hogyan tovább? Nehéz helyzetben van napjainkban a magyar polgári védelem. Úgy érzem, csak azért nem számolják fel, mert a NATO-ban jelentős szerepe van. Politikusaink érezhetően már évek óta nem tudnak vele mit kezdeni. Pedig, ha kritikusan szemléljük a világ jelenlegi helyzetét, könnyen rájöhetünk, egyre nagyobb szükség van a polgári védelem alapvető háborús feladataira, a lakosságvédelemre. Azért jött létre a polgári védelem nyolc évtizeddel ezelőtt, hogy pontosan idézzem 1917-et. a „...*légjáróművek támadásai ellen megvédeni a Monarchia azon részeinek lakosságát, amelyek nem tartoznak a hadra kelt serghez.*” E feladat azóta sem változott meg! Sőt! Minden más, így a katasztrófák elleni küzdelemben való közreműködés – amelybe Magyarországon már az ötvenes évek elején sikerrel bekapcsolódott polgári védelmünk –, légyegében tekinthető akár mellékfeladatnak is.

Magyarországon eltorzult a polgári védelemmel kapcsolatos felfogás. Elsősorban nem a szakembereink körében, hanem a laikusok között, akik a polgári védelmet egy szervezetnek képzelik és nem egy integráló feladatrendszernek, ami a valóságban.

Visszatekintve a rendszerváltás óta eltelt kilenc évre megállapítható, hogy semmilyen politikai elképzelés sem alakult ki az azóta regnált négy kormányban a polgári védelemről, s így „sorsáról” – a szakemberek véleményét nélkülözve – döntenek.

A magyar légoltalom, majd polgári védelem, mindig tisztességgel helytállt. Érdemes ismételtelen és alaposan átgondolni jövőjét. Kár lenne rövidtávú, beszűkített perspektívájú – és nem is biztos, hogy kedvező – előnyökért tönkre tenni e feladatrendszert. Egy esetleges háborús konfliktus esetén sokezer ártatlan áldozat szenvedne meg egy ilyen döntést.

Krajnc Zoltán–Tatorján István

A légierő doktrínájának néhány kérdéséről

A szerzők kiindulva a nemzeti biztonsági és a katonai stratégiából általában a katonai doktrínák helyével, szerepével, tartalmi elemeivel; másrészt a NATO-tagállamok – nemzeti és szövetséges – légierője doktrínáinak felépítésével, főbb kérdéseivel foglalkoznak és ajánlásokat fogalmaznak meg a magyar légierő doktrínájának egyes tételeire vonatkozóan. A tanulmány – amelyet rövidítve adunk közre – a Magyar Hadtudományi Társaság 1997. évi pályázatának díjnyertes munkái közé tartozik.

A fejlett nyugati democráciákban, a haderő – benne a légierő – struktúráját, felkészítését és alkalmazását hierarchikus, háromszintű koncepció szabályozza: a nemzeti biztonsági stratégia (vagy az ún. „nagy” stratégia), a nemzeti katonai stratégia és a haderőnem katonai (vagy alkalmazási) doktrínák. Euroatlanti integrációs törekvéseink számunkra is szükségessé teszik a nemzeti biztonsági stratégia, a nemzeti katonai stratégia és az ezekhez kapcsolódó haderőnemi katonai doktrínák kidolgozását. Az integráció sikere érdekében ugyanis – eleget téve az interoperabilitás és kompatibilitás komplex kívánalmainak – indokolt, hogy a NATO-tagállamoknál már meglévő haderőstruktúrát, tervezést, felkészítést és alkalmazási elveket mielőbb alkalmazzuk.

Századunk háborúinak, konfliktusainak elemzése bizonyítja, hogy a levegőben folyó fegyveres küzdelem eredménye döntő hatással volt a háború, a konfliktus kimenetelére, a győzelem végső megszerzésére. A jelen tanulmány célja a légierő doktrínája új strukturális és fogalmi kérdéseinek felvázolása. Tekintettel azonban arra, hogy a katonai doktrínák helye, szerepe a korábbi nézetekhez képest lényegesen megváltozott, szükséges, hogy mielőtt a légierő doktrínájával foglalkoznánk áttekintsük azt a rendszert, amelybe a doktrína beilleszkedik.

Nemzeti stratégiák, katonai doktrínák

A nemzeti biztonsági stratégia általános célokat fogalmaz meg, a nemzeti katonai stratégia erre szervesen épülve a fegyveres erők feladatait határozza meg, míg a katonai doktrína az előzőek szellemében a fegyveres erők – ezen belül a haderőnemek – alkalmazásának elveit, szabályait rögzíti.

Hazánk nemzeti biztonsági stratégiája a biztonsági értékek, érdekek legfontosabb tételeit, az ezekkel kapcsolatos politikai, gazdasági és katonai célokat, ezen célok

elérésének lehetőségeit, módjait foglalja magában. Mindez elérhető önállóan vagy szövetségben belül.

A nemzeti biztonsági stratégia a legfelső szintű biztonságpolitikai alapokmány, amely általában tartalmazza:

- a legfőbb nemzeti értékeket, melyeket a társadalom – akár a katonai erő alkalmazásával is – meg kíván védeni;
- a hosszú távú, perspektivikus célokat;
- a nemzeti értékekből fakadó nemzeti érdekeket, melyek közvetlenül meghatározzák a rövid és a középtávú célokat;
- az ország biztonságát fenyegető katonai és nem katonai jellegű kockázatokat és veszélyeket;
- az állam eszközeit, melyeket a biztonságpolitika alkalmazhat a veszélyek elhárítására, a fenyegetések csökkentésére;
- a biztonságpolitikát megvalósító eszközök forrásait.

A *nemzeti katonai stratégia* a nemzeti biztonsági stratégiára épül, meg kell jelenítenie az ország bel- és külpolitikai céljainak megfelelő biztonságpolitikai és katonai törekvéseket.

Meghatározza a biztonságot fenyegető válságokat, veszélyeket, konfliktusokat, azok kezelésének, megelőzésének lehetőségeit, feladatait. Javaslatokat fogalmaz meg a rendelkezésre álló erőforrások felhasználására, a fegyveres erők fejlesztésére.

Ezek alapján a magyar nemzeti katonai stratégia: a Magyar Köztársaság államának katonai biztonsági koncepciója, az alkotmány és a törvények által meghatározott, a nemzeti biztonsági stratégiára épülő, az ország katonai védelmére és a Magyar Honvédségre vonatkozó célok, irányelvek és követelmények összessége.*

A nemzeti katonai stratégia rendszerint tartalmazza:

- a főbb nemzetközi katonapolitikai trendeket;
- a katonai erő alkalmazásának esélyeit (a katonai veszélyeztetettség forrásait);
- a fegyveres erők lehetséges feladatait;
- a nemzetközi feladatok végrehajtásához szükséges képességeket;
- a hadiipar helyzetét, a fegyverrendszerek beszerzésének piacait;
- a fegyveres erők nemzetközi kapcsolatainak feladatait.

A *katonai doktrína* a hierarchikus felépítés harmadik eleme a fegyveres erők alkalmazásának alapelveit foglalja rendszerbe – leegyszerűsítve: egyfajta alkalmazási szabálykönyv. Magában foglalja: a fegyveres erők, a haderőnemek tevékenységének végrehajtási módjait, szabályait béke-, válságkezelés és háború időszakában összehangolva a szövetség stratégiai koncepciójával. Megfogalmazza a szervezeti, felkészítési, felkészülési, technikai, mozgósítási és anyagi követelményeket a fegyveres erőkkel szemben.

A katonai doktrína tartalma:

- általános bevezető (célja, rendeltetése stb.);
- a háborúról, a fegyveres küzdelem szintjeiről alkotott nézetek és a gyakorlat;
- a szövetségi és a nemzeti elvek, nézetek és a gyakorlat összevetése;
- a honvédelem, a hadászat, a hadművelet, a harcászat általános elmélete;
- a hadműveletek, a harcok fajtái, esetei, körülményeik;

* Pekó József: A magyar nemzeti katonai stratégia alapkérdései. Hadtudomány 1997/2. 54. old.

- a fegyveres erők feladatai (békében, konfliktusok megelőzése során, válságkezeléskor);
- csapatmozgások, szállítások;
- a fegyveres erők feladatai és tevékenységük a szövetségi rendszeren belül;
- a vezetés, az együttműködés és az igazgatás elvei, feladatai.

A doktrínát korábban – a VSZ idejében – a szovjet hadtudomány tézisei alapján értelmeztük, mely szerint a katonai doktrína „...a lehetséges háború jellegéről és céljairól, az ország és a fegyveres erők háborúra való felkészítéséről, valamint a fegyveres küzdelem módjairól egy államban vagy szövetségben (adott időben) elfogadott nézetek rendszere.”

A doktrína – nyugati értelmezés szerint – felfogható szűkebb és tágabb értelemben is. Szűkebben a „katonai erőket, a célkitűzéseik támogatására végrehajtott tevékenységeikben irányító alapelvek. Felhatalmazó jellegű, de az alkalmazása döntést igényel.” ... Más megközelítésekben: „...a katonai doktrína annak a katonai tudásnak és gondolkodásmódnak a hivatalos kifejezése, melyet a hadsereg relevánsnak fogad el egy adott időben, s amely vonatkozik a létező és jövőbeli konfliktusokra, a hadsereg konfliktusokra való felkészítésére, és a siker elérése érdekében való alkalmazási módjaira.”*

Fontos eleme e definícióknak, hogy – ellentétben a Varsói Szerződés „megfoghatatlan” doktrínájával – a doktrínának hivatalosnak, leírtnak, lehetőleg nyíltnak és elfogadottnak kell lennie.

A katonai doktrína szerkezetileg több részre osztható, az első rész az ún. *környezeti doktrína*, melyet a fegyveres küzdelem három közege szerint – levegő, szárazföld, tenger –, gyakorlatilag tehát a haderőnemekre (légierő, szárazföldi csapatok, haditengerészet) dolgoznak ki.

Az *együttes doktrína* a környezeti (haderőnemi) doktrínákat foglalja rendszerbe az összhaderőnemi alkalmazások sikere érdekében.

A *szövetséges doktrína* illeszti a haderőnemi és nemzeti doktrínákat a koalíciós hadviseléshez.

Rendszerezhetők a doktrínák szintek szerint is (stratégiai, hadműveleti és harcászati doktrínák).

A *stratégiai doktrína* a legalapvetőbb és legtartósabb elveket rögzíti, melyek útmutatást adnak a haderő alkalmazásához, meghatározza a felhasználás kereteit és alapját. Kiindulópontot jelent az alacsonyabb szintű doktrínák számára.

A *hadműveleti doktrína* a stratégiai doktrína téziseit illeszti a haditevékenységekhez, megadja az alkalmazás módjait a megfelelő célok, az erőforrások kapacitása és a haditevékenységek környezete figyelembevételével.

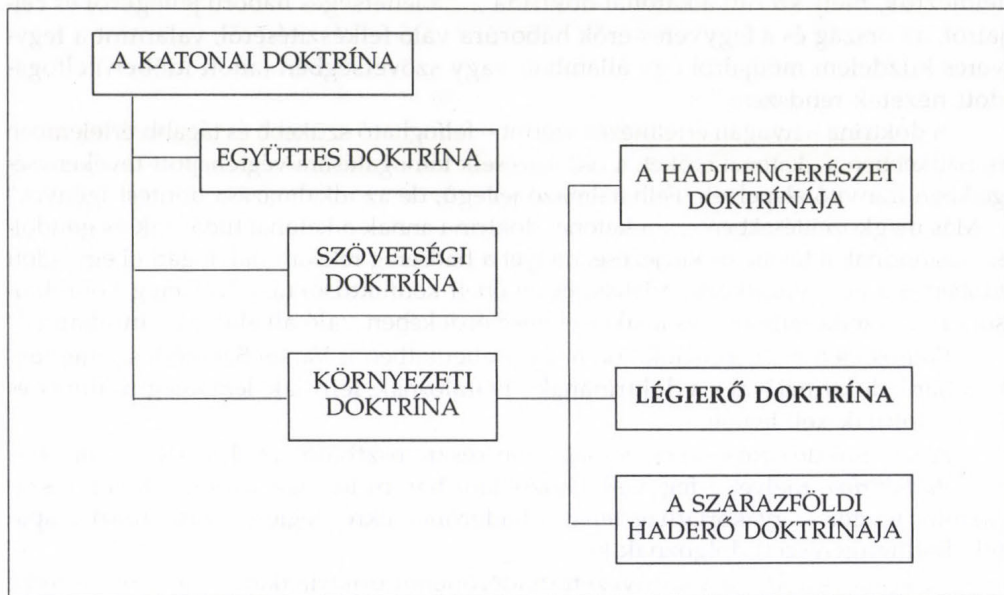
A *harcászati doktrína* a magasabb szintű doktrínákat illeszti a harc-tevékenységekhez a differenciált célok elérése érdekében, tárgyalja a szerepkörök és feladatok végrehajtásának kérdéseit. Természetesen a különböző szintű doktrínák közötti határvonal nincs mereven meghúzva, és kölcsönösen feltételezik egymást.

Szemléltetve az eddigieket pl. az FM 100–5 az Egyesült Államok szárazföldi haderejének doktrínája egy nemzeti, környezeti doktrína, az AP–3000 az Egyesült Királyság Légierőjének – szintén nemzeti és környezeti – doktrínája, míg az ATP–33(B)

* M. A. Willcoks: A jövő konfliktusa és a katonai doktrína, Rusi Journal. 1994/3. 7. old.

a NATO harcászati repülő-doktrínája – szövetséges doktrína – elősegíti a NATO repülő-erőforrások hatékony alkalmazását a harcászati légi hadműveletekben és integrálja a nemzeti doktrínákban leírtakat.

A Királyi Légierő stratégiai és hadműveleti doktrínája egy okmányban, az AP-3000-ben rögzített, míg a különböző szerepköröket tárgyaló harcászati doktrína az ún. harcászati kézikönyvekben található meg.

A légierő doktrína alapelvei és struktúrája

A különböző légierők doktrínastruktúráját vizsgálva kimunkálható, hogy melyek azok a kérdések, amelyekre a doktrínának válaszolniuk kell és melyek azok a főbb tartalmi elemek, amelyeket – a nyugati haderők elveinek megfelelően szervezett légierő alkalmazásához – a doktrínának tartalmazniuk kell.

Az első ilyen súlyponti problémakör nemzeti doktrína esetén az adott nemzet (állam) és a háború viszonya, vagy egy szövetségi doktrínában a koalíciónak a háborúról vallott filozófiája. A doktrína leírja az állam (szövetség) nézeteit a lehetséges háborúk jellegéről, formáiról (a konfliktus spektruma), és tisztázza a háború szintjeit és elveit, valamint elhelyezi a fegyveres erőket – benne a légierőt – a nemzetbiztonság garanciarendszerében.

A második kérdéskör magával a doktrínával, mint a légierő alkalmazásának, fejlesztésének és felkészítésének alap- és szabályzó okmányával foglalkozik. Meghatározza a doktrína fogalmát, célját, alkalmazását és elhelyezi a légierő doktrínát a szabályzó dokumentumok rendszerében.

A harmadik – jól körülírható – területe a doktrínának a légierőnek, mint a fegyveres erők egyik haderőnemének jellemzése. Tisztázza a légierő fogalmát, megadja jellemző tulajdonságait, erős és gyenge oldalait, valamint alkalmazásának főbb tör-

vényszerűségeit béke (megőrzés, fenntartás, -teremtés), válságkezelés és háború időszakára. A dokumentum tartalmazza a légtér katonai felhasználásának, ellenőrzésének rendjét és a légtérben folyó fegyveres küzdelemről vallott nézetek szintézisét.

A *negyedik* eleme a doktrínának a légierő parancsnoklásának és vezetésének kérdéseivel foglalkozik. Meghatározza a parancsnoklás-vezetés fogalmát, típusait és szintjeit. Megadja és magyarázza a parancsnoklás és vezetés alapelveit, leírja a vezetési folyamatot, a parancsnoklási és vezetési szervezetet, a különböző szintű parancsnokok jogosultságait és kötelességeit. Bemutatja az erők kijelölésének, az erő kifejtés elosztásának, az átalárendelésnek és a támogatásnak a főbb folyamatait.

A légierő doktrína *ötödik* – egyben legterjedelmesebb – része az alkalmazás formáinak, a légi stratégiának – mint a légierő általános alkalmazási tervének – részletes leírásával foglalkozik. Kifejtésre kerülnek ebben a részben a légi stratégiát alkotó hadműveletek, hadi- (harc-) és harccal kapcsolatos tevékenységek.

Az ATP-33 (B) NATO Harcászati repülő doktrínát és az AP-3000 a Királyi Légierő doktrínáját elemezve megállapítható, hogy a vizsgált két okmány hadműveletei formailag és tartalmilag alapvetően megegyeznek.

Ha jobban belegondolunk, ez természetes, hiszen az AP-300 – mint a légierőre vonatkozó nemzeti, környezeti alapokmány – a nemzeti érdekek érvényesítésének katonai – a légierő alkalmazását leíró forgatókönyvét adja meg, míg az ATP-33 (B) szövetségi, környezeti doktrína a NATO harcászati repülő-erőforrások alkalmazását szabályozza és így a nemzeti erőfeszítéseket integrálja, ezért a hadműveletekben jelentős eltérés nem is lehet.

Környezeti doktrína ATP-33 (B)

NATO HARCÁSZATI REPÜLŐ DOKTRÍNA					
A doktrína fogalma és célja		A doktrína alkalmazása és tartalma		Kapcsolódó szövetséges kiadványok	
A HARCÁSZATI REPÜLŐ-ERŐFORRÁSOK ALKALMAZÁSÁNAK ÁLTALÁNOS ELVEI					
A NATO stratégiai környezete		A konfliktus spektruma		A háború elvei	
				A légierő jellemző tulajdonságai	
A PARACSNOKLÁS-VEZETÉS KÉRDÉSEI					
A parancsnoklás és a vezetés meghatározása		A parancsnoklás és a vezetés típusai, folyamata és szintjei		Az erők kijelölése, átalárendelése és a támogatás problémája	
				Jogosultságok és felelősségek	
				A légtérelenőrzés kérdésköre	
AZ ALKALMAZÁS FORMÁI, A HADMŰVELETEK					
Az ellenség repülő erői-eszközei elleni légi hadműveletek: – támadó légi szembenállás – védelmi légi szembenállás		Az ellenség felszíni erői-eszközei elleni légi hadműveletek: – légi lefogás, – támadó légi lefogás, – tengeri hadműveletek légi támogatása		Támogató légi hadműveletek: – elektronikai hadviselés, – légvédelem elnyomása, – légi utántöltő műveletek, – kutató-mentő műveletek, – különleges légi műveletek	
				Felderítés és megfigyelés: – harcászati légi felderítés, – megfigyelés	
				Tengeralattjárók elleni harctevékenységek	
				Harcászati légi szállítási műveletek: – légideszant, – légi logisztikai támogatás, – különleges feladatok, – légi egészségügyi evakuálás	
				Nukleáris fegyverek alkalmazása	

A Királyi Légierő doktrínájának struktúrája

NÉZETEK A HÁBORÚRÓL						
A háború és a nemzet, a háború elvei		A háború jellege és a konfliktus spektruma		A háború szintjei		Az összhaderőnemi védelem elvei
A KATONAI DOKTRÍNA						
A doktrína fogalma		A doktrína szerkezete		A doktrína szintjei		A doktrína alkalmazása és kidolgozásának folyamata
A LÉGIERŐ						
A légierő fogalmának meghatározása		A légierő jellemzői		A parancsnoklás-vezetés kérdései		A légierő alkalmazása – békemegőrzés – válságkezelés – háborús alkalmazás
A LÉGI STRATÉGIA						
A légi szembenállás hadjárata		Stratégiai légi támadó hadjárat		Felszíni erők elleni légi hadjárat		Harctámogató légi hadműveletek
Támadó légi szembenállás hadműveletei.: – a légvédelem elnyomása – kísérés, – vadászrepülő-lők tisztogató tevékenysége, – repülőterek támadása	Védelmi légi szembenállás hadműveletei.: – passzív légvédelem, – aktív légvédelem	Nukleáris légi támadó hadműveletek	Hagyományos légi támadó hadműveletek	Földi/légi hadműveletek: – légi lefogás, – támadó légi lefogás, – fegyveres felderítés, – légi felderítés	Tengeri/légi hadműveletek: – tengeralattjárók elleni hadviselés, – tengeri légvédelem, – felszíni erők elleni hadviselés	Földi harctámogató tevékenységek

Ajánlások a magyar légierő doktrína struktúrájára

A doktrínák a nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégiából fakadnak. A biztonsági stratégiai tervezést is célszerű érinteni a katonai doktrínák kidolgozási folyamatának vizsgálatánál.

A biztonsági stratégia kidolgozása és „karbantartása” a mindenkori kormányzat kompetenciája és felelőssége, de fontos követelmény, hogy társadalmilag elfogadott, támogatott legyen és többpárti konszenzuson alapuljon, így biztosítható a kormányváltások idejére is a stabilitás és kiszámíthatóság.

A biztonság, a biztonságpolitika komplex jellege miatt a stratégiai tervező munkában – a biztonsági stratégia kidolgozásában – fontos kormányzati szerepet játszanak a kül- és a belügy-, a védelmi, a pénzügy- és a gazdasági minisztériumok, valamint a titkosszolgálatok. Célszerű, ha a kidolgozás folyamatát egy koordináló szervezet egyezteti, amely a résztvevő kormánysszervek munkáját összehangolja.

A nemzeti katonai stratégiát – a honvédelmi miniszter politikai felelőssége mellett – a vezérkarnak célszerű elkészíteni. A stratégiai tervezés következő fázisában a katonai programok, a biztonsági és katonai stratégiák alapján elkészülhet – a védelmi minisztérium koordinálásával – a költségvetés.

A magyar katonai doktrína szerkezetileg valószínűleg hasonló – több okmányból álló – lesz az Egyesült Királyság katonai doktrínájához, s az egyes komponensekben leírtak együttese adja majd az alkalmazási szabályok összességét.

A légierő doktrína nemzeti, környezeti doktrína. Struktúráját tekintve több olyan kérdés van, amire – hasonlóan a NATO-tagállamok légierő doktrínáihoz – választ kell adnia.

Ezeket a válaszokat megadva tulajdonképpen megkapjuk a leendő magyar légierő doktrínájának főbb tartalmi elemeit, struktúráját.

Az *első részben* a nemzeti biztonsági, a nemzeti katonai stratégia rövid összefoglalóját, összegzett lényegét javasoljuk megadni. Azért tartjuk fontosnak ezt, mert a doktrínának – mint a haderőnem önálló, legmagasabb szintű szabályzó okmányának – tartalmaznia kell minden olyan lényeges információt, ami a haderőnem katonáit eligazítja az alkalmazás bármely körülményei között.

A fentiekből adódóan itt jelenik meg az ország és a fegyveres erők viszonyrendszere, tisztázza a háború, a békeállapot és a nemzetközi válságok katonai feladatait, ebből fakadóan a légierő haderőnem rendeltetését, feladatrendszerét. Ez a rész ismerteti a háború, a háborús és a békeműveleti alkalmazás alapelveit.

Fontosnak tartjuk, hogy a doktrína – a lehetőség szerint magyar – hadtörténelmi példákkal igazolja a felhasználóknak a légierő alkalmazási elveit, szabályait és törvényszerűségeit.

A *második részben* célszerű lenne elhelyezni a doktrínát a hierarchikus szabályzó okmányrendszerben, tisztázni a funkcióját, fogalmát, szintjeit.

A *harmadik rész* tárgyalhatná a légierőről, mint katonai szervezetről, mint haderőnemről, valamint a légtérben folyó fegyveres küzdelem törvényszerűségeiről vallott nézetek szintézisét.

A vezetés – a nyugati elvek szerint a vezetés-parancsnoklás kérdésköre – döntően befolyásolja a fegyveres küzdelem kimenetelét, ezért a parancsnoklás-vezetés főbb kérdéseit kiemelten kezelve a *negyedik rész* tartalmazhatja.

Az *ötödik rész* – a legnagyobb terjedelemben – tartalmazza a hadműveleti alkalmazás formáinak konkrét leírását, ezek a formák gyakorlatilag megadják a fogalmaink szerinti haditevékenységi és harctevékenységi formákat.

A doktrína meghatározza a kiképzés és a felkészítés rendjét, fő vonalait, ezért a doktrína a *hatodik részben* vagy önálló mellékletben megadja a kiképzés-felkészítés általánosan megfogalmazott, hosszú távú követelményeit, mert csak így alakulhat ki a doktrína mentén a reális katonai – a légtérrel felhasználó – képességek. A doktrína elvei, szabályai folyamatos felülvizsgálatot igényelnek, ennek a folyamatnak tudatosan kell lezajlania, ezért a dokumentumnak a permanens doktrínakutatás céljait, főbb területeit, a kutatási eredmények „beépítésének” mechanizmusát is tartalmaznia szükséges.

A *hetedik rész* tisztázza a légierő és a szárazföldi haderőnem együttes, az összhaderőnemi alkalmazás főbb elveit, valamint – szövetségi viszonyok között – a nemzeti és a szövetségi erőfeszítések integrálásának szabályait. Természetesen az összhaderőnemi – és szövetséges – alkalmazást a teljes részletességgel az együttes és szövetséges doktrínák tartalmazzák.

A magyar légierő doktrínájának lehetséges struktúrája

A MAGYAR NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIA, A NEMZETI KATONAI STRATÉGIA ÉS A KATONAI DOKTRÍNA RENDSZERE		
Az állam, a háború és a fegyveres erő kapcsolatrendszere		
A békeidőszak katonai feladatai	A nemzetközi válságok kezelésének katonai feladatai	A háborús időszak katonai feladatai
A légierő haderőnem rendeltetése, feladatrendszere		
Hadtörténelmi példák: az elvek, törvények igazolására		
A LÉGIERŐ DOKTRÍNA		
A doktrína fogalma	A doktrína szerkezete	A doktrína szintjei
A LÉGIERŐ		
A légierő fogalmának meghatározása	A légierő jellemzői, a légi hadviselésről vallott nézetek szintézise	A parancsnoklás-vezetés kérdései
A LÉGIERŐ HADMŰVELETI ALKALMAZÁSÁNAK FORMÁI		
Hadászati	Hadművelti	Harcászati
A KIKÉPZÉS-FELKÉSZÍTÉS, DOKTRÍNAKUTATÁS		
A kiképzés-felkészítés főbb követelményei	A doktrínakutatás elvei, főbb kérdései	A doktrína alkalmazása, kidolgozásának folyamata
Az összhaderőnemi és szövetséges erők alkalmazásának egyes kérdései, az ehhez szükséges dokumentumok megadása		

A NATO-ba való integrálódás megköveteli az ott használatos fogalmak, eljárások átvételét, adaptálását a magyar viszonyokra. Ez az átvételi folyamat már megkezdődött, műhelymunkában már készül a nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégia, valamint folyik a haderőnemi doktrínák kidolgozása is. A magyar légierő doktrínájának olyan környezeti doktrínának kell lennie, ami lehetővé teszi az önálló alkalmazást és biztosítja az erőfeszítések összpontosítását a honvédség másik haderőnemével és más nemzet erőivel.

Tartalmi és formai átjárhatóság szükséges a nemzeti és a szövetséges szabályozó dokumentum között, mert az együttműködésnek, az interoperabilitásnak és a védelmi tervezésnek – a légierő szempontjából – ez lesz az alapja.

Az angolszász példák bizonyítják, hogy a doktrína nem lesz és nem is lehet kőbe vésett okmány, azt folyamatosan karban kell tartani és ha az élet úgy kívánja, akkor módosítani kell, vagy újat szükséges kiadni. Ennek a folyamatos munkának a fundamentuma a szakadatlanul folyó doktrínakutatás.

Összegezeként megállapítható: nincs és nem is lehet a tagállamoknak egységes, a nemzeti haderőnemeket szabályozó doktrínája, mert a nemzeti sajátosságokat, érdekeket meg kell jeleníteni a dokumentumokban. Ettől a megállapítástól függetlenül kijelenthetjük, hogy vannak olyan kérdések, csomópontok, amelyeket az azonos szövetségben lévő országok nemzeti, haderőnemi doktrínáinak tartalmazniuk kell.

A további kutatómunka irányát képezheti a haderőnem fegyvernemi csapatai

békeműveletekben való alkalmazási rendjének „bedolgozása” a légierő doktrínába; a haditevékenységi, harctevékenységi formák kidolgozása a nemzeti sajátosságoknak megfelelően és végül, az „alacsonyabb szintű” (harcászati) tevékenységeket szabályozó dokumentumok, szabályzatok felülvizsgálata és „adaptálása”, vagy szükség esetén újradolgozása a doktrínának megfelelően.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Kormos László: Doktrinális kérdések – légierő és légvédelem; In.: Hadtudományi tájékoztató. 1997/4. pp. 31–56.
2. Szternák György: A nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína (egyetemi jegyzet-tervezet); ZMNE Hadtudományi Kar Hadászati Tanszék, 1997.
3. Pekó József: A magyar nemzeti katonai stratégia alapkérdései; In.: Hadtudomány, 1997. június, VII. évf. 2. szám, pp. 54–62.
4. Lükő Dénes: A légierő helyének, szerepének, rendeltetésének, feladatrendszerének és alkalmazási alapelveinek vizsgálata a NATO-integráció tükrében (disszertációtervezet); 1997, ZMNE Hadtudományi Kar Re. és lé. hadműveleti-harcászati tanszék.
5. Matus János: Biztonsági koncepciók és NATO-kompatibilitás; In.: Hadtudományi Tájékoztató 1997/3. pp. 21–35.
6. AAP 6 (U) NATO-szakkifejezések és meghatározások szógyűjteménye; HVK EUROATLANTI IMCS kiadványa, 1997. 21/15. nyt. sz.
7. M. A. Willcoks vezérőrnagy: A jövő konfliktusa és a katonai doktrína; Rusi Journal 1994/3., pp. 6–10.
8. Hadtudományi Lexikon; Magyar Hadtudományi Társaság, Akadémiai Kiadó, Bp., 1995. főszerk.: Dr. Szabó József, ISBN 963 045 226 X, 8
9. AP-3000. A Királyi Légierő doktrínája; 1993. HVK EUROATLANTI IMCS kiadványa, 1997. 21/86 nytsz.

Kormos László

A helikopterek katonai alkalmazásának tapasztalatai

1918-ban a haditechnikai eszközök fegyvertárában megjelent a helikopter, amely 80 év alatt – tömegessé válása és hatékony alkalmazási, harcászati-műszaki jellemzői révén – beépült a haderők szervezetébe, s a légierő és más haderőnem fontos elemeként a harctevékenységekben jelentős szállítási és harci, csapásmérő szerepet tölt be. A szerző cikkében a helikopter történetét, fejlesztésének kezdeti lépéseit vázolja, és alkalmazásával kapcsolatos – főleg francia, szovjet és amerikai – tapasztalatokat összegzi. Végül mintegy következtetésként rámutat arra, hogy a honvéd légierő fejlesztésében a fegyveres harc új minőségi eszközének, a helikopternek is fontos helyet kell kapnia.

A helikopterek katonai alkalmazásának kezdetét általában az 1950-es és az 1960-as évek – azaz a koreai háború és a franciák algériai háborújának – idejére teszik. Az is közismert, hogy Vietnamban már széleskörűen alkalmazták mind szállításra, mind különböző fegyveres változatokban a helikoptert. A kezdet, az eszköz megjelenése azonban jóval régebbre tehető.

A helikopter fejlesztésének története, alkalmazásának kezdeti lépései

Az első repülőképes helikoptert 1918-ban építette az Osztrák–Magyar Monarchia egyik magyar mérnökcsoportja. 1916-ban az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében a magyar Petrőczy István őrnagy javaslatot tett a katonai felső vezetésnek, hogy váltsák fel a kábelen felengedett megfigyelő ballonokat helikopterekkel (a ballonok közül sokat lelőttek az antant repülői). A magyar Kármán Tódor professzort bízták meg a tervezéssel, Zsurowecz Vilmos gépészmérnököt a kivitelezéssel, így kapta a típus a PKZ jelölést. A meghajtásra villanymotort terveztek, a helikopteren Asbóth Oszkár-féle forgószárnyakat alkalmaztak. A biztonság okáért két változatot rendeltek meg. Kármán Tódor irányításával a PKZ-1 változatot a MÁG-nál, Mátyásföldön, a PKZ-2 változatot Pestszentlőrincen a Lipták-gépgyárban építették. A PKZ-1 1918-ra elkészült, de soha nem repült. A PKZ-2 1918 júniusában már repült, de személyzet nélkül. A forgószárnyak felett volt a megfigyelőkosár két személy és egy géppuska részére. 1918 augusztusában a gép 50 m magasba emelkedett, de oldalhúzás következtében belengett, leesett és összetört. A háború befejezése miatt a további kísérletek megszakadtak.

Asbóth Oszkár mellett – aki önállóan is épített repülőképes helikoptert – jó néhány sikeresen kísérletező alkotó nevét lehetne megemlíteni. A katonai alkalmazás szempontjából azonban kiemelkedő szerepe van Juan de la Cierva spanyol mérnöknek. Cierva munkásságát az első és a második világháború között fejtette ki, nevéhez fűződik egy sor sikeres autógíró megépítése. Az első – C-4 jelű – gépe 1923. január 9-én repült eredményesen Madrid közelében.

Cierva munkásságának jelentőségét az emeli ki, hogy gépeit – licenc alapján, vagy anélkül – alkalmazta a brit, a francia, az amerikai, a japán, a német, a szovjet és részben az USA haderő!

Cierva legsikeresebb alkotása a C-30 változat lett. A javított változatú C-30A első vásárlói az angolok voltak. 1934 decemberében egy úszótalpas és 10 db kerek – Avro C-30 Rota I-gép került a Királyi Légierő, a RAF állományába. A 70 legyártott C-30 változathoz 37 angol polgári cégekhez, szervekhez került. Jó néhány gépet az újdonságok iránt érdeklődő európai, indiai, kínai, ausztráliai és dél-amerikai tulajdonosok szereztek meg. Következő változat volt az Avro C-40 Rota II, melyből 5 gépet szereztek be a RAF részére. Ezek a RAF 1448. – később 529. – számú repülőszázad egyik raját képezték. A gépeket a második világháború kitörésekor a brit expedíciós hadsereggel bevetették francia földön: futárszolgálat, tűzérési tűzhelyesbítés, légi felderítés és megfigyelés céljából. 1940-ben Dünkirchennél mind az 5 gép elpusztult. A háború kitörésekor az angolok egy tucat civil C-30 gépet besoroztak a hadseregbe. Ezeket és még néhány repülőképes Avro C-30 Rota I-et – összesen 15 gépet – egészen a háború végéig egy önálló autógíró-repülőszázad kötelékében Anglia különböző helyein telepített lokátorállomások kalibrálására használták.

A második világháború kitörése előtt már a francia haderő is rendelkezett egy autógíró-parkkal. A hadseregben 52 db – LeO C-30 típusú –, licenc alapján gyártott autógíró szolgált. Feladataik hasonlóak voltak az angol autógírókéval. Ezenkívül a francia haditengerészetnek is volt 8 gépe, melyek hajók felderítését végezték, és 1940. május végéig őrzáratoztak a La Manche csatorna felett.

Egy másik autógíró is sikeres lett, pályafutása a hadseregben érte el alkalmazásának csúcspontját. Az USA-ban 1929-ben alapították a Kellett Autógíró Corporation céget, mely a Cierva gépek sikere láttán megvásárolta a gép licencét. A cég első gépe a kétüléses K-2 lett 1931-ben, de ismertebb típusa a KD-1 változat is elkészült 1934-ben. A gép felkeltette a hadsereg érdeklődését is, és beszereztek 15 db-ot.

A Kellett cég autógírója azonban nem az amerikai hadseregben, hanem – a sors iróniája folytán – a császári japán hadseregben futott be igazi karriert. A japán kormány 1939-ben vásárolt egy KD-1A gépet, amelyet átadott egy japán cégnek továbbfejlesztés céljából. A cég a gépet 240 LE-s német motorral szerelte fel, és mint Ka-1 típust kezdte építeni. Az első Ka-1 1941. május 26-án repült. Ebből a gépből összesen 240 db-ot gyártottak a haderő részére. A hadsereg futár- és tűzérési tűzhelyesbítő gépként alkalmazta, a haditengerészet pedig a tengeralattjáró-elhárításban vette hasznát. A flotta parti bázisokról és repülőgép-anyahajókról alkalmazta felderítésre. Említésre méltó, hogy a Ka-1 típus tulajdonképpen már felfegyverzett változat volt, 2 db 60 kg-os bombát vagy tengeralattjárók elleni mélységi vízbombákat szállíthatott.

Visszatérve az Észak-amerikai Egyesült Államokhoz, meg kell említeni, hogy az amerikai hadsereg első, még a háború alatt szolgálatba állított helikopterét és az egyrotoros helikopterek első sikeres típusát Igor Szikorszkij építette. Helikopter építésével 1938-tól kezdett a gyakorlatban is foglalkozni, első gépe már 1939. szeptember 14-én levegőbe emelkedett. Ebből – a VS-300-ból – lett az XR-4, amely 1942. január 14-én emelkedett fel. Az US Army Air Forces (USAAF) 1942. május 30-án formálisan is elfogadta az XR-4-et. Szikorszkij összesen 131 db R-4-et épített, melyekkel a hadsereg hatásos felderítő- és mentőhelikopterhez jutott.

Az amerikaiak 1944 áprilisában Burmában hajtottak végre első alkalommal légi felderítést és kutató-mentő feladatot helikopterrel a kínai-burmai-indiai határ térségében. Egy R-4-es 1944. április 25-én három sebesült brit katonát és egy szövetséges pilótát mentett ki a japánok által megszállt területről, mintegy 250 km mélységből. A harcok folyamán kettőre apadt gépállománnyal, alkatrész-ellátási nehézségek ellenére, 18 kutató-mentő bevetést hajtottak végre nehéz klimatikus körülmények között.

Az YR-4B változatból kifejlesztett R-4B szériagépből 100 db-ot gyártottak. Ebből az USAAF részére 35-öt szállítottak felderítő- és futárfeladatok ellátására, mintegy 20 db-ot a haditengerészet, a fennmaradó 45 db-ot pedig a RAF kapta meg a Lend-Lease keretében.

Érdekes módon Németország feltalálóit nem találjuk a forgószárnyasok úttörői között. A helyzet akkor változott, amikor a Foché-Wulf cég megvásárolta a Cierva C-19 Mark IV. autógíró licencét. Heinrich Foché professzor, a cég műszaki igazgatójaként támogatást kapott egy új vállalat – a Foché-Achgelis – létrehozására, amely csak helikoptergyártással foglalkozott. 1939 közepére elkészült az Fa-266 típus első példánya, melyet átkereszteltek Fa-223-ra. Az első prototípus világrekordot állított fel – 1940 októberében 182 km/ó sebességet ért el, 3705 kg repülő súllyal, majd két nappal később 7100 m magasságra emelkedett. A cég 100 gépre kapott megrendelést. Öt alapváltozatot dolgoztak ki:

- Fa-223A tengeralattjáró-vadász, 2 db 250 kg-os vízibombával;
- Fa-223B felderítő-;
- Fa-223C kutató-mentő;
- Fa-223D szállító-;
- Fa-223E kétkormányos kiképzőhelikopter.

Az Fa-223EV2 prototípuson megjelent a teljesen üvegezett orrész, a teherkabin alatti üveglapok és az orrra szerelt, mozgatható, 7,9 mm-es MG15-ös géppuska. Ez a gép a jobb áramvonalazás révén elérte a 220 km/ó sebességet. Az E változatból mindenes gép lett. A kísérletek gyorsítása miatt elhelyeztek rajta bombatartókat, elektromos emelőszerkezetet, mentőkapszulát, kettős kormányt, póttartálytartót. 1944 végén 400 gépes rendelést kapott a cég, a németek tömeges helikoptergyártása azonban nem sikerült, mert a szövetségesek bombatámadásai következtében az üzemek jelentős része elpusztult. 1945 elején egy szállítórepülő-század állományában volt még néhány Fa-223-as és Fi-282-es helikopter. A helikopterek szállító-, futár- és tűzérési tűzhelyesbítő feladatokat láttak el.

Az Fa-223 harci alkalmazásai közül talán említésre méltó két eset. 1945 februárjában – Hitler utasítására – a körülzárt Breslauból ki kellett menekíteni Karl Han-

ke gaulaitert. A gép 16,5 óra alatt 1665 km-t repült és elvégezte a feladatot. A másik eset magyar vonzatú. A magyar királyi honvédség 210 mm-es lövegekkel felszerelt 103/2. ütege 1944 decemberében az Eperjestől keletre fekvő Galambos község mellett foglalt tüzelőállást. Az ütegnek nem állt rendelkezésére a magyar 102 kg-os repeszgránát, ezért a németek helyette ugyanolyan kaliberű, de fele akkora súlyú, olasz hajóágyú-lövedékeket szállítottak egy Fa-223-as helikopterrel.

Az Fi-282 típusú helikopterrel kapcsolatban megemlítenéd, hogy első példánya 1940 júliusában készült el. Tizenöt elő- és 30 db szériagépet rendeltek, amiből 20 db készült el 1943-ig. Ezt a típust sikeresen alkalmazták, mint konvojvédő helikoptereket a Földközi-, az Égei- és a Balti-tengereken. Különösen sikeres volt a tengeralattjárók elleni harcban. A tengeralattjáró felderítése után a riasztott bombázó repülőgépet rávezette a célra.

A forgószárnyú repülőszerkezetek születésénél ott voltak az oroszok is – Szikorszkij, Jurjev elméleti munkáikkal, igaz, nem túl sikeres kísérletekkel. A fejlesztés azonban a cári rendszer bukása és jó néhány szakember külföldre menekülése után sem állt le. Az eredmény akkor mutatkozott meg, amikor a Vörös Hadsereg légierejébe – új fegyverként – 1941 nyarán bevonult az autógíró. Ezt a gépet – az A-7-3a típust – a maga korában erős fegyverzete miatt joggal nevezhetjük az első fegyveres forgószárnyasnak. A csillagmotor hengerei között tüzelt egy szinkronizált, 7,62 mm-es PV-1 géppuska, a megfigyelő kezelte a körsínre erősített, forgatható DA típusú 7,62 mm-es dobtáras ikergéppuskát, a szárnyak alatt 4 db FAB-100 bomba függesztésére, emellett 6 db 82 mm-es RSz-82 nemirányított rakéta felrakására volt lehetőség, melyek közül a két belsőt hátrafelé lehetett indítani! A gép hasznos (harci) terhelése 750 kg volt, 2–2,5-szer több, mint külföldi kortársainak. A gép ősatya itt is – mint jó néhány más esetben – a Ciewa-féle autógíró, konkrétan a C-8 típus volt.

A háború kitörésekor az elkészült 5 gépből egy autógíró-századot hoztak létre. A gépek a 24. hadsereg állományába kerültek, és főleg futár-, tűzérési tűzhelyesbítő, partizántámogató és éjszakai röpcédulaszóró feladatokat végeztek, amíg el nem pusztultak a háború végére.

Az autógírók és helikopterek második világháborús alkalmazása tekintetében, a következőket lehet megállapítani:

- az autógírók és helikopterek katonai és harci alkalmazására – korlátozott mennyiségben és feladatokkal – a hadviselő felek, azaz a német, az angol, a francia, az orosz, az USA és Japán haderőiben már a második világháborúban sor került;
- kialakultak a helikopterek katonai alkalmazásának klasszikus feladatai, mint: a légi futárszolgálat, a személyi állomány és anyagok légi szállítása, a harcmező megfigyelése és a légi felderítés, a bajba jutott hajózálogállomány kutatása és mentése, a tengeralattjárók elleni harc (felderítés, csapásmérés – mélységi vízbombák alkalmazása, csapásmérő repülőgépek célra vezetése);
- a háborús tapasztalatok és a technikai fejlődés eredményeként az autógírók fejlesztése abbamaradt, és a figyelem mind polgári, mind katonai vonatkozásban a helikopterek fejlesztésére összpontosult.

A helikopter a fegyveres harc új minőségi eszközévé válik

A második világháború befejezésétől napjainkig terjedő időszak a helikopterek, a katonai helikopterterek széles körű fejlesztésének és alkalmazásának időszaka. Az 1960-as években elhangzott olyan értékelés, hogy a helikopter a harmadik világháború fegyvere. Ez természetesen túlzás, de kifejezi azt a tényt, hogy a fegyveres küzdelem egy minőségileg új és olyan eszközéről van szó, melynek alkalmazása nélkül elképzelhetetlen bármilyen harctevékenység. A helikopter megingatta az összefegyvernemi harccal, a csapatok mobilitásával és légi támogatásával kapcsolatos korábbi teóriákat is.

Az 1950–1953 közötti koreai háborúban a katonai helikoptereket elsősorban a második világháborúban kialakult klasszikus feladatokra alkalmazták, csak jelentősebb mennyiségben. Az eszközök alkalmazásának pozitív tapasztalatai alapján az USA-ban beindították a tömeges gyártást. 1955-ben 3500, 1970-ben pedig már 12 000 helikopter volt az amerikai hadseregben.

Megemlítendő, hogy a Magyar Néphadseregben 1956 után jelent meg a helikopter – 2 db MI-4-es. Sajnos mindkét gép repülési feladat közben balesetet szenvedett és ezzel nálunk egyelőre lezárult a helikopterek katonai alkalmazása.

A helikopterek katonai alkalmazása és fejlesztése szempontjából a legnagyobb impulzust a vietnami háború 10 éve (1961–1971) adta. Ennek a háborúnak a helikopterek alkalmazása szempontjából két fontos tanulsága van:

- az egyik: a katonai helikopterek harcmezőn betöltött jelentős szerepének a felismerése. Westmoreland tábornok – az USA hadsereg akkori vezérkari főnöke – e tényt kiemelve jelentette ki: helikopterek hiányában, a Vietnamban harcoló amerikai csapatok létszámát 1 millió fővel kellett volna növelni;
- a másik: a felfegyverzett (UH-1) helikopterek és a harci helikopterek (AH-1G) tömeges megjelenése és alkalmazása a harcmezőn, a harc meghatározó tényezőjévé válása.

1965-ben az amerikai haderő szárazföldi csapatainál létrehozta egy sajátos magasabb egységet, a légimozgékony hadosztályt, melynek állományában 428 helikoptert rendszeresítettek. A hadosztályt azonnal bevetették Dél-Vietnamban. 1970-re már 4000 helikopter volt a térségben. A szállítások méretei szinte elképesztőek. 1962. januártól 1970 februárjáig a szállító helikopterek 24,7 millió bevetést hajtottak végre, 38,5 millió katonát, 3,5 millió tonna anyagot és harci technikát szállítottak. Ezek a helikopterek pótolhatatlan kutató-mentő eszközként is jeleskedtek. Az 1965–1969 közötti időszakban 40 471 embert mentettek ki, ezen belül a katapultált hajózóállomány 55%-át.

Mint kiderült, a katonák és az anyagi eszközök légi szállítása nemcsak a csapatok mobilitását növelte, hanem a harcmezőt a harmadik dimenzióba is kiterjesztette. A csapatok helikopteres harcbevételére szükségessé tette az ellenség tűzzel való lefogását a földi harc folyamán és a szállító helikopterek repülési útvonalán. Ilyen támogatást a gyalogságnak csak egy új kategóriájú helikopter tudott nyújtani, ez pedig a csatahelikopter volt.

Itt szükséges megemlíteni, hogy az atomfegyver, az interkontinentális ballisztikus rakéták és a szuperszonikus vadászok elvakították a katonai teoretikusokat. Ez az időszak mintegy 10 évet (az 1960-as éveket) fogott át, mind nyugaton, mind

keleten szinte teljesen elfelejtkeztek a csapatok közvetlen légi támogatásáról. E feladatra a kiöregedett szubszonikus vadászok felhasználását tervezték. Ezen típusok alkalmazása a közel-keleti és az indokínai helyi háborúkban igen jelentős veszteségeket okozott. Az 1970-es évek közepén újból felismerik a csatarepülőök szerepét a korszerű harcban, az amerikai hadseregben szolgálatba állították az A-10, néhány év múlva pedig a Szovjetunióban a Szu-25 csatarepülőgépet.

A harcmezőn mind a csatarepülőgépek, mind a csatahelikopterek alkalmazásra kerülhetnek. A csatahelikopterek a köztudatba mint tűztámogató helikopterek, vagy harci helikopterek vonultak be (ez utóbbi az elterjedtebb). Az ilyen rendeltetésű helikopterekből az első 87 db már 1965-ben az 1. légimozgékony hadosztályban harcolt Dél-Vietnamban. Ez a típus az UH-1 IROKEZ felfegyverzett helikopter volt. Vietnamban a helikoptereken mintegy 20 fegyverrendszert próbáltak ki. Az IROKEZ – gyenge harci életképessége miatt – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az USA hadseregének változatlanul szüksége volt egy olyan helikopterre, amely hatásosan képes tevékenykedni bármilyen cél ellen, intenzív légvédelmi tűz körülményei között. Egy ilyen feladatra alkalmas a helikopter az AH-1G COBRA lett, melyet 1967 szeptemberében sikeresen bevetettek Vietnamban. 1968 tavaszától a TOW páncéltörő rakétákkal felszerelt AH-1G helikopterekkel Európában már úgy számoltak, mint alapvető páncélelhárító eszközzel. Habár Vietnamban nem volt jellemző a harckocsik elleni harc, az amerikaiak kidolgozták a csapásmérés célszerű változatát, mely szerint: a csapásmérő csoport előtt repült egy OH-6 felderítő helikopter (ezen volt az egész kötelék vezére); ezt 1-2 COBRA kísérte, oltalmazta és lefogta a csapatlégvédelmi eszközöket; ezután következett a 2 AH-1G-ből álló csapásmérő csoport 20 m magasságban repülve, amelyek a felderítő utasítására 3-4 km-rel a cél előtt ugrást hajtottak végre 300 m magasságra és 1,5 km távolságról indították a páncéltörő rakétákat, majd éles fordulóval lesüllyedtek 10 m-re és elrepültek a céltól.

A helikopterek harci alkalmazásának tapasztalatai Vietnamban megdöntötték a szkeptikusok azon véleményét, miszerint rendkívül magas lesz a helikopterek csapatlégvédelmi eszközöktől elszenvedett vesztesége. Az amerikai helikopterek harci veszteségei a háború 10 éve alatt 1900 gép, míg a nem harci veszteség 2300 gép volt! 590 harci bevetésre jutott egy lövedéktalálat a helikopterbe, 6600 bevetésre jutott egy teljes helikoptermegsemmisítés. Laoszban, a viszonylag erősebb légvédelem miatt a veszteségek nagyobbak voltak.

Felvetődik a kérdés, hogy vajon Európában vagy más, légvédelmi eszközökkel sűrűn ellátott régiókban mi a helyzet? E kérdésre a választ keresve, az NSZK területén kísérletet, csapatgyakorlatot végeztek. Ebben amerikai, kanadai és német alegységek vettek részt. 30 kísérletet hajtottak végre: párbaj-szituációban egyrészt AH-1G és OH-58 helikopterek, másrészt a LEOPARD harckocsik és a VULKÁN légvédelmi eszközök vettek részt. A TOW páncéltörő rakéták indítását és a légvédelmi eszközök tüzeit lézersugárral imitálták, betartva a célra vezetés és célzás összes reális körülményeit. A kísérletek folyamán „lelőttek” 10 COBRÁT, és 4 CAYOVÁT, a helikopterek pedig 167 harckocsit és 29 VULKÁN gépágyút „semmisítettek meg”. A harci helikopter hatékony alkalmazását bizonyította az 1973-as közel-keleti arab-izraeli fegyveres konfliktus is. Ekkor 18 izraeli harci helikopter egy bevetés közben 90 egyiptomi harckocsit semmisített meg saját veszteség nélkül.

A helikopterek katonai alkalmazásának francia, szovjet és amerikai tapasztalatai

A helikopternek, mint csapásmérő repülőszerkezetnek az elismerése véglegessé és visszafordíthatatlanná vált, így több országban hozzáfogtak a saját csatahelikopter megépítéséhez.

A francia szárazföldi haderőben az 1960-as évek elején, az algériai háború ideje alatt kezdtek a katonai helikopterek komolyabb feladatokat végrehajtani. Az egyes – a légierőből kikülönített – helikoptereket először 1962-ben fogták össze az úgynevezett GALDIV (hadosztály könnyűlégicsoport) kötelékében, amely kb. 30, első generációs helikopterből állt. Feladatuk ekkor még csupán légi felderítés és légi futárszolgálat volt, majd a háború vége felé légi szállítást és evakuációs tevékenységet végeztek. A tüzérségi tűzvezetés a könnyű repülőgépektől átkerült a helikopterek feladatkörébe. Az 1970-es évek elején, az irányított páncéltörő rakéták megjelenésével a franciáknál is megjelentek a harci helikopterek első példányai.

A Szovjetunióban 1967-ben fogtak hozzá a MI-8 közepes szállítóhelikopter bázisán a csatahelikopter kifejlesztéséhez. 1969-ben az új V-24 (gyári jelzés) már repült, és 1971 elején az első négy sorozatban gyártott MI-24A a hajózó átképző és harckiképző központban alkalmazásra készen állt. A MI-24 szállító-harci helikopterként lett kifejlesztve és nem csatahelikopternek. Az Afganisztánban lezajlott fegyveres konfliktus azt igazolta, hogy a MI-24 különféle változatai – lövészkatónakkal a fedélzeten (akik saját fegyvereiket alkalmazzák a levegőből) – egy sor feladatot képesek teljesíteni. A MI-24 alkalmazása Afganisztán mellett Iránban, Irakban, Angolában, Szíriában, Líbiában, Jemenben, Etiópiában azt jelezte, hogy a szárazföldi csapatok tűzzel való támogatásának megbízható eszköze.

A Szovjetunió 1979 decemberében beveti csapatait Afganisztánban, és kezdetét veszi a többéves háború. A harcok folyamán valamivel több mint 400 szovjet helikoptert alkalmaztak. Említésre méltó néhány tapasztalat, habár ez a háború a helikopterek feladatrendszerre szempontjából nem tűnik ki újdonságaival.

A repülő- és helikopterezredek – váltásos rendszerben – általában egy évet töltöttek a hadművelleti területen. A vadászbombázó- és csatarepülőgép-vezetők 200–300, a harci és szállítóhelikopter-vezetők 300–400 harci bevetést hajtottak végre egy év alatt.

Az áttelepülés előtt a felkészülés folyamán elsőbbséget kapott a hajózóállomány kiegészítő kiképzése. Erre azért volt szükség, mert a hajózó állomány nem volt felkészítve háborús feladatok végrehajtására. Heti 4 repülési napot terveztek, lényeg: a földközeli és kis repülési magasság, repülés a hegyek között, sok lövésett, rakétaindítás és a bombavetés volt. A kis és földközeli repülési magasságra, a hegyek feletti repülésekre vonatkozó összes békeidős korlátozást feloldották, életbe lépett a valós, háborús tevékenységi rend.

A gyorsított kiképzést több jelentős probléma zavarta, például:

- a repülőkiképzés alapvető okmányai és szabályzói a békekiképzésre vonatkoztak, így akadályozták a konkrét harckiképzést. Az okmányok előírásait, szabályait meg kellett sérteni, amitől a parancsnokok húzódzkodtak;
- a lőtereken nem lehetett teljes javadalmazással löni-bombázni, mert közelemben sok lakott település volt.

Az Afganisztánba való áttelepülés előtt 3 hétig az afgán–szovjet határtól 40–50 km-re egy üzbég hegyi lőtér közelébe települt a helikopteregység, ahol mindent természetes körülmények között lehetett gyakorolni. A továbbiakban – már afgán területen – a repülések 12–15%-át fordították a harci manőverezés gyakorlására és a nem szokványos fel- és leszállási módszerek elsajátítására.

Az afgán ellenzék erősödő légvédelme a szovjet repülőcsapatoknak jelentős veszteségeket okozott. Legtöbb veszteségük a MI-8 szállító helikopterekkel és a MI-24 különböző változataival felszerelt helikopter csapatoknak volt – mintegy 335–340 gépet vesztek, ennek kb. 65–70%-a harci, 30–35% nem harci veszteség volt. Afganisztánban 1988-ban 2273 bevetésre jutott egy teljesen megsemmisült szovjet helikopter. Mind a MI-8, mind a MI-24 helikoptereknek sok gondot okozott a hátsó légtér védelme. Először a MI-8-asok kaptak egy farokgéppuskát, majd ezután került sor a MI-24-esekre, ahol hátul – alul egy 12,7 mm-es géppuskával ellátott szűk lövésztoronyt alakítottak ki, ami nem szokványos, de hasznos megoldás volt.

A helikopterek a rájuk jellemző, sokrétű feladatot hajtottak végre. A háború első időszakában a vadászbombázó- és csatarepülők részére a helikopterek végezték a célmegjelölést, amit később – a helikopterek veszteségei miatt – az ERIP-ek vettek át. A csapásobjektum körzetébe elsőként egy célmegjelölő MI-24 géppár és egy kutatómentő MI-8 géppár repült ki, és a vadászbombázó-repülőkötelék beérkezése előtt 5 perccel megkezdtek az őrzáratozást. A repülőkötelék beérkezésekor a vezér parancsára a MI-24-ek OFAB-50 és 75 vagy SZAB-100 bombákkal, esetenként Sz-5 nemirányítható rakétákkal megkezdtek a célmegjelölést. Ha ez pontatlan volt, akkor a helikopter vezetők rádión közölték a célok pontos koordinátáit. Sikertelen célmegjelölés után az ismételt rárepülést végrehajtó MI-24-ek közül esetenként többet lelőttek.

A MI-8-as helikopterek jelentős és folyamatos feladata volt a bajba jutott hajózállomány felkutatása és mentése. Ezeknek a helikoptereknek az oltalmazása elsősorban a vadászbombázó- és csatarepülők feladata volt.

A MI-24-ekből 22 megrendelő országba szállítottak, és 1992-ben gyártásukat befejezték. A MI-24-ek az AH-1 COBRÁHOZ hasonlóan a harci helikopterek első nemzedékéhez tartoznak.

A repülőszerkezetek ezen osztályának további fejlődését sok tekintetben meghatározta az 1983-ban megjelent AH-64A APACHE amerikai harci helikopter. Első ízben hoztak létre csapásmérő helikoptert, nem mint egy szállítóhelikopter modifikációját, hanem egy teljes értékű harci komplexumot, az indokínai tapasztalatok és a különböző hadszíntereken való alkalmazási lehetőségek figyelembevételével. Az APACHE harci potenciálja a COBRÁHOZ viszonyítva a csapatok légi támogatásakor „1,8”, a harckocsik elleni harcban pedig „3” egységet képez.

A korszerű harci helikopterek harcászati műszaki jellemzői lehetővé teszik a földi célok támadásakor optimális harcászati fogások alkalmazását. Többek között ide sorolhatók:

- repülés a cél körzetébe az ún. biztonsági folyosóban, azaz 15 m alatt;
- a terepdomborzat és a különböző építmények kihasználása az álcázásra és az ellenséges tűz elleni védelemre;
- a rakéták indítása 30–100 m magasságra való energikus ugrás után;

- gyors elrepülés a legközelebbi fedezék mögé oldal- vagy farokirányban, hogy a lehető legkisebb felületet nyújtsa a légvédelmi tűznek.

Már korábban említettem, hogy a csatarepülők korszerű harci alkalmazása a helikopterek és repülőgépek együttműködésére épül. Az Öböl-háború első három hetében az A-10, az AV-8, a B-52 harci repülőgépek hagyományos célzórendszereikkel 650 harckocsit, optikai elektronikus célzórendszerekkel és lézervezérlésű rakétákkal pedig egy hét alatt 750 harckocsit semmisítettek meg. A harci repülőgépek ilyen magas szerepvállalása a harckocsik elleni harcban azzal magyarázható, hogy a korszerű földi-légi támadó hadműveletben az ellenséges csapatokat hadműveleti felépítésük teljes mélységében egyidejűleg pusztítják olyan mélységben is, ahová a helikopterek harcászati hatósugara már nem terjed ki. A harci helikopterek az Öböl-háborúban nemcsak a harckocsikra, hanem más objektumokra is mérték csapásokat. Többek között éjszaka Irak 700 kilométeres mélységében lévő kulcsfontosságú radarállomásaira, melynek eredményeként azonnal megindulhatott a szövetséges légierő támadása a kijelölt iraki célpontok ellen. A második nemzedékhez tartozó csapásmérő helikopterek – a tapasztalatok szerint – képesek jól alkalmazkodni a földi célok elleni tevékenység körülményeihez. Gyors mennyiségi növekedésük eredményeként indokoltan feltételezhető, hogy az ellenséges vadászokkal és harci helikopterekkel való megütközésük – azaz védelmi és támadó légi harcaik – mind valószínűbb lehet. Feltehetjük a kérdést – képesek-e a harci helikopterek légi harcot vívni?

A kérdésre keresve a választ, az amerikaiak 1968-ban kísérleti légiharcgyakorlatot hajtottak végre, melyben egy AH-1G COBRA, egy F-4 FANTOM és egy F-8 CRUSEIDER vett részt. Mindkét légi harc a COBRA győzelmével végződött. Egy másik gyakorlaton a harci helikopter SIDEWINDER rakétával lelőtt egy 800 km/ó sebességgel repülő célgépet. Találunk példát reális harci helyzetben is – egy MI-24P gépágyús helikopter lelőtt egy FANTOMOT az iráni-iraki háborúban. Bizonyítást nyert, hogy a harci helikopterek képesek felvenni a harcot a támadó légi ellenséggel. Ennek érdekében nem feltétlenül szükséges speciális vadászhelikoptereket építeni, elegendő, ha a meglévők fegyverzetüket kiegészítik korszerű levegő-levegő irányított rakétákkal, például a STINGER, MYSTRAL rakéták helikopterre átalakított változataival.

A francia haderő illetékesei is behatóan tanulmányozták a katonai helikopterek alkalmazásának tapasztalatait. A szárazföldi haderő vezetői felismerték, hogy a nukleáris elrettentésre alapozott katonai doktrína mindenképpen lassította a szárazföldi erők fejlesztését, amelynek relatív hátrányát csak a minőségi, mobil elemek – többek között és főleg a csapatrepülők – fejlesztésével lehetett rövid időn belül kompenzálni. Nem kis hatást gyakoroltak a fejlesztésre az USA vietnami, majd később a Szovjetunió afganisztáni tapasztalatai. Nem utolsósorban jelentősek voltak a franciák saját tapasztalatai Csádban, a Közép-afrikai Köztársaságban és más afrikai országokban.

1977-re a francia szárazföldi csapatoknál harcihelikopter-ezredet hoztak létre, amelyet a saját gyártmányú SA-319B HOT rakétákkal ellátott helikopterekkel, majd az SA-330 PUMA szállítóhelikopterekkel, az évtized végén az újonnan kifejlesztett SA-341 gépágyús támogató- és a SA-342 HOT rakétás páncéltörő helikopterrel szereltek fel. 1984-ben döntöttek arról, hogy létrehozzák a 4. légimozgékonyaságú had-

osztályt (4. DAM). A terv 1985-ben realizálódott, a magasabbegység azonnal a gyorsreagálású erők állományába került. Az új hadosztály minőségileg magasabb kategóriába emelte a csapatrepülő erők harcát, amely harcászati szintről hadműveleti szintre értékelődött fel. Ezzel egyidejűleg alakultak meg, illetve át az összefegyvernemi hadtestek harcihelikopter-ezredei is. A francia haderő könnyű (csapat)repülői kötelékében mintegy 700–730, különböző rendeltetésű helikopter található, ebből kb. 350–400 a harci helikopter. A hajózállomány évente és személyenként 160–170 órát repül.

A francia teoretikusok szerint a katonai helikopterek, azok szervezeti egységei a kezdeményezés megragadásának és a sürgős feladatok végrehajtásának újszerű erői. Harctevékenységre jellemző a gyors reagálás, a páncéltörő eszközök gyors összpontosítása vagy megosztása, a harcászati, esetenként a hadműveleti meglepetés. A katonai helikoptererők számára kedvezőek a többi fegyvernem tevékenységével összehangolt, de azoktól függetlenül végrehajtott feladatok. Feladataikat a többi fegyvernem érdekében hajtják végre. Többek között: harcászati és hadműveleti légi felderítést hajtának végre, harcolnak a páncélosok ellen és a legkülönbözőbb, a légi szállítás kategóriájába sorolható tevékenységet végeznek.

Az eddig leírtakra támaszkodva, *a katonai helikoptererők helyét, szerepét, alkalmazásuk széles területét illetően az alábbi összefoglaló következtetéseket tehetjük:*

Talán nem érdemtelen kiemelni azt a tényt, hogy a forgószárnyas repülőszervezetek katonai alkalmazása közel egyidős a merev szárnyú repülőszervezetek katonai alkalmazásával. Túlzás nélkül állítható, hogy a katonai helikoptererők kinőtték kezdeti klasszikus szerepkörüket és a harc-hadművelet nélkülözhetetlen összetevő részévé, elemévé váltak. Valóban erővé alakultak át, ennek összes vonzatával. Téves az a felfogás, miszerint a katonai helikopterek kisegítő szerepkörre hivatottak.

A harc, a hadművelet, a harcoló erők sikeres tevékenysége érdekében a katonai helikopterek nem kevésbé fontos és sokrétű feladatokat hajtának végre, mint a katonai repülőgépek, különösen válsághelyzetekben, a nemzetközi békefenntartó és béketeremtő tevékenységek keretében, és egyáltalán hagyományos fegyverek alkalmazásakor. Mindez különösen kiemelendő kis országok esetében. A katonai helikoptereknek köszönhetően fejlődött ki a földi–légi harc együttese, és terjedt ki a földi harcmező a harmadik dimenzióba.

A katonai helikoptererők – alkalmazásuk tartalma, méretei, jelentősége alapján – harcászati szintről hadműveleti szintre emelkedtek.

Bármilyen furcsának is tűnik, a katonai helikoptererő a légierő természetes összetevő része még akkor is, ha szervezetileg nemcsak a légierőnek, hanem más haderőnemeknek is részét képezi.

A magyar katonai helikoptererők helyéről és szerepéről

A Magyar Köztársaság katonaföldrajzi jellemzői sajátosak, a védelmi tevékenység szempontjából (a nagy folyami határszakaszok és az északi-hegyvidék egyes körzetei kivételével) kedvezőtlenek. Hazánk nagyrészt összefüggő síkságai az agresszor harcokosi- és gépesített csapatai alkalmazásához nyújtanak lehetőséget. Ha ránézünk

hazánk térképére, akkor szembetűnő, hogy légi járművekkel szinte minden irányból földközeli magasságban megközelíthető és átrepülhető az országhatár. A 15–20 m magasságban repülő helikoptereket felderíteni szinte lehetetlen. Ezen okfejtésből következik, hogy *megnö a harci helikopterek szerepe a páncélelhárításban, a légvédelmi és más csapatobjektumok elleni csapásmérésben.*

Szomszédaink haderőiben nem került le a napirendről a harci helikopterek alkalmazásának kérdése. Például, a nyílt sajtóból megismerhető információk szerint, Szlovákia többszörösére kívánja növelni harci helikoptereinek számát. Romániában 20 katonai fejlesztési program folyik, ebből az egyik újra zöld jelzést kapott: AH-1W Super Cobra, azaz a DRACULA harci helikopter licenc alapján történő gyártása (96 db). Ezt is figyelembe véve növekszik harci helikoptereink szerepe a csapatok, az objektumok ellenséges helikopterek elleni oltalmazásában.

Amikor a magyar katonai helikoptererők helyét-szerepét vizsgáljuk, nem lehet kikerülni a honvéd légierővel szemben támasztott követelményeket, az annak való megfelelés mértékét, valamint az ezen követelményekből fakadó feladatrendszer. Ehhez mindig szem előtt kell tartani, hogy a *légierő összetevő részei: a harcászati (vadász) repülő-, a csapatrepülő-, a légvédelmi rakéta- és tűzér-, valamint a légtérellenőrző alakulatok.*

Egy kis kitérővel vitatni kell egyfajta felfogást. Az AVIATOR, és a TOP GUN című repülő folyóiratok kizárólagosan csak a harcászati vadászrepülőgépek vásárlását (fejlesztését) emlegetik, szinte ezzel kötik össze a honvéd légierő létét. Hozzáteszem, a politika szintjén is hasonlót hallani. Olyan megfogalmazásokkal találkozni, mint: – „legyen légierő, legyenek korszerű harci repülőgépek, és a pilóták kellő időt tölthessenek a levegőben!”, vagy – „be kell szerezni az annyit emlegetett, az annyira megcsodált új harci repülőgépeket”, vagy „a harci helikopterekre továbbra is nagy szükség van. Nagyon sok rendészeti, határrendészeti feladatot éppen ezek a forgószárnyasok tudnak a legjobban ellátni”, vagy – évekkal ezelőtt egy konferencián elhangzott, hogy „a harci repülőgépek egy bevetéssel 150 harckocsit pusztítanak el...”

Véleményem szerint a követelményt és a feladatrendszer tekintve honvéd légierőről csak akkor beszélhetünk, ha a légierő minden összetevő része a vele szemben támasztott követelményeknek azonos időintervallumban eleget tesz és teljesíti a feladatait. Ez így van a NATO-tagállamok haderőiben is. Sőt, elsősorban ott van így, mi ettől még igen messze vagyunk. Úgy gondolom, hogy az említett összetevők nélkül a légierő nem teljes. A légierővel szemben támasztott követelmények különböznek békében, válsághelyzetben és agresszió esetén – azaz harci-körülmények között –, de ezeknek mindenkor eleget kell tenni! Az új honvéd légierő létrehozása természetesen jelentős átmeneti időszak (15–20 év?) után és nem kis áldozat révén fokozatosan lehetséges, nem tévesztve szem elől a végső célt!

Visszaemlékezve az MHTT légvédelmi és repülőszakosztálya által 4–5 évvel ezelőtt rendezett repülőharcászati konferenciára, ahol a bevezető előadásomban a honvéd légierővel szemben támasztandó hadműveleti-hadászati követelményeknél a következőket hangsúlyoztam: „agresszió esetén biztosítsa a védekező szárazföldi csapatok hatékony légi támogatását, legyen képes harcászati repülő- és harci helikopter-alegységeivel az agresszor 140–150 harckocsijának egy bevetéssel való egy-

idejű megsemmisítésére.” Tehát a harcászati vadászok és a harci helikopterek között, egy bevetéssel! És nem külön, mert erre nem lesz elegendő erő (az örökös forráshiány miatt).

A honvéd légierő feladatát az ország katonaföldrajzi sajátosságai, az ország nagyságrendje és a légierővel szemben támasztott követelmények határolják be. A légierő repülő – harcászati vadász- és csapatrepülő – alakulatainak feladatai agresszív esetén az alábbi öt csoportba sorolhatók:

1.) *Légi felderítési feladatok*; amelyeket a harcászati vadászok, a harci, a szállító- és a futárhelikopterek teljesítenek. Ilyenek:

- a hadműveleti-harcászati légi felderítés,
- a harcmező-megfigyelés,
- a pontosító és ellenőrző légi felderítés,
- a légi vegyi- és tűzfelderítés,
- a légi műszaki felderítés,
- a légi időjárás-felderítés.

2.) *Légi oltalmazási feladatok*; amelyeket a harcászati vadászok és a harci helikopterek teljesítenek. Ilyenek:

- az ország körzeteinek, fontos objektumainak és az MH csapatainak oltalmazása a támadó harcászati vadászok és harci helikopterek ellen,
- a saját repülő- és helikopterkötelékek tevékenységének biztosítása (kísérés, légvédelmi eszközök lefogása),
- a helyi légi fölény kivívása,
- az agresszor légideszantjainak pusztítása a levegőben.

3.) *Légi támogatási feladatok*; e feladatokat a harcászati vadászok és a harci helikopterek teljesítik. Ilyenek:

- az agresszor betörési sávjában lévő határ menti város(ok) védelmének támogatása,
- az agresszor első lépcsője páncélos alegységeinek pusztítása,
- a harcmező/harcvétekenységi körzet elszigetelése,
- a bekerítésben harcoló alegységek támogatása, biztosítása,
- saját csapataink ellenlökéseinek/ellencsapásainak támogatása,
- a védekező alegységek harcának közvetlen légi támogatása,
- az agresszor légideszantjainak/légimozgékony alegységeinek pusztítása a földön.

4.) *Légi szállítási feladatok*; amelyek végrehajtásában a csapatrepülők szállító repülőgépei és helikopterei, valamint a polgári repülési szervektől bevont repülőtechnika vesz részt. Például: az MH csapatai részére végzett különböző légi szállítások (deszantolások, anyagi-technikai eszközök szállítása, evakuálások, átcsoportosítások) és az ország, a lakosság, a polgári védelem részére végzett különböző légi szállítások.

5.) *A légi biztosítási feladatokat* részben a harcászati vadászok és zömében a különböző rendeltetésű helikopterek és könnyű repülőgépek látják el. Például: légi veze-

tés biztosítása, légi futár- és tábori postaszolgálat, a légi vegyimentesítés, légi tűzoltás, a légi aknatelepítés, a bajba jutott hajózállomány kutatása és mentése, a tűzéségi tűzhelyesbítés, ködfüggöny létesítése, a harcmező megvilágítása és a légi elektronikai zavarás.

Úgy vélem, hogy a légierő feladatrendszerének vázlatos áttekintése is kifejezi a lényegét: *a Magyar Honvédség légierője a katonai helikopterek, a csapatrepülőök nélkül nem képes feladatait teljesíteni!* Nincs olyan feladatcsoport, melynek végrehajtása lehetséges lenne elsősorban a harci helikopterek, illetve más helikopterek részvétele nélkül (a békeidős és válsághelyzet feladatairól nem is beszélve). A honvéd légierő fejlesztése tehát *nemcsak* a harcászati vadászipülőök, a légvédelmi rakéta- és légtér-ellenőrző eszközök, hanem a katonai helikopterek, a csapatrepülőök feladatarányos fejlesztését is jelenti. Az utóbbi években erről – sajnos – nálunk méltánytalanul kevés szó esett. Éppen ezért tartom fontosnak – mondhatnám: kiemelkedő jelentőségű – eseménynek az MHTT légierő szakosztály és szolnoki repüléstudományi szekciójának „Merre, hová, helikopter?” témájú tudományos konferenciáját, amely az érdeklődés középpontjába állította a témát.

Török Lajos

A tudományszervezés rendszere

A Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szervezésében ez év tavaszán tudományszervezők továbbképzésére került sor Csongrádon. Erre egyrészt a tudományszervezés feladatainak, módszereinek változásai, másrészt a tudományszervezéssel foglalkozók körének bővülése adott ösztönzést. A bevezető előadást – amelynek célja az volt, hogy bemutassa a hadtudomány művelését, a honvédelem (hadügy) érdekében végzendő tudományos tevékenységeket és az azokat biztosító, kiszolgáló tudományszervezés funkcionális és szervezeti rendszerét, és ebben a rendszerben a tudományszervezők helyét és szerepét – a jelen cikk szerzője tartotta. Előadásának rövidített változatát az alábbiakban közöljük.

Korunk tudománya – bár nemzeti keretben művelik – egyetemes és nemzetközi, a gyorsuló globalizációs folyamatok és a nemzetközi integráció egyik legfontosabb motorja. A tudomány eredményei mélyrehatóan befolyásolják a társadalom minden szféráját, mindenekelőtt a szellemi és a kulturális életet, a gazdaság teljesítőképességét, a műszaki-technikai fejlődést. Mindezek szintje visszahat a társadalmi-politikai folyamatokra, a népesség szellemi és fizikai állapotára, reprodukciós képességére, mindennapi életvitelére. A tudomány – globalizációs volta ellenére – a nemzeti hagyomány és kultúra szerves és kiszakíthatatlan része, az ország nemzetközi elismertségének egyik fontos fokmérője, ami a reformkor óta mindig húzóerő volt, összességében pozitív megítélést kapott.

A tartós fellendülés, az ország nemzetközi versenyképessége minden esetben az oktatási és tudományos beruházások függvénye, amely nagyságában, minőségében, mobilizálhatóságában jelenik meg a szellemi tőke piacán. Az ország további sikere, versenyképessége többek közt azon is múlik, hogy a tudományok művelése, a tudományos karrier milyen mértékben lesz vonzó és kifizetődő a fiatal generációk legtehetségesebb csoportjai számára.

A hadtudományról és helyzetéről

A magyar tudomány helyzetére, állapotára az a jellemző, hogy amíg a rendszerváltást követően a tudomány létének társadalmi, politikai, szellemi feltételei kedvező módon átalakultak, addig az anyagi-pénzügyi és a szervezeti-intézményi létviszonyai nagymértékben leromlottak. Napjainkban a magyar tudomány intézményrendszere ezzel együtt is fejlődik. Az ország helyzetének, adottságainak és reá-

lis szükségleteinek megfelelő méretű és szerkezetű intézményrendszer alapvetően kialakult, a tudomány piaci jellege és annak megfelelő működési mechanizmusa, a tudományszervezés gyakorlata mind jobban kezdi elnyerni új formáit. Ennek főmútása a tudománypolitika további feladata.

A tudomány művelésében érintett, illetve érdekelt független és autonóm partnerek (kormány és kormánysszervek, MTA és intézetei, egyetemi kutatóhelyek, különböző tudományos alapok és alapítványok, tudományos társaságok stb.) együttműködése révén a magyar tudományos életben pozitív elmozdulás figyelhető meg. A további előrelépés kulcsa a véges anyagi eszközök hatékonyabb felhasználása érdekében az összehangolt prioritásrendszer vagy szelektív súlypontképzés lehet. Ebben a kormányzat energikus kezdeményezése, koordinációs tevékenysége mellett fő szerepe a tudományos műhelyeknek, közösségeknek lehet.

A jövő kutatási feladatainak megoldásában nagy szerepet játszhatnak a nagyobb alapítványok. Az azokból való részesedés alapvetően pályázati rendszerekben történik, ami tovább erősítheti a tudomány versenyjellegét.

A *hadtudomány* az ókor óta művelt tudományágazat, amelynek objektumát, tárgyát szinte mindig a haderők, flották és azok működése képezte. Alkotóelemei, azok külső és belső összefüggései a történelem során állandó változásban voltak, és a változás korunkra is jellemző.

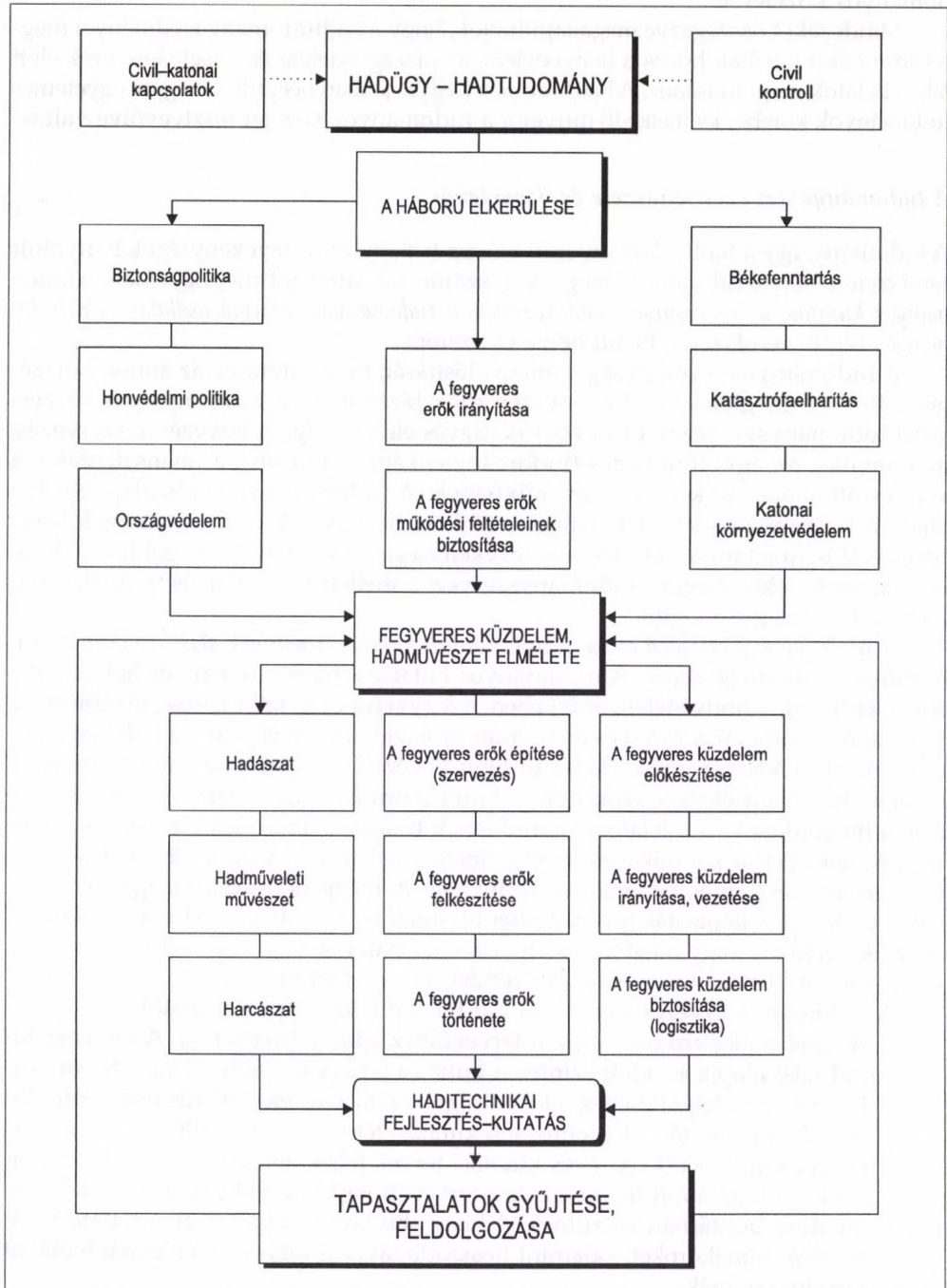
Napjaink hadtudományát sokféleképp lehet értelmezni, alkotóelemeit körülírni, de alapvető, fő alkotóeleme a fegyveres küzdelem és összetevőinek – az arra való felkészülés, a hadászat és hadműveletek megtervezése, előkészítése, megvívása, vezetése, mindenoldalú biztosítása – összessége. A pusztítóeszközök mennyiségének és minőségének a fegyveres küzdelemre gyakorolt hatása következtében jelen korban egy totális háború a Föld megsemmisüléséhez vezethetne. Elkerülése állami feladat, az ezzel kapcsolatos kutatások nagyobbik része a hadtudomány körébe tartozik. A totális háborúk elkerülése, valamint az ország védelmével, biztonságával kapcsolatos feladatok a hadügy-hadtudomány tartalmának kiszélesedését eredményezték (1. sz. vázlat). Így került be a fegyveres erő feladatai közé a nem háborús műveletekben való részvétel kérdéseinek a vizsgálata is.

A hadtudomány nemzeti jellege – főként a rendszerváltozást követően – erősödött, a NATO-hoz történő csatlakozásunk előkészítése, majd NATO-tagságunk azonban új igényeket támaszt a magyar hadtudomány elé. A hadtudomány nyitottabbá vált, a civil tudományokhoz közelebb került; ennek eredményeként az MTA által elfogadott tudományág bizottsága, a Hadtudományi Bizottság bekerült az MTA IX. Osztályába. Létrejött a HM és az MTA közötti együttműködési megállapodás, amely a hadtudományi kutatóhelyek és az MTA különböző kutatóhelyei közötti együttműködést hivatott biztosítani.

A hadtudomány fejlődéséhez hozzájárult a *katonai felsőoktatás átalakítása, integrálódása*. Erősödött a kutatás és az oktatás egysége, a korszerű, tudományosan megalapozott tananyag kialakítása és oktatása az oktatók és kutatók tudományos tevékenységének fontos része lett. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem az új típusú (PhD) tudományos képzés feltételeinek megteremtésével és beindításával tovább erősíti a hadtudomány pozícióit.

A hadtudomány műveléséhez szükséges alapvető feltételek az elmúlt években

A hadtudomány struktúrája

folyamatosan biztosítva voltak. További fontos feladatunk a magyar hadtudomány eredményeinek szélesebb megismerttetése, integrálása a nemzeti és a nemzetközi tudományos közéletbe.

Mindezeket összegezve megállapíthatjuk, hogy a hadtudomány eredményei megfelelő módon járultak hozzá a honvédelem, az országvédelem és a fegyveres erők előtt álló feladatok megoldásához. A hadtudomány egyre jobban beépült a magyar egyetemes tudományok körébe, kiemelkedő művelői a tudományos közélet résztvevőivé váltak.

A tudományszervezés rendszere és összetevői

A tudomány, így a hadtudomány művelése a tudományos tevékenységek bonyolult rendszerén keresztül valósul meg. A 2. számú vázlaton jól megfigyelhető a *tudományos kutatás, a tudományos rendezvények, a tudományos információellátás és a tudományos képzés* rendszeren belüli helye és szerepe.

A tudományos tevékenységek megvalósítását, működtetését, az ahhoz szükséges feltételek meglétét a tudományszervezők biztosítják. E tevékenységek összességét tudományszervezésnek nevezzük. Egyes elemei – így a tervezés, a szervezés, az irányítás, az együttműködés (tudományos kapcsolattartás), a finanszírozás – a vezetés általános funkciói szerint működnek. A tudományszervezés alapvető feladata a különböző szervezeti szinteken felmerülő igények és a lehetőségek összhangjával biztosítani a tudományos tevékenységek eredményes megoldását. A tudományos tevékenységet a tudományszervezők mellett tudományos testületek (tanácsok, bizottságok) segítik.

A rendszer legfontosabb eleme a tudományos kutatás, amelynek alapvető célja új tudományos eredmények elérése. A tudományos kutatás a hadtudomány és határterületein jelentkező, a honvédelem érdekében, a fegyveres erők felkészítése, alkalmazása területein jelentkező elméleti és gyakorlati problémák megoldására, a kutatási eredményeknek a katonai gyakorlatba történő bevezetésére, kipróbálására irányul. A kutatást motiváló elemek azok a társadalmi (kormányzati, előljárói) igények, melyek a megoldásra váró feladatokban öltenek testet, valamint azok a kutatói kapacitások, amelyek a kutatókat és azok ambícióit jellemzik. A kutatást a valós probléma felismerése, megfogalmazása indukálja. A megjelenő kutatási igények és a meglévő kutatói kapacitás révén dőlhet el, hogy egy adott projekt elnyeréséhez a kutatók pályázás vagy megbízás formájában jutnak-e hozzá. A versenyhelyzet biztosításához a kutatás teljes pályázati rendszere vezethet el.

A tudományszervezés összetevői hat feladat köré csoportosíthatók:

- *A kutatás megtervezése*, vagy a tervezéshez adatok biztosítása. A tervezés kiindulási alapja az adott szinten a kutatási igények felmérése, megítélése, valamint azok teljesítéséhez a lehetőségek számbavétele. Szűkös finanszírozási lehetőségek esetén a legfontosabb kutatási témákat kell beállítani. A tervezés ciklikusan történik. Az éves kutatási tervek teljes részletességgel, a középtávú tervek az adott tervidőszakra tervezett legfontosabb témákat tartalmazva, éves bontásban készülnek. A hosszabb távra szóló tervek a kutatási irányokat, témaköröket, valamint hosszabb távra is tervezhető kiemelt témákat tartalmazhatják.

- *A kutatás megszervezése* a tervezett kutatások végrehajtására irányul. Magába foglalja a téma kutatására kutatócsoport kialakítását, tématerv összeállítását, a kutatási jelentés vagy a kutatás eredményeit összefoglaló tanulmány szinopszisének összeállítását stb. Ide sorolható a kutatási pályázatok előkészítése, pályázati felhívások médiákban történő megjelentetése, elkészült pályamunkák elbíráltatása.
- *A kutatás irányítása* a tudományszervezők azon tevékenységeinek összessége, amely biztosítja a kutatási tevékenység végrehajtását. Cél a kutatás során fellépő problémák megoldása, a kutatási tevékenység összehangolása a téma vezetője vagy a tématanács elnöke útján.
- *Együttműködés és kapcsolattartás* a kutatás tervezésében, szervezésében, a kutatás végrehajtásában. Célja a tudományszervezők, a kutatásban részt vevők kölcsönös tájékoztatása, informálása a kutatás helyzetéről, a soron lévő feladatokról.
- *A kutatás finanszírozása*: a kutatásra fordítható keretek felosztása a kutatási feladatok között. A rendelkezésre álló forrás lehet költségvetési, alapítványi. Elosztása történhet pályázatokra (kuratóriumok, tanácsok, bizottságok javaslatai alapján) vagy a kutatási tervekben meghatározott témákra megbízással, szerződés-kötés útján.
- *Az eredmények összegezése*. A kutatás a kutatási eredmények tanulmányokba, tézisekbe, értekezésekbe történő összefoglalásával fejeződik be. Ezt követi a kutatási eredmények megítélése, elbírálása, amelyet első fokon a téma legjobb szakértőiből álló szakbírálók, hivatalos bírálók végeznek.

Fontos és kiemelt témák eredményeinek megítélése szélesebb tudományos fórumokon, *tudományos rendezvényeken* történik. E rendezvények körébe a viták, a munkahelyi viták, a nyilvános védések, a tudományos emlékülések, a tudományos konferenciák tartoznak. A tudományos rendezvények tervezése, előkészítése (szervezése), lebonyolítása a tudományszervezés feladata.

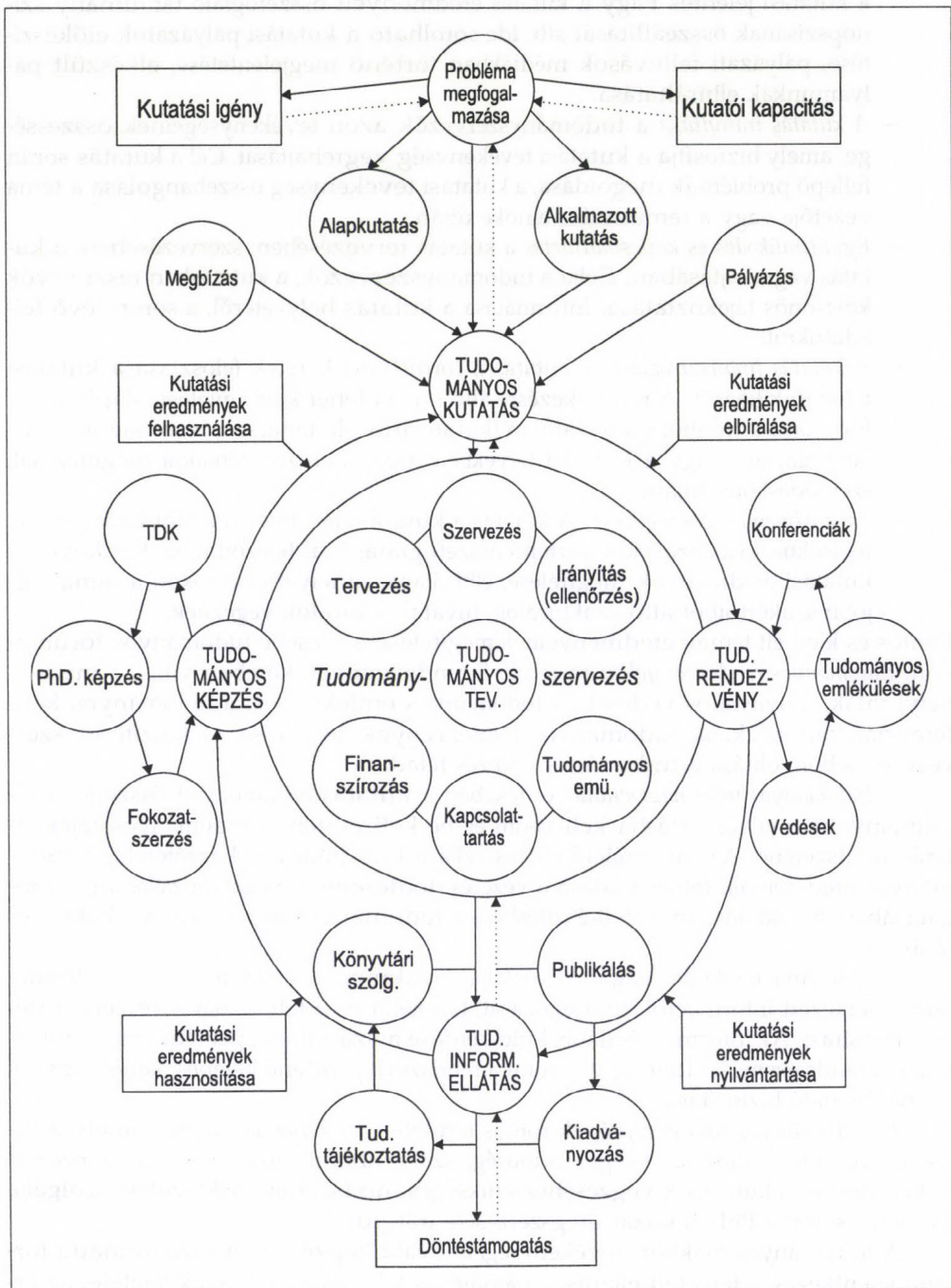
A *tudományos információellátás* érdekében a kutatás eredményeit összegező tanulmányokat nyilvántartásba kell venni és be kell építeni a tudományos tájékoztatás rendszerébe. Az információ-ellátás célja e tanulmányok közzététele; a tudományos eredmények felhasználása a vezetés döntéseinek megalapozásában, támogatásában, az oktatásban, a felkészítésben, a tudományos képzésben, az újabb kutatásokban.

Az információellátás magában foglalja a szakmai és a tudományágazat területein keletkezett információk feldolgozását, tárolását és a felhasználók részére történő biztosítást. Az információellátás kulcskérdése a számítógéppel támogatott információs rendszer működtetése, valamint a rendszerbe történő belépés, keresés gyors és megbízható biztosítása.

A tudományos tevékenységek fontos területe a *tudományos képzés*, amely a tudományos kutatáshoz szükséges minőségi szakemberek biztosítását, a szervezett felkészítést és a kutatások végzéséhez szükséges módszertani felkészülést szolgálja és végső soron a PhD fokozat megszerzésére irányul.

A tudományos diákköri tevékenység, a továbbképzés különböző formáira történő jelentkezés, a felvételi eljárás, a hároméves képzés és a vizsgák letétele, az ér-

A tudományszervezés funkcionális rendszere

tekezés elkészítése, megvédése a tudósjelölt többéves tevékenységét öleli föl, amely során munkáját számtalan tudományszervező segíti, támogatja, biztosítja.

A tudományszervezők legfontosabb feladata a tudományos eredmények hasznosítása, eljuttatása a felhasználókhoz. A tudományos kutatás és az azt elősegítő tevékenységek végső és legfontosabb célja a kutatási eredmények hasznosulása, beépülése a gyakorlatba.

A tudományos tevékenységek művelése érdekében végzendő tudományszervezési feladatok az államigazgatási és a katonai hierarchiának megfelelően különböző szintekhez is köthetők. A különböző szinteken végzendő tudományos tevékenységek és azok szervezése, irányítása a feladatok jellegében, belső tartalmában különbözőséget mutat. A legmagasabb, a törvényhozás szintjén a tudományok műveléséhez szükséges törvények megalkotása történik. Az *Országgyűlés* tudománnyal, tudománypolitikával foglalkozó bizottsága részt vesz a kapcsolatos törvények előkészítésében, illetve beterjesztés előtt megvitatja az MTA elnökének az Országgyűlés részére készített jelentését. A kormány a Tudománypolitikai Kollégiumon keresztül tudománypolitikai irányelvekben rögzíti a tudományok műveléséhez szükséges anyagi feltételek biztosítását, a tudománnyal szemben támasztott társadalmi elvárásokat.

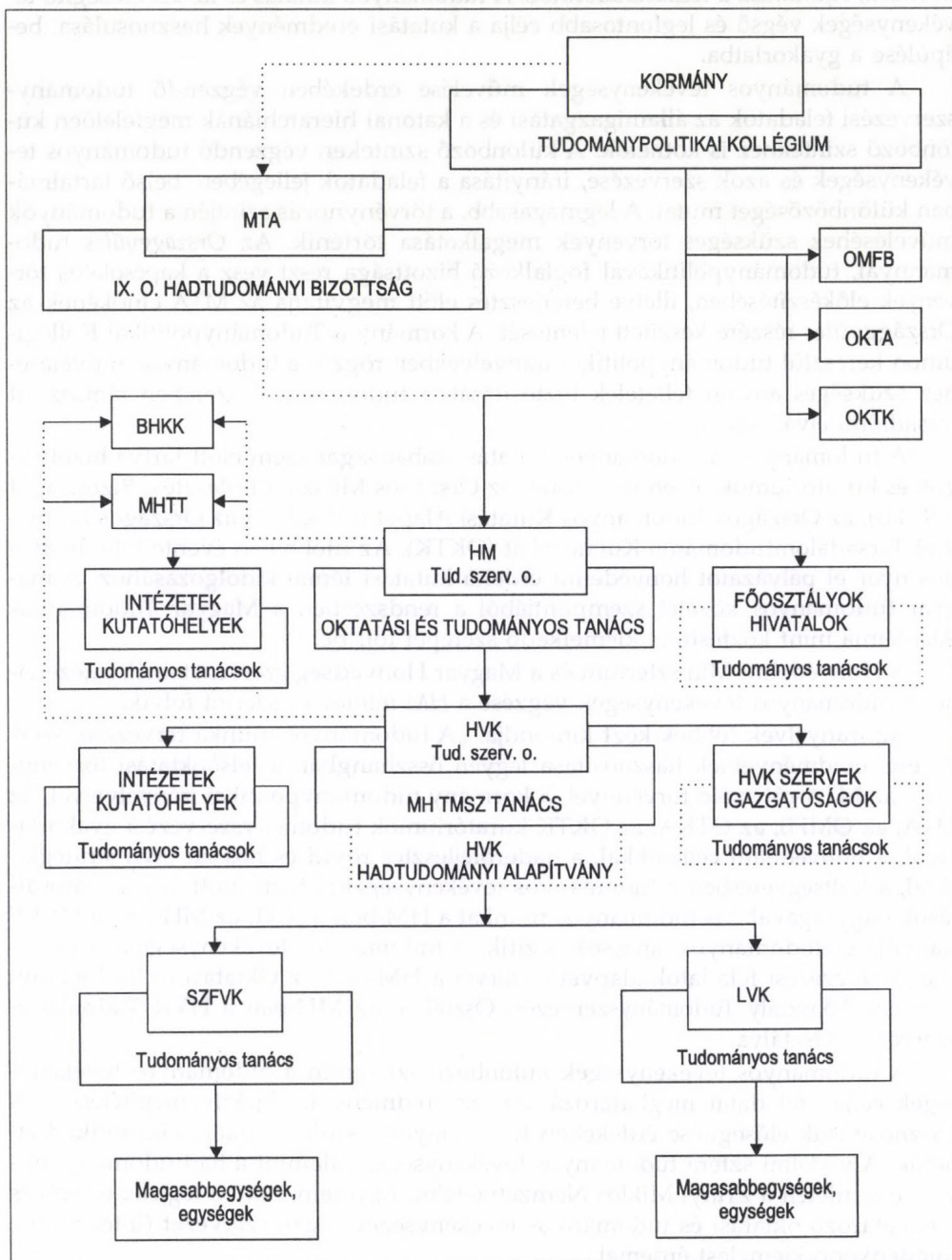
A tudomány és a tudományos kutatás szabadságát szem előtt tartva bizottságok és kuratóriumok révén működteti az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságot (OMFB), az Országos Tudományos Kutatási Alapot (OTKA) és az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatásokat (OKTK). Az utóbbiban évente több hadtudós nyer el pályázatot honvédelmi érdekű kutatási témái kidolgozásához. A magyar tudományos közélet szempontjából a rendszerben a Magyar Tudományos Akadémia mint köztestület kiemelkedő szerepet tölt be.

A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteinél, intézeteinél a tudományos tevékenységek végzése a *HM-irányelvek* szerint folyik.

Az irányelvek többek közt kimondja: „A tudományos munka tervezése, szervezése, eredményeinek hasznosítása legyen összhangban a felsőoktatási törvényvel, az MTA-ról szóló törvényvel, a kormány tudománypolitikai irányelveivel, az MTA, az OMFB, az OTKA, az OKTK kuratóriumok tudományszervezési gyakorlatával, a honvédelmi céljainkkal, a haderőfejlesztés rövid és hosszú távú stratégiájával, a költségvetésben a tudományos tevékenységekre biztosított anyagi ráfordítások nagyságával.” A tudományos munkát a HM-ben a KÁT, az MH-ban a HVKF irányítja és tudományos tanácsok segítik. A tudományos tevékenységekkel összefüggő szervezési feladatok alapvető szervei a HM-ben az Oktatási és Tudományszervező Főosztály Tudományszervezési Osztálya, az MH-ban a HVK Tudományszervezési Osztálya.

A tudományos tevékenységek különböző színterein a tudományos tevékenységek céljai, feladatai meghatározására, az eredmények objektív megítélésére és hasznosításuk elősegítése érdekében tudományos testületek (tanácsok) működtethetők. A védelmi szféra tudományos tevékenysége, valamint a hadtudomány művelése területén a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, mint a legjelentősebb és meghatározó oktatási és tudományos tevékenységet végző szervezet (intézmény), mindenképp kiemelését érdemel.

A tudományos tevékenységek szintjei
(a hadtudomány művelésének szervezeti rendszere)

Lánszky János

A doktori képzésről

A Magyar Akkreditációs Bizottság által jóváhagyott program szerint 1996. szeptember 1-jén kezdődött meg az újrendszerű doktori képzés a ZMNE-en, amelynek célja: a hadtudomány, a vezetés- és szervezéstudomány területén a legmagasabb egyetemi végzettség követelményeinek teljesítésével a doktori fokozatszerzés feltételeinek, valamint az egyetemi oktatói, továbbá a honvédség tudományos kutatói utánpótlásának biztosítása. A szerző a katonai felsőoktatás korszerűsítésének egy szeletéről, az új oktatási struktúra részét képező doktori képzés helyzetéről ad egy összefogott tájékoztatást.

Az új típusú doktori képzés bevezetése óta négy év telt el. A Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) jelenleg a képzés vizsgálatára készül, amelynek célja: megismerni az egyetemek doktori képzés terén elért eredményeit, a doktori iskolák működését, segítséget adni a doktoranduszok felkészüléséhez. A vizsgálat arra is alkalmas, hogy megfelelő visszajelzést kapjunk az eddigi program akkreditálási gyakorlatáról és meghatározzuk a képzés feltételrendszerének javítási lehetőségeit.

A doktori képzés történetét vizsgálva azt látjuk, hogy az egyetemek mindig fontos színterei voltak a tudományos kutatásoknak. Ennek ellenére 1950 és 1993 között nem az egyetemek joga volt a tudományos fokozat adományozása, ezért nagymértékben sérült az oktatás és a kutatás egysége Magyarországon. Az egyetemek küzdelmük első eredményeként egyetemi doktori címet adhattak, amely azonban nem minősült tudományos fokozatnak. 1983-tól kezdődően már tudományos fokozatot adományozhattak, amely azonban alkalmazási, foglalkoztatási, képesítési előírásként továbbra sem minősült tudományos fokozatnak.

E folyamat a felsőoktatásról szóló, 1993. évi LXXX. törvény (Ftv.) hatálybalépésével zárult. A törvény értelmében az egyetemek joga kiterjed a doktori képzésre és a doktori (PhD) fokozat odaítélésére, továbbá a habilitációs eljárás kidolgozására és lefolytatására. Az egyetem létének feltétele alkalmasság a tudományos kutatásra, a doktori képzésre és a doktori fokozat odaítélésére. A doktori (PhD) fokozat alkalmazási, foglalkoztatási, képesítési előírásként elismert tudományos fokozat.

A felsőoktatási törvény rendelkezései alapján a kormány – a képzés, a tudományos tevékenység színvonalának folyamatos elemzésére és a minősítés elvégzésére – létrehozta az akkreditációs bizottságot. Az egyetem doktori képzésre és doktori (PhD) fokozat odaítélésére azon a tudományterületen, illetve tudományágban jogosult, amelyben alkalmasságát ez a bizottság elismerte.

A törvény arra is lehetőséget ad, hogy egyetemek – meghatározott feltételek

teljesítése esetén – korábbi egyetemi, doktori címek és a „doctor universitatis” fokozat viselőjének PhD fokozatot ítélhessenek oda, illetve e korábbi tudományos fokozat egyenértékűségét állapítsák meg. Habilitációs eljárás megindítását kérheti az a személy, aki az egyéb követelményeknek való megfelelően felül doktori (PhD) fokozattal rendelkezik.

Az Ftv. alapján kapta meg a ZMNE azt a jogot, hogy megkezdje a doktori képzést. A szükséges doktori programot a MAB 1995 decemberében fogadta el. E program „A katonai biztonság, a védelmi integráció és a fegyveres küzdelem” címet viseli és 6 alprogramra tagozódik. Az alprogramok: a hadtudomány, a biztonságpolitika és az országvédelem általános elméletét; a védelmi integráció társadalomtudományi diszciplínáit; a szárazföldi csapatok hadászatainak, hadműveletének és harcászatainak elméletét; a légierő-haderőnem hadműveletének és harcászatainak elméletét; a hadművelet és harc, valamint a békeműveletek támogatásának elméleti alapjait; a katonai logisztika, a műszaki menedzsment, a védelemgazdaság és igazgatás elméletét és gyakorlatát tartalmazzák. A program, illetve az alprogramok vezetői a hadtudomány kiemelkedő hazai képviselői, zömében az MTA doktorai.

A képzés szervezett nappali és levelező, illetve egyéni felkészülési rendszerű. Időtartama 3 év, amely 6 szemeszterből áll. A képzés szervezésére, koordinálására a doktori eljárás engedélyezésére és felügyeletére, valamint a doktori fokozat odaítélésére Doktori Tanács működik. A tanulmányi ügyek tervezési, döntési, illetve koordinációs funkcióinak megvalósítására Doktori Iskola létesül.

A doktori képzés és fokozatszerzés nyilvántartási, szervezési, valamint a Doktori Tanács munkájával kapcsolatos előkészítési, szervezési és nyilvántartási feladatokat Doktori Titkárság látja el.

A képzési formákat, valamint a felvétel lehetőségeit, feltételeit a ZMNE az MKM által tanévenként kiadott „Doktori (PhD) képzés-felvételi tájékoztató” című kiadványban hirdeti meg. E kiadványban közzéteszik a nyújtható támogatásokat, juttatásokat, továbbá a fizetendő díjak és térítések jogcímeit, feltételeit és mértékét.

A doktori képzésre és egyéni felkészülésre történő jelentkezés alapvető feltétele a program teljesítéséhez szükséges egyetemi végzettség, valamint a téma kidolgozásához idegen nyelvismeret.

A szervezett képzésre és egyéni felkészülésre történő jelentkezést jelentkezési lapon kell benyújtani a meghatározott időig. A különböző tájékoztatók és űrlapok térítés ellenében beszerezhetőek a ZMNE Doktori Titkárságán.

A formai feltételeknek megfelelő jelentkezőket május hónapban a ZMNE felvételi meghallgatásra hívja be. A meghallgatás célja a jelentkező emberi és szakmai habitusának, eddigi tudományos tevékenységének, nyelvismeretének, valamint a kutatandó témával kapcsolatos elképzelésének megismerése. A meghallgatásokat felvételi bizottság végzi. A felvételi döntésről a jelentkezőket a ZMNE minden év július 31-ig értesíti.

A szervezett (nappali és levelező) képzésben részt vevő doktorandusz a tanulmányi és vizsgakötelezettségének teljesítése keretében kötelező, valamint választott tantárgyak foglalkozásain, továbbá kutatói szemináriumokon vesz részt, gyakorlati feladatokat hajt végre és vizsgákat tesz le. A doktorandusz a képzési idő alatt külföldi részképzésen vehet részt, ami a doktori képzésbe beszámítható.

Valamennyi képzési követelmény színvonalas teljesítése esetén a képzési időszak 2 év elteltével is lezárható.

Az egyéni felkészülés ideje legalább egy év. Az egyéni felkészülő vizsgakötelezettségeit az illetékes alprogramtanács egyedileg vizsgálja meg. Az egyéni felkészülő nem kerül hallgatói jogviszonyba az egyetemmel.

A képzést vagy egyéni felkészülést befejező doktorandusz jelentkezhethet fokozatszerzésre.

A ZMNE-n a doktori képzés 1996. szeptember 1-jén – zömében a felsőoktatásban dolgozó fiatal tisztek (19 fő) részvételével – kezdődött meg. 1997-ben 110 fő jelentkezett képzésre, akik közül 61 fő szerzett felvételt.

A ZMNE rektorának az 1998/99. tanulmányi évben induló doktori képzésre meghirdetett pályázati felhívására, az abban megjelölt képzési formákra 82 fő jelentkezett.

A ZMNE Doktori Tanácsa által kijelölt bizottságok előzetesen megvizsgálták a pályázatokat, melyek alapján javaslatot tettek a felvételi eljárásnál való részvételre.

A felvételi eljárás során a jelöltek felvételi beszélgetésen vettek részt, melyen a bizottságok felmérték habitusukat, eddigi tudományos tevékenységüket, diplomáik minősítését és idegennyelv-ismeretüket.

A felvételi beszélgetések alapján a Doktori Tanács javaslatára a ZMNE rektora által 79 fő nyert felvételt. A felvettek képzési formák szerinti megoszlása: nappali képzésen 5 fő, levelező képzésen 71 fő, egyéni felkészülő 3 fő. Alprogramok szerinti megoszlás: „B” alprogram 23 fő, „C” alprogram 5 fő, „D” alprogram 8 fő, „E” alprogram 24, „F” alprogram 19 fő. A felvett hallgatók közül 9 fő nő. A hallgatók tárcák szerinti megoszlása: HM 67 fő, BM 9 fő, tárcához nem tartozó 3 fő. A felvételt nyert 79 hallgatóból 23 fő tartozik a ZMNE-hez. Jelenleg a ZMNE-en a doktori képzésen részt vevő hallgatók összlétszáma: 153 fő.

A képzés tartalmilag igen sokszínű. A ZMNE tanszékei a hadtudomány szer-teágazó tudományszakait és szakirányait oktatják a hadtörténelemtől az informatikáig, a mikroelektronikától a katonaföldrajzi biztosításig.

A képzésben részt vesznek a Magyar Honvédség, a Határőrség és a Rendőrség hivatásos tisztjei, a polgári védelemi, a tűzoltó, a vám- és pénzügyőr, valamint civil biztonságpolitikai szakemberek, akik a tudományos munka végzésével fejleszteni kívánják elméleti tudásukat, felkészültségüket.

A doktori képzés terén előttünk álló feladatok sorából kiemelten fontos a Doktori Iskola létrehozása, a doktori képzés infrastrukturális feltételeinek (tantermek, számítógépes rendszerek stb.) megteremtése, a képzéshez szükséges anyagi feltételek teljes körű biztosítása.

Az elmúlt évek azt látszanak igazolni, hogy egyetemünk jó úton halad a doktori képzésben. Ezt igazolják a Honvédelmi Minisztérium, a Határőrség, valamint a Magyar Honvédség képviselőinek elismerő nyilatkozatai.

Ács Tibor

Az első honvédvezérkar főnöke: Vetter Antal

Másfél évszázada, 1848. október 20-án nevezte ki az Országos Honvédelmi Bizottmány történelmünk első vezérkari főnökét, Vetter Antalt és bízta meg a magyar honvédvezérkar megszervezésével. A szerző *A honvédvezérkar 1848–1849-ben című tanulmányában* foglalja össze, követi nyomon az 1848–49-es szabadságharc honvédvezérkara fejlődésének és munkálkodásának történetét és elemzi a magyar hadsereg – a honvédsereg – hadműveleteiben játszott szerepét. Ebből a műfaját tekintve katonai intézménytörténeti tanulmányból közöljük azt a részletet, amely bemutatja Vetter Antal honvéd altábornagy életútját és katonai pályáját vezérkar főnöki kinevezéséig.

Mészáros Lázár hadügyminiszter 1848. október 14-én az OHB-nak saját kezű írásával előterjeszti azoknak a tábornoknak és törzstiszteknek a névjegyzékét, akiket „hazafiúi érzelmökért és más érdemeikért” ismer és a „bizottmánynak méltánylatára ajánlja”. Ezek között szerepelt a már korábban bemutatott Nagy László, akit a hadügyminiszter vezérkar főnöki beosztásba javasolt e szavakkal: „Nagy tábori karmesteri igazgatónak, most a tábornokban Ezredes Olaszországban”.¹ Ám az 1848. augusztus 18-án vezérkari ezredessé előlépett Nagy László áthelyezésére és kinevezésére ebben az időben már nem kerülhetett sor, mivel ő nem a magyar ügy és vezérkara, hanem a császár ügye és az összbíródomalmi vezérkar szolgálata mellett döntött. Meg kell említeni Nagy László kiváló vezérkari működésével kitűnt az 1848–49. évi itáliai háborúban, majd fényes vezérkari és katonai pályát befutva tábornokszerényként fejezte be az életét (Gracz, 1872. szeptember. 23.).²

Ez idő tájt azonban már tovább nem lehetett elodáztatni a vezérkar főnökének kinevezését. Több oldalról sürgették az Országos Honvédelmi Bizottmányt és a hadügyminisztert a vezérkar végleges felállítására és első főnökének kinevezésére. Így többek között a feldunai hadseregnél tartózkodó Pázmándy Dénes, az országgyűlés elnöke, Csányi László, Bónis Sámuel és Luzsénszky Pál kormánybiztosok 1848. október 17-i jelentésükben az OHB-nak hangsúlyozták: „Különösen szükségesnek tartjuk, hogy a Generalstab újra alakíttassék.”³ Ekkor a vezérkari főnök személyét illetően már nem sok magyar törzstiszt közül lehetett választani. Az OHB és a hadügyminiszter némi fontolgtatás után elhatározta, hogy a már korábban önálló hadseregszervezési vagy vezérkar főnöki beosztásra javasolt, kiemelkedő képességekkel és ismeretekkel, nagy katonai és harci tapasztalatokkal rendelkező Vetter Antal ezredest fogják kinevezni vezérkari főnöknek.

Igaz, Mészáros hadügyminiszter 1848. október 17-i átiratában még az OHB döntését sürgeti abban a fontos kérdésben, hogy Kiss Ernő, a bánáti mozgó hadsereg parancsnoka október 11-i kérésének megfelelően hagyják-e meg mellette helyettesnek Vetter Antal ezredesét.⁴ Az OHB október 19-i válaszában – a kérést elfogadva –, felhívja a hadügyminisztert „a kellő rendelkezéseket megtenni”, amit az 1848. október 20-án, tehát aznap, amikor Vettert kinevezik a honvédezerkar főnökének, értesíti Kiss Ernő tábornokot, hogy „Vetter ezredes úr a bánáti mozgó hadseregnél megmarad”.⁵ Ezekben a napokban Vetter Antal Budapesten tartózkodhatott. Ez tűnik ki abból az október 26-i OHB-átiratból, melyet a délvidéki hadműveleti tervezéssel kapcsolatban küldött meg Mészáros Lázár hadügyminiszternek; ennek egy mondata szerint „tisztán katonai megítélést igényel s minthogy a Becskereki tábor munkálataira vonatkozólag *Vetter ezredes úr itt voltakor* (kiemelés tőlem – Á. T.) az általános tervet már megállapította.”⁶ Annak a parancsnak a kiadására, hogy Vetter Antal ezredes vegye át a bánáti mozgó hadsereg főparancsnokságát 1848. október 24-én azért került sor, mivel Kiss Ernő tábornok betegsége miatt legkevesebb háromheti szabadságot kért.⁷

Az a döntés, hogy Vetter Antal egyszerre két – ideiglenes seregtest-parancsnoki és honvédezerkar főnöki – beosztást töltsön be, csak akkor érthető meg, ha figyelembe vesszük a bánáti katonai helyzet alakulását. A szerb felkelő erők október 13-i és 14-i törökbecsei, óbecsei és nagyikindai kudarcba fulladt támadásai után a harcokban szünet állt be, és a sikertelenségek láttán a szerb vezetők hajlandóságot mutattak a békealkudozásokra. Az OHB és a Hadügyminisztérium megbízásából ezeket a tárgyalásokat a körülményeket jól ismerő Kiss Ernőnek és Vetter Antalnak kellett folytatnia. Ám Kiss tábornok betegsége miatt ezeken a valószínűleg sorra kerülő megbeszéléseken Vetter Antalnak kellett a magyar fél képviselőjét vezetnie és a sikertelenség esetén az újra kezdődő hadműveleteket irányítani. Ezzel kapcsolatban Vetter emlékiratában megjegyezte: „Engem Kiss ezredesnek tehetség hiánya miatt nem lehetett az aldunai hadsereg vezérletétől eltávolítani.”⁸

Emellett azonban az OHB és a hadügyminiszter arra is kötelezte Vetter Antalt, hogy vezérkari főnökként folytassa a honvédezerkar folyamatos és tervszerű szervezését, fejlesztését. Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. október 20-i rendeletében – melyet Kossuth Lajos OHB elnök helyett, aki már elindult a Lajtánál táborozó hadsereghez, Nyáry Pál OHB elnökhelyettes írt alá – a következők olvashatók:

„Kinevezés

melynél fogva Vetter Antal Mihály 37-dik gyalog serezedbeli ezredes, elismerésül és teljes méltánylatául azon csatarendezési képességeknek, hadtani jártasságnak és tábori erélyes intézkedéseknek, melyek által magát a haza előtt, jelesen a perlaszi, fejértemplomi, legközelebb pedig a törökbecsei ütközetekben maradvandandólag érdemessé tette, az Országos Honvédelmi Bizottmánytól honvéd tábornok főnökének ezennel kineveztetik, s ezen tábornok rendszeres alakításával egyúttal megbízatik, azon hozzáadással, hogy ezen rangjával járó illetményét 1848-iki október huszadikától huzandja.”⁹

Az OHB ezt a rendeletét megküldte Mészáros Lázár hadügyminiszternek, aki erről 1848. október 22-én és 23-án értesíti az öt főhadparancsnokságot, az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot és a különböző seregtestek parancsnokságait az alábbi szövegű intézkedésében:

„A király és haza nevében az országgyűlés által megbízott orsz. honvédelmi bizottmány octob. 20-ról 1347/eln. sz. alatt kelt rendeletéből, teljes méltánylatául azon csatarendezési képességnek, hadtani jártasságnak s tábori erélyes intézkedéseknek, mellyek által Vetter Antal ezredes magát a haza előtt, jelesen a perlaszi és fejrtemplomi, legközelebb pedig a törökbecsei ütközetekben maradandólag érdemessé tette, ezennel a honvédi táborkar főnökévé kineveztetik, egyúttal pedig az egész magyar táborkar rendszeres alakításával megbízatik.

Miről a főhadi parancsnokság közhírré tétel végett értesítetik.”¹⁰

A honvédi táborkar főnökét Kossuth Lajos és Mészáros Lázár javaslatára az OHB 1848. október 28-án még négy ezredes társával együtt tábornoknak is előléptette. Az erről kibocsátott hadügyminiszteri rendelet így szólt: „A király és haza nevében az országgyűlés által választott orsz. honvédelmi bizottmány, october 28-ról 1840/E. szám alatt kelt rendelete alapján, Görgey Arthur honvédi ezredes, Schweidel József Sándor huszárezredbeli ezredes; Vetter Antal honvédi ezredes és táborkari főnök; gróf Lázár György honvédi ezredes, és Perczel Móríciz ezredes, ő cs. s apostoli királyi felsége utólagos jóváhagyása reményében őrnagyvezérekévé kineveztetnek.

Miről a főhadi parancsnokság azon hozzáadással közhírré tétel végett értesítetik, miszerint az említett őrnagyvezérek november első napjától lépendnek új méltóságukkal járó illetményeik élvezésébe.”¹¹

Ezt a hadügyminiszteri rendeletet is megkapták a főhadparancsnokságok és a seregtestparancsnokságok, hogy hirdessék ki. Mielőtt azonban rátérnénk történelmünk első honvédi táborkari főnöke tevékenységének ismertetésére, *szüükséges bemutatni személyiségének jellemzőit és életútjának főbb állomásait.*¹²

Doggenfeldi Vetter Antal vagyontalan, nemesi katonacsalád gyermekeként látta meg a napvilágot 1803. július 3-án az itáliai Velence melletti Mestrében (katonai okmányai szerint Velencében), ahol apja lovasezrede állomásozott. A budai születésű édesapja cs. kir. lovas törzstiszt volt és a szombathelyi születésű édesanyja szintén katonacsaládból származott. Gyermekeként élte át a napóleoni háborúkat és iskolai tanulmányait Pécsen kezdte el. Apja nyomdokaiba lépett, amikor – mint tisztgyermeket – 1815. április 11-én, 12. életévében felvették a bécsújhelyi katonai akadémiába. Az ifjú Vetter a katonai akadémián töltött nyolc esztendő alatt alapos általános és katonai képzést és nevelést kapott. A bécsújhelyi akadémia egyik legjobban képzett növendéke volt és tanulmányait kiemelkedő eredménnyel fejezte be 1823. szeptember 18-án, amikor előléptették zászlósnak. Első tiszti beosztását a Grazban állomásozó itáliai (Brescia) hadkiegészítésű, akkor Prohaska, majd gróf Haugwitz 38. sorgealozezredben foglalta el. Nagy szorgalommal és hozzáértéssel látta el zászlósi feladatát. Mint igyekvő fiatal tiszt kiválóan megállta helyét, és ezredében jó hírnevét azzal is növelte, hogy rendszeresen széles körű hadtudományi tanulmányokat folytatott, ezáltal továbbfejlesztette és elmélyítette katonai ismereteit és irodalmi képzettségét. A zászlósi szolgálata alatt megismerte nemcsak a század, hanem az osztály, a zászlóalj és az ezred életének, kiképzésének, gyakorla-

tainak, harcászatainak és vezetésének alapvető kérdéseit. Sőt értékes elméleti és gyakorlati ismereteket szerzett a dandár, a hadosztály, a hadtest és a hadsereg, a különböző fegyvernemek és szolgálatok – így többek között a vezérkar – szerepéről, a főszállásmesteri törzs működéséről.

Ezrede az 1830. esztendőben Grazból áttelepült a lombard-velencei királyságba, de Vetter Antal zászlóst tanárként átvezényelték a grazi kadétszázadhoz. 1826 és 1839 között felváltva matematikát, katonai felmérést, tábori erődtítést, fegyvertant és gyakorlószabályzatot oktatott igen sikeresen a grazi hadapród iskolán.

Tanári vezénylését fenntartva, 1831. március 15-én előléptették alhadnagynak és áthelyezték a Modénában állomásozó Stájer hadkiegészítésű, lovag Luxem 27. sorgyalogezred 1. Landwehr zászlóaljába, amely grazi helyőrségi szolgálatot látott el. Kiemelkedő oktató és nevelőmunkája eredményeként, tanári vezénylését továbbra is megtartva, 1834. április 17-én előléptették főhadnagynak és áthelyezték a győri főhadkiegészítésű, őrgróf Hessen-Homburg 19. magyar sorgyalogezredbe. A grazi kadétszázadnál főhadnagyként 4 évi és 9 hónapi kitűnő tanári és elméleti működéséért, a korabeli kedvezőtlen előléptetési viszonyok dacára, előjárói ismét elismerésre méltónak találták. Ezért 1839. január 28-án előléptették alszázadosnak és áthelyezték a galíciai Lembergben állomásozó, nagyváradi főhadkiegészítésű, báró Máriássy 37. magyar sorgyalogezredhez, hogy gazdag elméleti tudását a katonai élet gyakorlatában kamatoztassa. Említésre méltó, hogy ennél a nagymúltú ezrednél szolgáltak Kiss Károly – 1809 és 1837 – és Szontagh Gusztáv – 1809 és 1836 – nyugállományú századosok, a Magyar Tudós Társaság ekkor még levelező, de rövidesen rendes tagjai is.

Vetter Antal kiváló csapattiszt lett, és példásan megállta helyét századában, zászlóaljában és ezredében, amiért 1840. szeptember 1-jén előléptették századosnak. Rövidesen ő lett az ezred Bécsben állomásozó két gránátoszázada közül az egyiknek (1. vagy 2.) parancsnoka, ahol hadtudományi képzettségével, katonai vezetői tulajdonságaival és szolgálati tevékenységével magára vonta a legmagasabb katonai körök figyelmét. S amikor az 1843. esztendőben kiadták az új gyakorlószabályzatot, Albrecht főherceg, alsó-ausztriai főhadparancsnok 36 gránátos tiszt közül Vetter Antalt választotta ki az Udvari Haditanács által elrendelt tanzászlóalj személyi állománya és tisztikara tanítására, oktatására. Ezt a felelősségteljes megbízatást 1845 tavaszáig folytatta.

A 42 éves Vetter Antal kiemelkedő szolgálati érdemeit parancsnokai javaslatára törzstiszti ranggal ismerték el. Az uralkodó jóváhagyásával a cs. kir. Udvari Haditanács 1845. május 20-i, G. 2528. számú rendeletével 1845. május 16-i hatállyal előléptették az ezred 3. őrnagyának és kinevezték a 3. zászlóalj parancsnokának. Ettől kezdve Vetter vezette (3 osztályból, osztályonként 2–2, összesen 6 századból és mintegy 1100 főből álló) zászlóalja mindennapi életét, kiképzését, szolgálatát, gyakorlatát. Vetter zászlóalja az ezreddel együtt 1846 februárjában részt vett a galíciai parasztfelkelés leverésében és a február 26-i gdówi és wieliczka-i ütközetben. Itt kell megemlíteni, hogy 1846. június 17-én elhunyt báró Máriássy András ezredtulajdonos, és az uralkodó rendelete alapján az új ezredtulajdonos Mihály orosz nagyherceg lett, és az alakulat ettől kezdve az ő nevét viselte.

Vetter Antal életében jelentős fordulatot hozott az 1847-es esztendő, mivel a parancsnoksága alatt álló 3. zászlóaljat Lembergől Nagyváradra, az ezred főhadkiegészítő helyére helyezték át, és így az a magyarországi (budai) főhadparancsnok-

ság nagyvárad hadosztálya debreceni dandárának kötelékébe került. Vetter kiválóan látta el zászlóaljparancsnoki tevékenységét, amiért 1847. július elején kinevezték az ezred 2. őrnagyának. Eben az időben parancsnokai már nagy karriert jósoltak neki, amit mindenben igazol a Carl von Pfeiffer vezérőrnagy, debreceni dandárparancsnok által 1847. október 17-én készített és október 20-án Gläser altábornagy, nagyvárad hadosztályparancsnok és báró Lederer Ignác lovassági tábornok, budai főhadparancsnok által „tökéletesen egyet értek” jóváhagyású személyi leírás doggenfeldi Vetter Antal 2. őrnagy úrról az 1847. esztendőre.

Ez a törzstiszti minősítés részletesen leírja, hogy melyik ezredben, milyen rendfokozatban, mennyi időt szolgált, azaz összesen 24 évet 1 hónapot és 13 napot. Ismeretei és tudásaként hangsúlyozzák, hogy jól beszél németül, magyarul, olaszul és elég jól franciául. Kiemelik, hogy a bécsújhelyi akadémia egyik legjobban képzett növendéke volt, és kiemelkedő katonai műveltséggel rendelkezik. Magatartását úgy jellemzik, mint komoly, nyugodt, nagyon készséges és kifogástalan modorú. Tisztársai körében kedvelt. Feljebbvalóit tiszteli, alárendeltjeivel szigorú, de méltányos és gondoskodó. Szolgálati alkalmasságát úgy értékeli, hogy tökéletesen érti a szolgálatot, a gyakorlatokat kiválóan és ügyesen végrehajtja. Katonai-szakmai tudása erősségének megítélésekor kiemelik, hogy tehetsége és katonai ismeretei tudósi szintűek. A minősítés összegezéseként nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy megvan a képessége magasabb beosztás ellátására. Rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel nagyon rátermett ezredparancsnokká válhat.

Ez az alapjaiban reális katonai minősítés azt jelzi, hogy Vetter Antal, a 37. magyar sorgyalogezred 2. őrnagya és a 3. zászlóalj parancsnoka előtt megnyílt és belátható közelségbe került a törzstiszti pálya csúcsát jelentő, ezredesi ranggal járó ezredparancsnoki beosztásba való előrelépés. Ám alig telik el néhány hónap, és Vetter Antal Nagyváradon éli át a történelemformáló márciusi viharos átalakulásokat, a szentesített törvények kihirdetését, az első felelős magyar kormány és a Hadügyminisztérium hivatalba lépését. 1848 áprilisától a cs. kir. 37. magyar sorgyalogezred 3. zászlóalja is a magyar Hadügyminisztérium alárendeltségébe került és Mészáros Lázár hadügyminiszter rendeletére – a megyei és városi közigazgatási hatóságok előtt – Vetter Antal 2. őrnaggyal az élen 1848. május 30-án felesküdt a magyar alkotmányra, és felvette a nemzeti színeket. Vetter és zászlóalja elősegítette a nagyvárad nemzetőrség szervezését és kiképzését, majd az ezred főhadfogadójával együtt a 3. honvédzászlóalj toborzását, felszerelését és kiképzését is.

Vetter Antal 1848. június 30-án előléptették alezredesnek, ami azt jelentette, hogy ő lett az ezredparancsnok helyettese és az 1. zászlóalj parancsnoka. Új beosztásának átvételére Lembergbe kellett volna utaznia. Az új alezredes kérelmére, mivel a magyar Hadügyminisztérium a délvidéki szerb felkelés ellen vezényelte már a 3. zászlóaljat, a hadjárat befejezéséig engedélyezték számára ideiglenesen 3. zászlóaljparancsnoki beosztás ellátását. Meg kell jegyezni, hogy az 45 éves Vetter Antal elhatározásában az a szándék is vezette, hogy a törvényes rend elleni lázadás leverése során a harctéren olyan haditetteket fog végrehajtani, amivel majd kiérdemelheti a Mária-Terézia Rend lovagkeresztjét.

A hadügyminiszter utasítására Vetter Antal 900 fős zászlóalja Nagyváradról 1848. július 13-án indult el és 19-én érkezett meg Nagybecskerekre. Itt került a báró

Bechtold altábornagy parancsnoksága alatt álló délvidéki hadsereg kötelékébe, és lett beosztva a magyar védvonal balszárnnyát alkotó, Kiss Ernő ezredes nagybecskereki dandárjába. Vetter alezredest megbízták az Écskán állást foglalt előőr (6 gyalogszászad, 2 lovasszászad) parancsnokságával. Katonai vezetői tevékenységével hamar kitűnt és nagy érdemeket szerzett az 1848. szeptember 2-i perlaszi szerb tábor elleni haditerv kidolgozásában, hidegvérűségével, határozottságával és személyes bátorságával a sikeres támadás végrehajtásában és a győzelem kivívásában. Oroszlánrésze volt a Nagybecskerek elleni szeptember 9-i szerb támadás megállításában, a Perlasz és Tomasevác felől támadó két lázadó hadoszlop véres harcban szétverésében, a felbomló szerb csapatok menekülésre kényszerítésében.

Ebben az időben Vetter Antal, mint régi törzstiszt, aki a törvényesség híve volt, komolyan elgondolkodott azon, hogy a szerb lázadók soraiban egyre több cs. kir. határőrvidéki csapat harcolt cs. kir. tisztek vezetésével. Különösen megrendítette hitét, hogy a szeptember 9-i ütközetben elfogott Xivanovichnál, a brodi 8. határőrezred századosánál olyan közreadott uralkodói kiáltványt találtak, amely „Hű szerbeimhez” címmel a lázadókat kitartó harcra szólította fel a „pártütő magyarok” ellen. Ezt a törvénytelen kiáltványt elolvasva Vetter jogérzete egészen felháborodott és nyilvánvaló igazságtalanság láttán határozta el, hogy tántoríthatatlanul a végsőkéig küzdeni fog Magyarország törvényes jogaiért.

Vetter Antal, akit 1848. október 1-jével (szeptember 22-én) honvéd ezredesnek léptettek elő, ezt a meggyőződését nem adta fel gróf Lamberg Ferenc altábornagy, királyi biztos szeptember 20-i meggyilkolásának és az áprilisi törvényeket magyar miniszter ellenjegyzése nélkül érvénytelenítő október 3-i uralkodói manifesztum hírére sem. Sőt fő szerepet játszott példamutatásával, érvelésével és fellépésével abban, hogy a hivatásos cs. kir. tisztek ne hagyják el tömegesen a délvidéki hadsereget. Amikor az október végén és novemberben végrehajtott hadseregszervezés eredményeként létrejött a három hadosztályból álló bántási mozgóhadsereg, melynek parancsnoka Kiss Ernő honvéd tábornok volt, helyettese és a nagybecskereki hadosztály parancsnoka Vetter Antal, a honvédvezérkar főnöke lett. Ám a valóságban, mint már az előzőekben erről szó esett, 1848. október végétől a távollévő Kiss Ernő helyett, a hadsereg parancsnoka Vetter Antal honvéd tábornok volt. Ő mindent megtett a két felelős magas beosztása – a hadseregpáncsnoki és a honvéd vezérkarfőnöki – kötelezettségeinek teljesítésére, bár ebben számos körülmény gátolta. Tény azonban, hogy vezérkar főnöki és parancsnoki működése már ebben a súlyos időben is igazolta azt a kortársi jellemzést, mely szerint: „Vetter mindig katonai tudományokkal foglalkozott, melyek nála első sorban állottak és egész valója a régi komoly katonát árulta el, a minőket a forradalom nem kedvel. De Vetter épp úgy a cs. kir., mind a magyar hadseregben nagy tiszteletben állott és azon kevés magyar tábornokok egyike volt, kik minden körülmények közt engedelmeskedni tudtak. Egészében véve Vetter legbecsületesebb jellemű ember, alaposan képzett tábornok, jó és határozott vezér, szigorú főnök és barátságos bajtárs volt.”¹³ A neves kortárs történész, Horváth Mihály szerint is Vetter Antal „terjedt hadi tudománya, melyet a bántásban a szerbek elleni hadjárat alkalmával több ízben tanúsított az alezredesi rangból, melyet elébb a cs. kir. seregben elfoglalt, őt gyorsan tábornokká s a táborvezérkar főnökévé emelte.”¹⁴

JEGYZETEK

1. Magyar Országos Levéltár, H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849 (a továbbiakban – OHB) OHB 1848:1268).
2. Lásd részletes életét és pályafutását: Szinyvei József: Magyar írók élete és munkái. IX. k., Budapest, 1903. 700–701. o.; Svoboda, Johann: Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustadt und ihre zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere tage, I. k.; Wien, 1894. 461–465. o.; Kriegsarchiv, Wien (továbbiakban – KA, Wien); K. k. Generalquartiermeisterstab. Conduite-Beschreibung Herr oberst von Nagy, jahre 1849. Quall. Kart. 2180.; National und Dienstbeschreibung pro 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864.
3. Kossuth Lajos összes munkái, XIII. k., Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, I. rész. Sajtó alá rendezte Barta István, Budapest, 1952 (a továbbiakban – KLÖM XIII:), 235. o.
4. OHB 1848:1271.; Magyar Országos Levéltár. H 75. Hadügyminisztérium általános iratai (a továbbiakban – HM), 1848: 7788/2348.
5. HM 1848: 8531/2531.
6. OHB 1848: 1760.; HM 1848: 8800/800., 8793/2793.
7. HM 1848: 5952/2932., 8883/2863., 8319/250.
8. Vetter Antal emlékiratai; Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár (a továbbiakban – OSZKKt.) Quart. Hung. 3030. sz. 148. fólió.
9. OHB 1848: 1347.
10. HM 1848: 8650/2650.; Hadtörténeti Levéltár. General Commando. (a továbbiakban – GC) iratai. 1848–P–3/35., P 5976.
11. OHB 1848: 1840.; HM 1848: 8998/2978., GC 1848–P–3/35., P 6096.; XIII. k. 290. o.
12. Vetter Antal életének és katonai pályájának bemutatásához felhasználtuk Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848–1849. I. k. Budapest, 1882. 450–452. o. Kő.: Deggenfeldi Vetter Antal Magyar altábornagy; Hazánk, 1885. III. k. januári szám 3–10. o. Doggenfeldi Vetter Antal őrnagy személyi minősítéseinek hiteles másolatai; Hadtörténeti Levéltár, Personalia 186. sz. Geschichte des k.k. Infanterie-Regiments Leopold II., König der Belgier Nr. 27. von dessen Errichtung 1862–1882. Wien, 1882. 615–623., XXXVI. o.; Weissenfacher, Victor: Geschichte der k. und k. Infanterie – Regimenter Nr. 19. Erzherzog Franz Ferdinand von de Errichtung 1734 bis 1896. Wien, 1896. 495–501., 857. o.; Finke, Edmund: Geschichte des k.u.k. ungarischen Infanterie-Regimentes Nr. 37. Erzherzog Józseph. II., Wien, 1896. 899–925. o.; Dienst-Reglement für die K.K. Infanterie. Erster Theil. Wien, 1807. 37–42. o.
13. Gelich i. m. I. k. 452. o.
14. Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, 2. k.; Genf, 1865. 218. o.

Léka Gyula

Atomerőművi balesetek elhárítása

A szerző az atomerőművek baleseteit villantja fel, rámutatva azok maximálisnak mondott biztonságosságának kudarcaira. Kiemelten szól a csernobili tragédiáról és a következményei felszámolásának bonyolult és összetett feladatairól. A VSZ-államok katonai küldötteként 1986 telén módjában állt a helyszínen megismerkedni a katasztrófa okaival, a biztonsági intézkedések csődjével és a katasztrófa nyomán beállt körülményekkel. Közvetlenül megismerhette a felrobbant erőművet és a karanténba zárt holt városokat, településeket. Mindezek mellett figyelmét a következmények felszámolásában részt vevő katonák tevékenységének tanulmányozására fordította, ezen belül is a hozzá közel álló műszaki katonák sokrétű munkájáról igyekezett tájékozódni. Ezeket összegezte tanulmányában, egyben összevetette a paksi atomerőmű baleset-elhárítására terbe vett katonai műszaki erők múlt és jelenlegi lehetőségeivel.

A szlovákiai atomerőmű biztonságos üzemeltetése körüli viták arra készítettek, hogy felelevenítsem a több mint tíz évvel ezelőtt szerzett tapasztalataimat, amelyeket egy nukleáris baleset megelőzése és egy bekövetkezett katasztrófa felszámolása során szereztem.

Ma a világ számos országában atomerőművek elégítik ki az energiaszükségletek jelentős részét. Ezeket az erőműveket a legteljesebb biztonsággal igyekeznek megépíteni, mivel rendkívüli katasztrófális veszélyforrásokat hordoznak magukban. Az építést ellenzők tábora éppen a tökéletes biztonság létét kérdőjelezi meg, és azért emelik fel szavukat több országban, hogy atomerőművek ne épülhessenek. Hogy nem indokolatlan ez a bizalmatlanság ezen építményekkel szemben, arra bizonysgul szolgálhatnak az eddig bekövetkezett nukleáris balesetek, az atomreaktorokkal összefüggő problémák. Ez utóbiakról általában keveset beszélnek, ti-

tokzatosságba burkolják, pedig az új erőművek építésénél, nem utolsósorban a balesetek megelőzésénél, vagy a már bekövetkezett események következményeinek felszámolásánál jól hasznosíthatók lehetnének. A fentiek érzékeltetésére álljon itt néhány példa a bekövetkezett atomerőművei balesetekről.

Az atomerőművi balesetekről

A nagy-britanniai Windscale erőműben 1958-ban egy grafitmoderátoros reaktorban tűz ütött ki, és radioaktív sugárzást bocsátott ki. Az USA-ban 1959 és 1979 között hét jelentősebb baleset fordult elő. Ezek közül a legsúlyosabb a Three Mile Island-i erőműben 1979-ben bekövetkezett baleset, amikor a reaktormag megolvadása következtében radioaktív szivárgás lépett fel. Az amerikai szakértők véleménye szerint a radioaktív szennyeződés ugyanolyan volt, mint egy atombomba robbanásakor. Ugyan-

akkor 1,7 millió liter radioaktív víz folyt le a Susquehanna folyóba. A lakossági kiürítés öt napig tartott. 1977-ben az alabamai, 1979-ben a pennsylvaniai reaktornál a hűtővíz csökkent, illetve elszökött, aminek a következtében a reaktor-mag részben leolvadt. Oklahoma államban Gore-ban 1986-ban radioaktív gáz-robbanás volt, ahol több mint ezer fő megsérült. Belgiumban 1978-ban volt reaktorbaleset. Japánban egy 1985-ös meghibásodás nyomán 40 tonna radioaktív vizet vezettek le egy öbölbe, amely máig le van zárva. A legutolsó baleset, amely túltett minden eddigin és az egész világot megrázta, az 1986. április 26-án a csernobili atomerőműben bekövetkezett katasztrofális robbanás volt, amelynek következtében a radioaktív anyagok Európa több országába eljutva okoztak pánikot. (A csernobili katasztrófára később még visszatérek, mivel személyes élményeim is onnan származnak.)

Svédországban, ahol először észlelték a csernobili baleset hatását, a kormány úgy döntött, hogy 2010-ig fokozatosan bezárják az atomerőműveket. Az olasz kormány elvetette az atomerőművek építésével kapcsolatos terveket.

A nukleáris balesetek sorába tartozik a *nukleáris hulladék tárolásának problémája is*. Ennek érzékeltetésére említem meg a volt Szovjetunióban, Majkban 1957-ben bekövetkezett balesetet. Itt a radioaktív hulladékot az üzemtől körülbelül másfél kilométernyire lévő, rozsdamentes acéllal borított tartályokban tárolták. Ezeket a tartályokat a falakba épített csövekben keringő vízzel hűtötték. 1956-ban réseket fedeztek fel a hűtőrendszerben, de nem tettek ellene semmit. A kiszivárgott vizet a magas hőszugárzás elemeire bontotta, és az így keletkezett hidrogént az ellenőrző műszer egyik kisülése begyűjtötte. A robbanás letépte a tartály tetejét, és így húszmillió curie radioaktív anyag került a le-

vegőbe. A nehézrészecskék jó része a tartály közelében visszahullt a földre, de mintegy kétmillió curie aktivitású könnyebb részecskét Szverdlovszk irányába sodort a délnyugati szél. A baleset nem követelt emberéletet, de több mint tízezer embert ki kellett telepíteni.

Ezek a balesetek azért is tanulságosak, mert az atomerőművekről szóló leírások többek között azt hangsúlyozzák, hogy ezek az erőművek a világ legbiztonságosabb létesítményei, és hogy velük nem történhet semmi baj. Az előbb felsorolt példák viszont azt bizonyítják, hogy ez közel nincs így. A legmegdöbbentőbb bizonyíték erre Csernobil. Ez esetben ugyanis a szovjet szakemberek a biztonság esélyeit egy a tízmillióhoz értékelték. A paksi atomerőműről is azt állítják a magyar szakemberek, hogy az a legkorszerűbb és legbiztonságosabb technológiával készült. A paksi erőmű kétkörös rendszerű reaktorában csak víz van. Ezzel a reaktor hűtése lényegesen nagyobb biztonsággal működik. Túlnyomásra van méretezve, és üzemzavar esetén sem juthat ki radioaktív szennyeződés. Ennek ellenére Paksot sem kerül el a problémák, amelyek jóval kisebbek a már említetteknél. Pakssal kapcsolatban is van egy, sok évvel ezelőtti személyes élményem: a Duna vízszintje olyan alacsonyra esett, hogy az erőmű üzemvízcsatornájának vízpótlását veszélyeztette. Az ipari miniszter kérésére a honvédelmi miniszter – mint az akkori MN műszaki főnököt – kirendelt azzal a céllal, hogy mérlegeljem, van-e lehetőség a műszaki csapatok segítségnyújtására. Az ipari szakemberek elképzelése az volt, hogy a Duna elzárásával a vízszint kedvező magasságra emelhető. Ennek megvalósítására szóba került a hadsereg pontonhíd-készletének a beépítése és elsüllyesztése. Az erre vonatkozó számvetések azonban nem igazolták ezt az elképzelést, mivel az elsüllyesztett

híddal létesített fenékgát csak minimális vízszintemelkedést eredményezett volna. Végül is a probléma ideiglenes megoldását a szivattyúk alkalmazásával érték el. Valószínű, hogy azóta a felelős szervek a végleges megoldást is megtalálták.

Összegezve az atomerőművi balesetekről leírtakat, azt gondolhatjuk, hogy az emberiség szempontjából az volna a legbiztonságosabb, ha ezeket a létesítményeket befagyasztanák, illetve nem építenének újakat. Csakhogy a folytonosan növekvő energiaigény, az egyre fogyatkozó gáz-, szén- és kőolajkészlet, illetve az, hogy egyre többet tudunk a hagyományos erőművek egészségre gyakorolt káros hatásáról, kérdésessé teszik az atomenergiával kapcsolatos elutasító magatartást. Következésképpen fokozott gondot kell fordítani mind az építés, mind az üzemeltetés során fogantatandó rendszabályokra, az üzemeltetést irányító személyek felkészítésére.

Nyilván mindezek a gondok közrejátszhattak a paksi erőmű üzembe helyezését követő kormányzati döntésekben, amelyek nyomán megszületettek a lehetséges baleset-elhárításhoz szükséges intézkedések, és döntöttek a végrehajtó erők létrehozásáról.

A védekezésre rendelt erők soraiban jelentős szerep hárult a hadsereg erői egy részére. A polgári védelmi erők mellett különböző szakcsapatokat, szerveket és intézeteket is kijelöltek. A műszaki csapatoktól pontonos hídépítő-, út- és állásépítő-, utász- és vízellátó-egységek és -alegységek tartoztak ide. Az erők kijelölése az illetékes tárca igényei alapján, a katonai szakemberekkel való egyeztetés nélkül történt. Hogy ezek az erők elegendők lettek volna-e egy esetleges balesetnél, annak bizonyítására szerencsére eddig nem volt szükség, remélem, a jövőben sem lesz. Azt azonban utólag is sajnálattal kell megállapítanom, hogy

a felelős katonai vezetők és a szakcsapatok parancsnoki állománya kevés ismerettel rendelkezett a lehetséges atomerőművi balesetek kihatásairól, a tennivalókról. Ennélfogva még csak megítélni sem tudták, hogy a kijelölt erők elégségesek-e vagy sem. Megjegyzem, hogy a békeidőszak feladatai mellett a hadsereg különböző szintű parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatain többször foglalkoztunk a saját és a környező országok atomerőműveinek háborús sérülései nyomán adódó feladatokkal. Noha ezeket a foglalkozásokat nagy körültekintéssel vezették, az említett kérdésekben sohasem születtek gondosan kiművelt döntések. Ezek okai azonosak a békeidőszakra kifejtett gondolatokkal.

Valójában csak akkor voltam képes reálisan megítélni a nálunk alkalmazott katonai erők elégséges voltát, amikor közvetlen betekintést nyerhettem a csernobili katasztrófa felszámolásának folyamatába, az elvégzett munkák jellegének megismerésébe. Erre a nem egészen kellemes ismeretszerzésre akkor került sor, amikor egy magyar katonai csoporttal többnapos látogatást tettünk a csernobili katasztrófa körzetében. A továbbiakban sok év távlatából megkísérlem összefoglalni az ott szerzett személyes tapasztalataimat.

Csernobili benyomások, tapasztalatok

A csernobili katasztrófa helyszínének a megtekintésére, tájékozódásra a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői főparancsnokának meghívására minden tagország elküldte felelős beosztású tábornokokból álló küldöttségét.

A háromnapos program Kijevben kezdődött, és ott volt a küldöttség szálláshelye is. Itt több előadás hangzott el. A katasztrófa felszámolását irányító szovjet kormánybizottság, illetve honvédelmi minisztérium és vezérkar képviseli.

selői, a csernobili reaktor felelős vezetői adtak tájékoztatást az erőmű felépítéséről, legfontosabb adatairól, a bekövetkezett baleset körülményeiről, a foganatosított intézkedésekről és azok eredményeiről. Megtekintettük a válságkezelő törzs bázisát a csernobili pártbizottság épületében. E helyen az irányító törzs szervezetéről, az irányítás rendjéről tartottak beszámolót. Bemutatták magát az atomreaktort és a mentesített körzetet, benne a még meglévő és működő katonai erők állomáshelyeivel. A küldöttség munkája a tapasztalatok összegezésével zárult Kijevben. A helyszíni bejárások során derült ki, hogy miért csernobili erőműnek nevezik ezt a létesítményt, holott ez a város mintegy harminc kilométerre van a reaktortól, ugyanakkor Pripjaty városa nem több mint két kilométerre helyezkedik el tőle. A helyzet az, hogy az erőmű építése idején Csernobil volt a legközelebbi város, ez volt a körzet központja is. Pripjaty városa csak később épült fel. Pripjaty utcáin járva döbbenetes volt a kihalt sokemeletes épületek látványa. Elmondták, hogy ezeket lemosták, portalánították. Megnéztük a város hatalmas üvegházát, amelynek talaját a műszaki katonák eltávolították, de úgy vélekedtek, hogy később azt a szennyezett talajt visszatelepítik kísérleti célra. Szóba került, hogy a város kitelepített lakói számára e helytől körülbelül 40 kilométerre új várost építenek fel.

A bejárások során bementünk a reaktor területére, bemutatták a sértetlen blokkon a reaktor működésének elvét, a biztonsági rendszabályokat. Mindezt a szükséges védőöltözet felöltése után végeztük el. A bemutató során odavittek a felrobbant 4-es számú blokkhoz, ahol néhány tíz méterről szemlélhettük meg a blokk maradványát és a bevédett szarkofágot. A naponta történő utazás során többször cseréltünk autóbustzt és egyen-

ruháink helyett a kijelölt mentesítő helyen új, tiszta, meleg ruhába öltöztettek bennünket, amelyeket visszatértünk cseréltünk le. Utunk során több sugárelenőrző ponton haladtunk keresztül, ahol a szovjet vegyi csapatok speciális alegységei végezték a munkát. Megtekintettünk több személy- és technikai mentesítő állomást, amelyeket a mentesítés közben alakítottak ki.

Az előadásokból az emlékezetemben megmaradt néhány fontos gondolatot említenék meg. Ilyenek, hogy a katasztrófa vegyi robbanás következtében állt be, amelynek nyomán a radioaktív szennyeződés a levegőbe jutott. A sugárzó forrást az erőmű körül szétszóródott grafit-, cirkónium- és urániumtörmelék szolgáltatta. Az erőmű 30 kilométeres körzete plutónium 239-es és 240-es izotóppal szennyeződött. A talaj felszínén a cézium 137-es izotóppal való szennyezettségi mértéke jóval meghaladta a 30 kilométeres körzetet. Pontos mérőműszerek csak késve jutottak a helyszínre, így a szennyezettség mértékének meghatározása kezdetben igen bizonytalan volt, s ez a döntéseket befolyásolta. A tájékoztatók során láthattuk a vegyi szolgálat által mért adatok alapján készült zonális térképet, mely mutatta a kiszóródás irányait, kiterjedését és a mért értékeket. A szakemberek úgy értékelték, hogy a robbanás sokkolta a reaktor irányító állományát, aminek következtében késve indult be az intézkedésre jogosult felelős szervek tájékoztatása.

Csernobil esetében tudni kell, hogy ez a reaktor össz-szövetségi létesítmény volt, tehát a Szovjetunió kormánya volt a legilletékesebb legfelső döntést hozó szerv. A kormány, miután megismerte a térség veszélyeztetettségének mértékét, döntött a lakott települések evakuálásáról. A kitelepítés rendkívül nehezen indult be a szükséges több száz busz és gépkocsi biztosítása miatt. A PVO orszá-

gos parancsnokhelyettesének intézkedése nyomán közel 140 ezer embert telepítettek ki Pripjaty környékéről. A mentésben és a helyreállítási munkákban a polgári védelem nem volt képes a feladatokkal megbirkózni, ezért szükségessé vált a hadsereg csapatainak mozgósítása is. A honvédelmi minisztériumot röviddel a baleset után riasztották. A vegyi szolgálat főnöke a miniszterelnök utasítására azonnal a helyszínre rendelt sugármérő egységet és más különleges alakulatot. Intézkedtek más katonai alakulatok mobilizálására. Az érintett csapatok olyan felelős vezetői, mint a vegyi és műszaki szolgálat főnökei, azonnal a helyszínre siettek és a további intézkedéseket onnan tették meg. A katonai erők közül elsőként kerültek bevetésre a légierő helikopterei és felderítőgépei. Később bekapcsolódtak a vegyi, a műszaki, az egészségügyi alakulatok és különféle intézetek is. A helikopterek azonnal megkezdték a reaktor elfojtását homok-, bór-, ólomkiszórással, aminek eredményeként április 30-ra mintegy 1000 tonna fojtóanyagot juttattak a reaktor belsejébe. A védekezés során a legnagyobb erőket a vegyi és a műszaki csapatok jelentették. A kritikus időszakban ezen csapatok létszáma meghaladta a 100 ezer főt. Csak a műszaki csapatoktól több mint tíz dandár és ezred vett részt a különböző helyeken végzendő munkákban. Számos alakulatot mozgósítás után alkalmaztak, majd a feladatok csökkentésének arányában leszereltek. Mivel a végzendő munka tekintetében engem elsősorban a műszaki csapatok tevékenysége érdekelt, így a továbbiakban erről kívánok beszámolni.

A műszaki csapatok részvétele a következmények felszámolásában a szovjet hadsereg műszaki főnökének irányításával valósult meg. A műszaki csapatok kijelölt törzse Csernobilba települt, de egyes feladatok tervezése, szervezése és irá-

nyítása nem egy esetben a helyszínen valósult meg. A műszaki alakulatok a működési körzet közelében, de a veszélyes zónán kívül, tábori körülmények közt települtek. A szennyezett területen feladatot végző állomány váltással dolgozott. Azokat a műszaki gépeket, amelyek a szennyezett területen működtek, ólomlemezekkel védték, és a kezelőállományt váltották. A megoldandó feladatok – melyek egy része a helyszínre érkezők előtt váratlanul jelentkezett – utász-, pontonos hidász-, út-hídépítő-, állásépítő-, deszant-átkelő-, vízellátó- és felderítőerők mozgósítását követelte meg.

A műszaki erők egyik legfontosabb feladata egy *gátrendszer megépítése volt a Pripjaty mentén* azzal a céllal, hogy meggátolják a radioaktív anyagok folyóba jutását. E munka során a talajvíz beszívása ellen több, 40 méter mély kutat fúrtak, hogy ezeken át a fertőzött vizet kiszivattyúzhassák. Hasonló céllal betongátat kellett építeni a reaktor és a folyó közé, hogy az épület alól a szennyezett víz ne tudjon kiszivárogni. Igen fontos feladat volt egy új híd megépítése a Pripjaty folyón. Mesterkívül bonyolult munka volt egy mesterséges víztározó megépítése, csatornarendszerrel való összekötése, amelyek szükség esetén a radioaktív talajvizet a tározóba vezették volna. Nem kevesebb gondot jelentett a nagy kiterjedésű területről a szennyezett talaj és növényzet eltávolítása. E feladat különleges megoldást igényelt. A talaj 8–10 cm vastagságban történő eltávolítását, lenyesését bulldózerekkel oldották meg. Az összetolt földet a deszantalakulatok lánc talpas úszógépkocsijával szállították el úgy, hogy a lánc talpas jármű fedélzetére fémkonténereket helyeztek. Ez utóbbiakat akkor öntötték ki és gyártották le. A szennyezett talajjal megrakott konténereket elhagyott bányákba vagy külön erre a célra kirobbantott tárológödörökben konténerestül rakták be.

A növényzetet erre a célra épített hatalmas betonsilókba temették el. Az útépítő alegységek a betonutakat lemosták, és több helyen új betonutat is építettek. Az utászok végezték a robbantási feladatokat. Ezek közül az egyik legbonyolultabb a reaktor alatti buboréktároló tartály és a 4-es számú blokk falának több ponton történő berobbantása volt. A felderítő alegységek a munkahelyek felderítését, végezték bűváraik pedig a reaktor alatti víztároló munkáiban segítettek. Ez a sokféle, bonyolult munka óriási technikai park igénybevételét is jelentette. Ezeket elő kellett készíteni a különleges munkára és folyamatosan el kellett végezni a kezelőállomány és az eszközök mentesítését is. Az ismertett munkákon kívül még sok helyen működtek közre műszakiak, akiket a rövid látogatás alatt nem állt módomban megismerni. A látogatásról visszatérő küldöttség jelentését elkészítette, megtette javaslatait is. Hogy foglalkoztak-e vele, vagy mi lett a sorsa, máig sem tudom.

Amikor e cikk megírásához hozzáfogtam és átgondoltam, hogy miképpen foglaljam össze régen szerzett ismereteimet, felmerült bennem a kérdés, *vajon hazánkban hogyan is állhat ma az atomerőművi baleset-elhárítás helyzete*. Milyen tapasztalatokat hasznosítottak e tragédia kapcsán kormány-, miniszteriális és intézeti szinten? Összehasonlítottam a Csernobilban és a nálunk tizenkét évvel ezelőtt kijelölt hadseregerőket – benne a műszaki csapatokat –, és azt kellett meg-

állapítanom, hogy a mi erőink képtelenek lettek volna hasonló eredményeket elérni. Hogy ma hogyan áll ez a kérdés, azt nem tudom, de hogy kedvezőbb semmi esetre nem lehet, az hadseregünk jelenlegi létszámából és a műszaki csapatok elsorvasztott helyzetéből következtethető. Csernobil példája jól mutatja, hogy még egy olyan hatalmas ország is, mint amelyen a Szovjetunió akkor volt, igen nehezen tudott úrrá lenni a kialakult helyzeten. Ma már tudjuk, hogy csak átmenetileg sikerült, hiszen a volt Szovjetunió több körzetében még ma is rengetegen szenvednek a katasztrófa következményeitől, sok terület szinte lakhatatlanná vált, és az is maradhat még sok évtizedig. Csernobil tragédiáját azóta többen igyekeztek feldolgozni és közreadni. Magyarországon a közelmúltban jelent meg Piers Paul Red „Uramisten, Mit Tettünk” Csernobil című műve, amely szakemberek és szenvedő alanyok véleményére épülve reálisan tárja az olvasók elé a tragédia lehetséges okait és a következmények felszámolására fordított erőfeszítéseket. Magam is merítettem e könyv megállapításaiból, amelyek személyes tapasztalataimmal egybeestek.

Ma, amikor az ország a NATO és Európa felé tart, ilyen jellegű problémákról sem feledkezhetünk el, hiszen környezetünk biztonsága az ország biztonságát is jelenti, ezért a felelős kormánynak mindezeket szem előtt kell tartania.

Barna Géza

A vegyi- és sugárfelderítő-rendszer fejlesztésének irányai*

Vegy- és sugárhelyzet felméréséhez a hagyományos módszerek nem alkalmazhatóak eredményesen. Ezért olyan felderítési rendszert kell kifejleszteni, amely az egész hadműveleti területen az ABV (NBC) fegyverek bevetését, a hatásaira utaló jeleket szinte azonnal megjeleníti. A szerző az amerikai hadsereg ez irányú törekvéseit, egy ilyen rendszer fejlesztésére kidolgozott elveket, eszközöket és eljárásokat bemutatva, hívja fel a figyelmet e fontos terület hazai fejlesztésére. Véleménye szerint a magyar tudományos és technikai háttér – amelynek eredményeire is utal – jó alap egy új vegyi- és sugárfelmérő rendszer kiépítéséhez.

Az Egyesült Államok nemzetvédelmi stratégiája az 1990–2010 közötti időt az átmenet időszakának nevezi. Az új világtrend, ahogy fogalmazzák, olyan mértékű változást hozott, aminek feldolgozásához két évtizedre van szükség. A NATO-hoz való csatlakozás fontos motívuma, hogy a meghatározó erőként számon tartott amerikai hadsereg is teljes átalakulásra kényszerül. Ebből következik, hogy sem a NATO, sem az amerikai hadsereg nincs abban a helyzetben, hogy a kialakított struktúráját változtatás nélkül átvegyük, mivel mindkét szervezet szintén a változás állapotában van. Tudomásul kell venni, hogy nincsenek olyan cövekek, amelyek szilárdan le vannak verve. Az átmeneti időszak arra ad lehetőséget, hogy az origót megköze-

lítő pontossággal behatároljuk, ehhez igazítva húzzuk meg a koordinátákat és nemzeti sajátosságainknál fogva helyezzük el magunkat e rendszeren belül.

Mivel egy szűk szakmai területről, nevezetesen a *vegyivédelmi szolgálatról van szó*, mégis téves az a hiedelem, hogy e tanulmány csak a szűk szakma érdeklődésére tarthat számot. Az USA-elvek szerint a vegyi szolgálatnak meghatározó szerepe van az NBC-környezetben végrehajtott katonai tevékenységben mind háborúban, mind nem háborús műveletekben.

Az MH vegyivédelmi szolgálata egy régi koalíció szervezete mentén képződött, szakfelszerelése, alkalmazás-technológiai feladatai az adott rendszerhez igazodtak. Kutatásaim során lehetőség nyílt arra, hogy összehasonlít-

* A szerző beküldött tanulmányának eredeti címe volt: „OPTEMPO” tartása NBC-környezetben (az OPTEMPO: angol mozaikszó, mely fordítható, értelmezhető hadműveleti ütemként; az NBC-környezet: Nuclear, Biological, Chemical fegyverek visszamaradó hatásai körülményei között történő katonai tevékenységet jelöl. Ez utóbbi kifejezés ismert magyar változata az ABV-fegyverek által szennyezett, fertőzött területen történő harctevékenység körülményeire utal). A tanulmány új címe jobban kifejezi a tartalmat, egyértelműbben utal a szerző mondanivalójának lényegére – A szerk.

sam a két rendszert. Alapvető különbség közöttük, hogy a régi magyar rendszer centralizált felépítésű volt: vegyivédelmi főnökség által megvalósult a központi irányítás. Feltűnő volt továbbá, hogy létszámát tekintve a vegyivédelmi csapatok a harcoló csapatokhoz viszonyítva jóval nagyobb arányt képviseltek, mint pl. az amerikai haderőben. Szervezetére, alaprendeltetés szerinti feladataira jellemző volt a nukleáris háborúra való készülődés. Később, amikor felismerték, hogy az atomháborúnak nem lennének győztesei, a szervezeti változások bizonyos fáziskéséssel reagáltak a stratégiai változásokra.

Vannak természetesen hasonlóságok is. Pl. amerikai elvek szerint a tömegpusztító fegyverek elleni védelem három pilléren nyugszik: 1.) felderíteni és megsemmisíteni a tömegpusztító fegyvereket még ellenséges területen; 2.) a csapatok, az objektumok oltalmazása az ilyen jellegű csapásoktól; végül a 3.) a csapást szenvedett csapatok harcképességének helyreállítása. Nem új és nem egyedi dologról van szó, hiszen a régi szovjet szabályzatok is ezt tartalmazták, s a jelenlegi orosz elvek ezen a területen nem változtak.

Érthető okokból nem azonosan fejlődött a három pillér. Az USA-haderő ma már olyan fejlődésen ment keresztül, hogy sebészkesi pontossággal és precizitással tudnak csapást mérni, ha pontosan behatárolható a cél. A világűr is militarizálták és a felderítés mind békében, mind háborúban folyamatosan élő rendszer. Tudnunk kell ugyanakkor, hogy a felderítés ellentevékenységeként számon tartott stratégiai álcázás is dinamikusán fejlődött. A csapásmérő erők földalatti rejtése, a tengeralattjárók víz alatti manőverei, a színlelt harcrendi elemek kiépítése, a dezinformációs tevékenységek stb. nehezítik a felderítést. Úgy lehet fogalmazni, hogy az első pillér sikerét meghatározza a felderítés eredményessége. Ami az

oroszkokat illeti, a korábbi törekvések ellenére sem a felderítésben, sem a csapásmérésben nem tudtak versenyben maradni az első pillér területén. Különösen a célba juttató eszközök pontosságát illetően észlelhető a lemaradás. Ezt úgy igyekeztek pótolni, hogy a rakétákkal célba juttató tölteteket a céltárgy megsemmisítését hatóenergiában többszörösen felülmúló nukleáris robbanófejekkel látták el.

A második pillér arra vonatkozik, hogy az ellenség tömegpusztító fegyverekkel csapást mér a saját csapatokra, azokkal az eszközökkel, amelyek nem semmisültek meg az első csapástól. Saját részről defenzív válasz, hogy az oltalmazási rendszert aktiválják, és a foganatosított rendszabályokkal megakadályozzák, illetve minimálisra csökkentik a csapások hatásait. Ebben a pillérben működik a légvédelmi rendszer és fontos szerepet kap a hadászati, hadműveleti álcázás is. Fő feladat oltalmazni és rejtetni a csapatokat. Ebben a pillérben kapnak helyet a vegyi csapatokhoz tartozó kódosító szakerők is.

Ami az első és a második pillér szűrőjén nem akadt fenn, ott a harmadik pillért kell működtetni, a nukleáris, vegyi, biológiai csapások következményeit kell felszámolni. A vegyivédelmi szolgálatnak itt meghatározó szerepe van.

Az amerikai szakemberek kritikai elemzései a szakirodalomban jól nyomon követhetők. Megítélésük szerint ma már nincs biztonságos távolság a világ egyetlen pontján sem. A világ fegyverkereskedelme olyan méreteket öltött, hogy regionális hatalmak is birtokolhatják a legkorszerűbb fegyvereket. Következtetés: *mindhárom pillérnek azonos prioritást kell adni.* A vegyi szakterületnek a második és a harmadik pillér működésében van szerepe.

A szakértők további fontos megállapítása, hogy az új világrend alacsonyabb szintre süllyesztette az NBC alkalmazásának küszöbét. A vegyi hadviselés kö-

zelmúlt években való alkalmazásának öt esete közül az NBC-fegyvereket négyben a korai mozzanatokban vetették be, amikor még más hatásos katonai opciók álltak rendelkezésre.

A fenti megállapításokhoz kapcsolódik az USA új atomdoktrínája [lásd: Clinton módosítja az atomdoktrínát (Népszabadság 1997. 12. 10.)]:

- elismerik, hogy egy nukleáris háborúnak nem lenne győztese;
- továbbra is fenntartják az orosz katonai és polgári vezetés, továbbá a nukleáris eszközök elleni atomcsapás opcióját;
- Kína esetében előírja a potenciális atomcélpontok bővítését;
- az USA ezentúl atomcsapással válaszolhat vegyi és biológiai támadásra is;
- az USA nem hosszú és nagy nukleáris konfliktus megnyerésére, hanem elrettentésre használja az arzenált;
- az USA továbbra is védereje alapkővének tartja az atomfegyvereket, szükség esetén elsőként veti be azokat;
- a cél az USA és szövetségesei elleni támadás megtorlása, a konfliktusok kiterjesztésének megakadályozása, az ún. csibészállamok elrettentése a tömegpusztító fegyverek alkalmazásától (Oroszország hasonló doktrínával rendelkezik, beleértve az első csapás jogát is).

Az öt törvényes atomhatalmon kívül, Izrael, India, Pakisztán rendelkezik atomfegyverrel, 30 küszöbállammal számolnak.

Az Öböl-háború hadműveletei értékes tapasztalatokkal szolgáltak az NBC-rendszabályoknak a csapatok hadműveleti ütemére (OPTEMPO) gyakorolt hatásáról. Amikor a Scud-rakéták záporoztak a koalíciós erőkre, a bevezetett vegyivédelmi rendszabályok megszakították, illetve lassították a csapatok tevékenységét. Az NBC-feltételek közepette vívott harc a csapatok hadműveleti ütemének jelentős csökkentésével jár, ugyanis korlátozott a látás, növekszik a

légzési ellenállás, a védőruhában romlik a test hőcseréje, a sivatagi klíma tovább növelte a fizikai, pszichikai terhelést. Mindezek együtt a gyorsaság, a pontosság és a mozgékonyság feladására kényszerítették a csapatokat. A szakértők kiemelt hangsúllyal nyilatkoztak: Amerika hadserege nem fogadhatja el ezt a büntetést a jövőbeni hadműveletekben.

A koncentrált védelmet alkalmazzák az NBC-fenyegetésekkel szemben. Az összhaderőnemi harcmezőn növelik a figyelési lehetőséget, továbbá az NBC-fenyegetés, az időjárás, valamint a saját erők helyzete ismeretének szükségességét. Ily módon lehetőség nyílik arra, hogy a nehézkes NBC-védelmi rendszabályok többségét elkerüljék. A koncentrált védelem az információs technológiát erősokszorozóként használja ki az erőforrások összpontosítására, amikor és ahol azokra ténylegesen szükség van a harcmezőn.

Az Öböl-háborúban nem került sor vegyicsapásra, mégis több tízezer katonai védőeszközben tevékenykedett, a mérgező harcanyagok elleni preventív gyógyszereket az érintett katonák bevettek. Egyes források szerint e gyógyszerek okozták az úgynevezett sivatagi betegséget. (Igaz, ez hivatalosan nincs bizonyítva.) Az USA hírszerzői nem alaptalanul jelezték, hogy Irak rendelkezik vegyi fegyverrel. A túlzott óvatosság az OPTEMPO-n több napi késést okozott. A hadművelet sikerét ez nem befolyásolta, mivel olyan nagy volt az erőfölény, hogy a győzelmet csak késleltette.

Az USA vegyi szolgálata tanult az Öböl-háború tapasztalataiból. A tények bizonyították, hogy NBC-környezetben a hadműveleti ütemet csak akkor lehet tartani, ha a hagyományos NBC-felderítési rendszer helyett egy gyorsabb rendszert alkalmaznak.

Néhány gondolat a *szakesszközök fejlesztéséről*:

- vegyifelderítő eszközök területén a vegyi-távfelderítő eszközök érdemének említést. Az infravörös és lézerezékelővel ellátott eszközök 5 km sugarú körben képesek a mérgező harcanyagokat kimutatni. Ehhez csak annyi megjegyzést, hogy a HTI a nyolcvanas évek végén eredményes kísérletet hajtott végre lézeres vegyi-távfelderítő eszközzel Tótvázsony térségében;
- említésre méltó még az NBC-észlelés tartományába tartozó, ún. MICAD elnevezésű szoftver-hardver-együttes, amely képes az összes detektort, a globális bemérő rendszert (GPS-t), valamint a meteorológiai adatokat feldolgozni és átalakítani NBC-riasztási és -végrehajtási üzenetté;
- jelentős szerepet szánnak a katonák egyéni védőeszközeinek fejlesztésére, a védőképesség mellett hangsúlyt kap a védőeszközben való tartózkodás huzamosabb ideig, akár szélsőséges időjárási viszonyok között is;
- a jövőben a gázálarc, a védőruha, a védőharisnya együttesére jellemző lesz a szakfander jelleg (rádió, éjjellátó berendezés, golyóálló mellény stb.);
- a vegyi-, sugármentesítés és fertőtlenítés területén a szakmentesítés kap nagyobb hangsúlyt, a csapatmentesítésre kisebb figyelmet fordítanak;
- új ködképző anyag rendszerbe állításával a többszínképes (multispektrális) kódanyaggal az elektromágneses spektrum mm-es tartományaira is kiterjed az álcázó hatás.

A fentiekből kirajzolódik a 21. század vegyiszolgálatának lehetősége. A harmadik pillér legfontosabb feladata, hogy NBC-viszonyok között is tartani lehessen a hadműveleti ütemet az OPTEMPOT. Ezen a területen történt a legnagyobb szemléletváltás. Olyan rendszert kell működtetni NBC-körülmények esetén, amely az egész hadműveleti területen a

másodpercenkénti változásokat (csapások körzetei, mérgező harcanyagfelhők terjedése, radioaktív felhők kihullása, az időjárási, terepviszonyok változása stb.) is megjeleníti és NBC-riasztási jelekké átalakítja.

A veszélyforrásokat térben és időben be kell határolni. El kell különíteni a tiszta területet a szennyezett területtől. A bonyolult folyamatok megértését segíti, ha röviden megemlíjük a veszélyforrások jellemző tüneteit. Az NBC (nukleáris, biológiai, vegyi) -környezet azt jelenti, hogy a légkörbe jutott mérgező harcanyagok, nukleáris forrás esetén a fall-out (radioaktív porosó vagy csapadék), biológiai ágensek kolloid méretű fertőző anyagai aeroszol formájában térben több hektár, esetenként több négyzetkilométer területen, időben napokig, hetekig, egyes esetekben hónapokig veszélyesek az ember és minden élőlény számára. Ezek a szennyeződések a légkörbe jutva a légáramlatok révén állandó változáson mennek keresztül. Pl. vegycsapás esetén a robbanás pillanatában mérgezőharcanyag-felhő képződik a csapás körzetében, a felhő nagyobb cseppei a terepen kihullanak és szennyezik a területet. A kisebb méretű cseppeket tartalmazó mérgezőharcanyag-felhő a szél irányában haladva egyre nagyobb méretűvé növekszik, felhígul, végül a koncentrációja annyira csökken, hogy az emberre veszélyt már nem jelent, ez egyben a szennyezett terület határa is.

Az ipari eredetű mérgező anyag a légkörbe jutva analóg módon viselkedik. A mérgező harcanyag az időjárástól függően fokozatosan párolog, hidrolizál és végül elveszti szennyező (mérgező) jellegét.

Az atomrobbanások kísérőjelenségeként fellépő radioaktív felhő kihullása viszonylag nagyobb területre szóródik szét, a kihullás után a radioaktív bomlás következtében a terep sugárszintje fokozatosan csökken, amely azonban több hónapig tartó folyamat is lehet.

Az atomerőművek sérülései következtében a folyamatosan áramló sugár-szennyeződések teljes körben veszélyeztetik a területet. (Csernobil esetében a különösen veszélyes terület sugara 30–35 km volt, a kiáramlás helyétől még 1000–1200 km-re is műszerrel mérhető volt sugárzó anyag.) A hasadási termékek egyenetlenül szóródnak ki, egyes területek teljesen tisztának számítanak, másoknak igen magas a sugárszintje, vagyis a terep sugárzása éles határokkal elválaszthatóan, gócszerűen alakul ki.

A fentiekből is érzékelhető, hogy a veszélyforrások térbeli és időbeli behatárolása nagyon összetett és bonyolult feladat. A vegyi- és sugárhelyzet felmérésére kialakult a hagyományos rendszer, és kilakulóban van az új, korszerű felderítési rendszer. Meg kell jegyezni, hogy az amerikai hadsereg vegyiszolgálatára még szintén a hagyományos rendszerrel rendelkezik. Éppen az Öböl-háború tapasztalatai mutattak rá, igazolták, hogy az NBC-helyzet felmérésére a hagyományos módszer nem alkalmazható eredményesen.

A két rendszer összehasonlítása érthetővé teszi az új rendszer előnyeit. *Hagyományos vegyi- és sugárfelderítéskor az érzékelés (mérés) pontszerű és pillanatszerű.* A mérési pontok összessége adja azt az „izogörbét”, amely a sugárszennyezett zónák határait jelöli, mérgező harcanyag esetében az adott mérgező harcanyag megengedett koncentrációja mentén különítik el a csapáskörzetet a tiszta területtől. A szennyezett terület határait zászlókkal jelölik. A feladatot vegyi- és sugárfelderítő szakalegységek végzik speciális szakgépkocsikkal. A felderítést 5–15 km-es átlagsebességgel végzik. A feladat végrehajtásához átlag 6 órára van szükség. Ez a legnagyobb problémája a hagyományos felderítésnek. Alkalmazzák még a helikopteres légi sugárfelderítést, amely gyorsabb, 2–3 óra

alatt hajtható végre. Ennél alapvető gond a pontatlanság. Végül a prognózis (előrejelzés) alapján történő felméréssel 2 órán belülre csökken a helyzetnek a tisztázása. Ennek a gyorsaságnak az ára az, hogy a hibalehetőség elérheti a 80%-ot. A fentiekből következik a hagyományos felderítési rendszer alapvető hiányossága, hosszú fáradságos úton áll össze a kívánt vegyi- és sugárhelyzet, emellett lassú, pontatlan és nagy erőket működtet a végrehajtásban.

Az új felderítési eljárás monitoring rendszerű, az érzékelést a hadműveleti terület egészére kiterjedően végzi, és időben folyamatos. A veszélyforrást dinamikájában tapogatja le, a változásokat pillanatszerűen nyomon követi. Kritikus határértékeknél azonnal riasztja az érintetteket, de csak azokat. NBC-környezetben az OPTEMPO fenntartása a feladat. Nem a védőeszköz felvétele a cél, hanem annak elkerülése. Ez csak úgy valósulhat meg, ha megbízható, folyamatos felderítő-riasztó rendszer működik.

Mindez szépen hangzik. A hagyományos felderítési elveken nevelkedett szakértő azonban rögtön felteszi a kérdést. Hogyan lehetséges több 100, esetleg 1000 négyzetkilométeren az érzékelők sokaságát elhelyezni? Az új felderítési eljárásnak az alappillérei az alábbiak:

- katonai geoinformatikai rendszerre épül;
- új, hatékony távfelderítő eszközöket alkalmaz;
- az érzékelés egy részét számítógépes szimuláció útján (virtuális valóság) nyerik.

A veszélyforrások terjedése földrajzi pontokhoz köthető. A szennyeződés meghatározó elemei: az adott terület időjárási adatai, a szél iránya és sebessége, a levegő és a talaj hőmérséklete, a levegő relatív páratartalma, a levegő függőleges stabilitása stb. A veszélyforrások érzékelésére sokfajta műszer készült, ezek közül ke-

vés az, amelyik megfelel a geoinformatikai rendszer követelményeinek.

Veszélyforrás-érzékelők kiválasztása

Mérgezőharcanyag-érzékelők: a mérgező harcanyagok (MHA) érzékelésére készült műszerpark igen gazdag, geoinformatikai felhasználásra azonban csak kevés eszköz felel meg.

Fontos követelmény, hogy a műszer promtrendszerű legyen (ha elérte a kritikus koncentrációt, a műszer azonnal jelezze). Másik követelmény, hogy in situ (helyszíni, azaz a terepen történő) mérésekre legyen képes.

Elégséges, ha GO-NO GO érzékelőt használunk, vagyis amennyiben jelen van egy adott MHA, akkor annak koncentrációja átlép-e egy általunk előre determinált, a kapott feladat végrehajtását befolyásoló küszöbértéket, vagy sem. A küszöbérték olyan legyen, hogy a műszer jelezze az MHA jelenlétének azt a minimális koncentrációját, ami a védőeszköz nélkül tartózkodó ember számára egészségi károsodást nem okoz. Fontos követelmény még a szelektivitás, zavarérzékenység, kezelhetőség, kompatibilitás, PC-hez való csatlakozás, adattárolás, intelligencia, távadat-szolgáltatási lehetőség.

A fenti követelmények teljesítéséhez legalkalmasabbak a táv-vegyifelderítő eszközök. Ennek sztáreszköze az XM-21 infravörös vegyi-távfelderítő készülék (Remote Sensing Chemical Agent Alarm – RSCAL –) korszerűsített változata. A kimutatás lényege az, hogy infravörös sugárnyalábbal pásztázzák a vizsgálandó területet és a visszavert spektrum elnyeléseiből lehet következtetni a mérgező harcanyag jelenlétére. A műszer 5 km sugarú körben képes idegbénító és/vagy hólyaghúzó mérgező-anyag-felhő detektálására. Az eszköz monitorüzemmódban is tud szolgálatot ellátni napi 24 órás ciklusban. Telepíthe-

tő gépjárműre vagy repülőeszköz fedélzetére is.

Lézersugaras vegyifelderítő készülék (Laser Standoff Chemical Agent Detector – LSCD –) alkalmas az MHA minőségi kimutatására és mennyiségi meghatározására csepp, gőz, aeroszol megjelenési formában és a talaj felületének szennyezettsége esetén is. A kimutatás elve fizikai alapokon nyugszik. Lényege az, hogy infravörös tartományban működő, diszkrét értékekkel, változó frekvenciájú lézersugárnyalábbal pásztázzák a vizsgálandó területet és a visszavert spektrum elnyeléseiből érzékelik az MHA-k jelenlétét. A műszer 3 km sugarú körben képes a kimutatásra. (A lézersugaras vegyi-távfelderítést magyar szakemberek is kidolgozták.)

Ipari eredetű mérgező anyagok kimutatására szolgáló eszközök: a táv-vegyifelderítő eszközök jelenlegi állapotukban nem alkalmasak ipari eredetű mérgező anyagok kimutatására, de azzá tehetők.

USA hadseregében rendszeresített eszköz a Chemical Agent Monitor (CAM), amelynek működése a következő: a környezetből (ahol a készülék üzemel) a gázelegyet kis teljesítményű szivattyú szállítja az eszközbe. Ez a műszerben áthalad egy α sugárzó hengeren (241-es tömegszámú amerícium). Az ionizáció végső eredményeként az idegmérgek, illetve a hólyaghúzó MHA-k polaritása különböző lesz. Ez a rendszer két változatban készül, az egyik a mérgező harcanyagok kimutatására, a másik a vegyipari katasztrófhelyzetekben kiáramló mérgező anyagok azonosítására szolgál. Ez utóbbinak van nagyobb jelentősége. A veszélyes vegyi anyagokkal dolgozó üzem egyes pontjaira telepítve és monitorüzemmódban működtetve a készülékeket, azok már akkor képesek riasztani, amikor a kikerült mérgező anyag koncentrációja még jóval a veszé-

lyességi küszöb alatt van. Ezzel súlyos következményekkel járó ipari katasztrófák előzhetők meg.

Radioaktívanyag-érzékelők: a dozimetriát vizsgálva megállapítható, hogy a sugárzásmérő műszerek csak pontszerű mérések végrehajtására alkalmasak. Ebből következik, hogy a kívánt folyamatos információszolgáltatás a terep sugárszintjének megállapításáról csak úgy lehetséges, ha egy időben nagy mennyiségű, megfelelő rendszerben telepített érzékelőt működtetünk. Ezek lehetnek stacionáris elhelyezésben vagy mobil harc-, esetleg gépjárművekben. A radioaktív anyagok kihullása részben a földfelszíni, részben a magas légköri adatok függvénye. A GAMMA MŰVEK korszerű, új generációs eszközöket (IH-95, IH-32, BNS-94) hozott létre. A magyar nukleáris műszerpark megfelel a nemzetközi előírásoknak. Az AMAR-rendszerben a táv-adatszolgáltatást megbízhatóan biztosítja. Nem megoldott a neutronsugárzások detektálása.

Meteorológiai alapadatok szolgáltatása. a TVS-2 tábori meteorológiai állomás a vegyi- és sugárhelyzethez szükséges mikroklíma-alapadatokat biztosítja. A telepített műszer monitorrendszerben méri a szél irányát és sebességét, a levegő, a talaj hőmérsékletét és a levegő relatív páratartalmát.

A fenti érzékelők közül az XM-21 infravörös vegyi-távfelderítő készüléket kiemelve, megállapítható, hogy egyetlen érzékelő képes (az 5 km sugarú körben) 78,5 négyzetkilométeres területen monitorüzemmódban napi 24 órás ciklusban üzemelni. Ily módon 10–15 érzékelőt megfelelő rendszerben telepítve hadműveleti méretekben tudja az adatokat szolgáltatni.

A másik kérdés: mit jelent a katonai geoinformatikai rendszerben történő alkalmazás? A katonaföldrajz speciális

adatait tartalmazó információrendszer, amely meghatározott topográfiai térkép digitális változatához (digitális térkép, légi fénykép, ortofototérkép, műholdfelvétel), mint térbeli alaphoz rendeli hozzá azokat az alfanumerikus adatbázisokat, melyeket katonai szakfeladatok tervezése és végrehajtása során lehet felhasználni. Alapkövetelmény, hogy a számítógépes környezetben megvalósuló vegyi- és sugárhelyzet tisztázásához digitális térképre van szükség.

A veszélyforrások terjedésének, a szennyeződés térben és időben történő kialakulásának két meghatározó eleme van, az időjárás és a terepfelszín.

A terep jellege összességében a különböző domborzati elemekből, a növénytakaróból, a lakott területekből és egyes építményekből tevődik össze. A szelet és a mérgezőanyag- (radioaktív) felhő mozgását legnagyobb mértékben a dombok, mélyedések, nagy kiterjedésű erdők és lakott területek befolyásolják. A terep felszínéből kiemelkedő tárgyak függőleges akadályként jelentkeznek a szél irányában. A függőleges akadály mögött a szélesebbség erősen csökken és a szél iránya is változékony lesz. Közvetlenül az akadály mögött vízszintes forgástengelyű turbulens örvények intenzív képződése figyelhető meg. Az örvények jellegzetes sajátossága, hogy a föld felszínén, közvetlenül az akadály mögött, gyakran az akadály fölötti fő áramlattal ellentétes irányú a légáramlás. A szennyezett levegő egy része az akadály előtt felszáll. Közvetlenül az akadály felett a megnövekedő szélesebbség és intenzív turbulencia miatt a mérgező anyagok jelentős szóródása és a koncentráció gyors csökkenése figyelhető meg.

A mélyedések, horhosok és folyók magas, meredek partok árterületei ugyancsak befolyásolják a szél irányának és sebességének változását. Az ilyen akadályok mélységének növekedésével és szélességük csökkenésével erőtel-

jesebben jutnak kifejezésre a légáramlatban keletkező változások.

A fent leírtak alapján belátható, hogy a veszélyes anyagok atmoszferikus viselkedését, a továbbiakban NBC-környezetnek (vegyi- és sugárhelyzetnek) nevezhető állapot kialakulását befolyásoló tényezők annyira szerves kapcsolatban vannak egymással, hogy szétválasztásuk kizárólag a kategorizálás érdekében értelmezhető.

Egy adott régió mikroklimáját ma is úgy mérik, hogy telepítenek néhány időjárás-figyelő (őrsöt) állomást. Fontos a telepítés helyének kiválasztása, pl. amennyiben szélárménykos helyre települ az állomás, akkor orkánszerű szélben is műszerrel mérik a „DK-i szélcsendet”, vagy a turbulens áramlás másik véglete is lehet hibaforrás, a kisebb szellő viharos szélként jelenhet meg a műszereken. A fentiekkel is érzékeltetni akartam, hogy ismeret hiányából vagy felületes emberi mulasztásból adódóan a műszerrel mért adatok is lehetnek hamisak. Pontszerű mérésről van szó, és az egész térségre vonatkoztatják az adatokat, holott tudjuk, a terepfelszín egyenetlenségei a levegő mozgását is egyenetlenné teszik. Tehát a mászeres mérés egy adott pontra igaz, a térségre csak tendenciáját illetően valósak az adatok (kivételt képez a sík terület).

Tételezzük fel, hogy rendelkezünk digitális domborzati térképpel, amely térhálósan három dimenzióban feltünteti az összes létező tereptárgyat. Földrajzi pontokhoz rögzítetten feltüntetjük az időjárás-figyelő állomásokat, meghatározott rendszerben telepítve vannak a vegyi-távérzékelő műszerek. Van olyan számítógépes szoftvercsomag, amely a turbulens áramlást méterről méterre szimulálja (virtuális valóság), tehát nem kell átszegdelt terepen a mikroklima mérésére a műszerek százait telepíteni. Egy valóságos pontmérés alapján kollo-

id méretű anyagi részecskék áramlását (mozgását), kihullását virtuális valósággá varázsoljuk. Megjelenik a negyedik dimenzió, az idő. A rendszer a légáramlatok jelölése révén hozza létre a terepen azokat az egyenetlenül kialakuló radioaktív (MHA) góccokat, amelyek a valóságban is nagy valószínűséggel bekövetkeznek. A térképen elkülönülve megjelenik az erősen szennyezett terület, a szélárménykos helyen a kevésbé szennyezett vagy teljesen tiszta terület.

Összefoglalva a valóságos mérési adatok

- az időjárás adatok (szél iránya, sebessége, hőmérséklete, a talaj hőmérséklete, a levegő relatív páratartalma, a levegő függőleges stabilitása);
- a veszélyforrás-érzékelők (vegyi- és sugárzásmérő műszerekkel MHA, fall-aut terjedése, kihullása);
- a domborzati digitális térkép valóságos adatokat szolgáltat.

A műveleti modellben fontos szerepet kap a számítógépes háttér, amely a pontszerű méréseket térben és időben helyezi el, szimulálja. A számítógépes szimulációt fogadjuk el legalább olyan hitelességgel, mint a műszerekkel mért adatokat. Ezeket a rendszereket egységesítjük és eszközrendszerekké alakulnak át. Végül is ez adja az NBC-helyzetet (vegyi- és sugárhelyzetet).

Van még egy nagyon fontos lépés, amikor egy másik szoftver a fenti adatokat feldolgozza, és átalakítja NBC-riasztási és végrehajtási üzenetté. Ezt nevezzük hasznosítható információnak. Ez a rendszer intelligens abban az értelemben, hogy öntesztelő, a hibát, a zavart azonnal jelzi.

Ez a bonyolult eszközrendszer: térben és időben folyamatosan szolgáltatja az adatokat, leszűkíti azt a kört, ahol a rendszabályokat be kell vezetni. A következmények felszámolásához koncentrálna az erőket, lehetőséget biztosít a

mentesítésre, az egészségügyi ellátásra, a csapást szenvedett állomány harcértékének helyreállítására. *Értesíti a veszélyeztetett csapatokat* pl.: 2 óra múlva az adott területen megjelenik a mérgező-harcanyag-felhő. A parancsnok ennek alapján dönthet: vagy elhagyja a területet, vagy az állomány beveszi a preventív gyógyszereket, készenlétbe helyezi védőeszközök használatára, pl. túlnyomás alá helyezik a harcjárművek küzdőterét stb. Tehát térben és időben leszűkül a védőeszközben való tartózkodás. A hadműveleti területen levők kb. 1%-a használna egy időben védőeszközt. Így tartani lehet az „OPTEMPO”-t. A csapatok 99%-a védőeszköz nélkül tevékenykedik. A régebbi felfogás szerint – a vegyi- és sugárhelyzet pontatlan és lassú tisztázása és értékelése miatt – az állomány 30–35%-a védőeszköz használatára kényszerült. A legfontosabb feladat, hogy NBC-környezetben *a csapatok zöme ne kényszerüljön védőeszközök felvételére, más egyéb rendszabályok bevezetésére, azaz megőrizze OPTEMPO-ját.*

Az amerikai hadsereg vegyiszlóalata kidolgozta a fenti rendszert, felvázolt egy projektet, és minden feltétele megvan annak, hogy mindez a gyakorlatban megvalósuljon. Felmerül a kérdés: *van-e lehetőség hazai környezetben ilyen jellegű rendszer bevezetésére, gyakorlatilag egy időben az amerikaiakéval?* Ne feledjük, a rendszerváltás után a szakterületen a források elapadtak, a de-regulációs folyamatokban súlyos hibák történtek, a vegyi szakalegységek szervezeti drasztikusan csökkentek, a rendszerből kivontak sok szakesszközt anélkül, hogy helyükre újakat állítottak volna, a gépjárműpark elöregedett stb.

A magyar vegyivédelmi szakterület olyan helyzetbe került, hogy választania kell: vagy a régi, hagyományos szervezeti rendszert újítja fel, vagy egy új,

korszerű eljárást vezet be. Tisztáznunk kell, hogy milyen tudományos-technikai háttérrel rendelkezünk az új rendszer bevezetéséhez. Ehhez tudnunk kell, hogy a régi, koalíciós időszakra az volt a jellemző, hogy a szakesszközök döntő többsége hazai fejlesztésű, magyar gyártmányú termék volt.

Vegyűk sorrendbe az eszközöket!

A veszélyforrás-érzékelés területén: A nyolcvanas évek végén a HTI irányításával kifejlesztették a lézeres táv-vegyifelderítő eszközt, amely hasonló paraméterekkel rendelkezik, mint az amerikai műszer. Azt kell mérlegelni, hogy az eszköz ára és minősége alapján melyik kapjon prioritást.

A magyar hadiipar jelenlegi állapotában viszonylag talpon tudott maradni a GAMMA Rt. Művek. Termékei között több olyan korszerű műszer van, amely NATO-kompatibilis, és a vegyi- és sugárhelyzet tisztázásának fontos eszköze. Ezek közül kiemelkedik az IH-95 sugárázsmérő műszer és a TVS-2 tábori meteorológiai állomás.

A vegyipari katasztrófa-helyzetekben kiáramló mérgező anyagok mérésére célszerű megvásárolni az USA-ban rendszeresített CAM (Chemical Agent Monitor) műszert.

A katonai geoinformatikai rendszerről (GIS – Geographic Information System) több tudományos igényű tanulmány jelent meg. A Hadtudomány című folyóirat 1996. évi 3. számában áttekintést kaphatunk a Magyar Honvédség digitális, korszerű – számítógépes rendszerekben felhasználható – topográfiai térképének létrehozásáról. A folyóirat 1997/4. száma konkrétumokat közöl a katonai objektumok geoinformatikai rendszeréről. A cikkből megtudhatjuk, hogy a fejlesztési munkát és a rendszerek kivitelezését egy magyar cég végzi. Óriási eredmény, hogy a DTA-50, DDM-10 digitális térképek az MK területére elkészültek.

Importból célszerű beszerezni a MICAD elnevezésű szoftver-hardver együtttest, amely képes az összes detektort, a globális bemérőrendszert, valamint a meteorológiai adatokat feldolgozni és átalakítani NBC-riasztási és -végrehajtási információkká.

Egyes technikai rendszerek ma is funkcionálnak, pl. a vegyi-, a sugár- és tűzhelyzet felmérését, az időben történő riasztást van hivatva betölteni az ország meghatározott területein települt AMAR állomáshálózat, az Automata Mérő és Adatgyűjtő Rendszer. Ez a rendszer mint alrendszer beépíthető a felvázolt nagy rendszerbe.

Megítélésem szerint a fent leírtak is igazolják, hogy a magyar tudományos és technikai háttér megfelelően biztosítja a rendszer bevezetését. Nagy a valószínűsége annak, hogy az új vegyi- és sugárfelmérő rendszer kifejlesztése és rendszerbe állítása nem kerülne több pénzbe, mint a régi, nagy létszámot igénylő hagyományos rendszer.

Egy kérdés még válaszra vár: a régi vegyi- és sugárfelderítési rendszerből mit célszerű megőrizni? Abból kell kiindulni, hogy a monitoring rendszerben működő vegyi- és sugárhelyzetet tisztázó közrendszer háborús térségben megsérülhet. A kieső részekességek ellenőrzésére alkalmazhatók a hagyományos felderítő szakgépkocsikkal ellátott felderítőerők és a légi-vegyi sugárfelderítésre bevethető helikopterek. Hangsúlyozni kell, hogy kis létszámról lehet szó, és csak kiegészítő elemei lehetnek az alrendszernek.

A gyors és hatékony in situ mérési rendszerek kiegészítéseként szükség van a nagy pontosságú és kvantitatív laboratóriumi elemzésekre is. Az igények kielégítéséhez szükség van: a mobil HAVÁRIA laboratóriumra; a stacioner laboratóriumra és egy mintavevő felszerelésre.

A laboratóriumi vizsgálatokra olyan igények is jelentkeznek, mint a ka-

tonai környezetvédelem, a vegyi fegyverek betiltásával kapcsolatos ellenőrző tevékenység. Mindezek olyan kimutatási és meghatározási módszereket igényelnek, amelyek lehetővé teszik a különböző mintákból történő megbízható analízist és alkalmasak az előállítási alapanyagok, illetőleg szermaradékok, bomlástermékek – elsősorban minőségi elemző – feldolgozására.

A korszerű módszerekkel szemben támasztott követelmény az is, hogy a mérések – amelyeket fejlett számítógépes hardver-szoftver eszközök támogatnak – elvégezhetőek legyenek a különböző nemzeti laboratóriumokban és az eredményeket bármely azonos felszereltségű helyen reprodukálni lehessen (nemzetközi akkreditáció). Ehhez biztosítani kell a mintavételezés homogén módon végrehajthatóságát, amely szükségessé teszi az egységes mintavevő eszközök és eljárások kifejlesztését, valamint használatát.

A korszerű harcban a szakmai feladatokat összefegyvernemi feladatoknak rendjük alá, azaz bonyolult NBC-körülmények között is a hadművelleti ütem (OPTEMPO) tartása a cél, amely harcban erősokszorozó tényezővé válik. Úgy gondolom, hogy szolgálati águnk több mint nyolc évtizedes múltja kötelez bennünket arra, hogy történetének legnagyobb fordulatát kihasználva, a tradíciókra is építve tovább fejlesszük.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Wooten, R. G. – Jackson, R. A.: Az erő oltalmazása: Az USA haderő 21. század vegyi szolgálata; Military Review, 1996/5.
- Scott R. Gourley: Tömegpusztító fegyverek elleni védelem korszerű technológiája és eljárásai; Army, 1996/11.
- Josep R. G.: A tömegpusztító fegyverek elterjedésének hatása a doktrínára és hadműveletekre; Joint Force Quarterly, 1996/13.
- Bak Antal: A katonai objektumok geoinformatikai rendszere; Hadtudomány, 1997/4.

Szabó Gyula

A biztonságot szolgáló személy- és vagyonvédelemről

A szerző egy hosszabb tanulmányban vizsgálja a közbiztonság kérdéseit, amelyből tallózva e rövid írásban kiragadott részletek és ezekhez kapcsolódó újabb adatok alapján mutatja be e sajátos szolgáltatás célját, kereteit, feladatait, személyi és anyagi vonzatait, valamint a továbbfejlesztésre irányuló törekvéseket.

A társadalmi tulajdonviszonyok változása, valamint a közbiztonsági helyzet az utóbbi években tapasztalt romlása miatt egyre nagyobb szerepet kap az őrző-védő tevékenység, amely ma már új foglalkozási ágnak, szakmai szolgáltatásnak tekinthető.

A különböző tulajdonformák védelme, a termelés és a gazdasági, üzleti tevékenység biztonságának megteremtése az ország gazdasági fejlődésének alapvető feltételét képezi. Ezt azonban a mai körülmények között az állam, a rendőri szervek már nem képesek korlátlanul megteremteni, ezért a klasszikusan rendészeti tevékenységnek nevezett feladatkör kiszélesítéséből kialakult a társadalmi-gazdasági környezet változásának eredményeképpen az őrző-védő (személy- és vagyonvédelmi) tevékenység, amelyet többségében üzleti vállalkozás formájában természetes és jogi személyek, illetve jogi személyiség nélkül gazdasági társaságok folytatnak.

Különösen elterjedt a biztonsági tevékenység gyakorlása vállalkozói alapon, s az utóbbi időben ugrásszerűen megnőtt a különféle biztonsági szolgál-

tatásokat nyújtók száma. Piacgazdasági viszonyok között egy új típusú, speciális szakismereteket igénylő szakmai szolgáltatásforma jött létre, amelyet a piaci mechanizmusok determinálnak.

A Népszabadság múlt évi egyik számában közöltek szerint hazánkban mintegy 200–250 ezer ember dolgozik a személy- és vagyonvédelmi ágazatban. Közülük csaknem 70 ezren fegyveres szolgálatot látnak el. Az 1990–1991-es indulás óta, amikor néhány száz kisebb-nagyobb vállalkozás alkotta a piacot, körülbelül négyezer személy- és vagyonvédelmi profilú cég alakult. Ma mintegy 2500 vállalkozás foglalkozik személyvédelemmel is.

A személyvédelemmel foglalkozó vállalkozások vezetői szerint a megbízók sok esetben pusztán a fenyegető külsőt igénylik, s jó néhányan saját fontosságuk hangsúlyozására bérelnek kíséretet.

A tényleges védelemre szorulóknak többnyire a politikusok, gazdasági vezetők, művészek, egyéni vállalkozók közül kerülnek ki. A politikusokat a személy elleni támadásoktól kell védeni, a

gazdasági szféra képviselői viszont leginkább a családjukat ért támadásoktól – például emberrablástól – tarthatnak. Nekik igazi profikra van szükségük, akik éles helyzetekben is kipróbálhatták már magukat. Őrzők feladata mindemellett a veszélyhelyzetek megelőzése, nem pedig a fegyveres, erőszakos fellépés.

A biztonsági jellegű szolgáltatások sokszínűsége, valamint a személy- és vagyonvédelmi tevékenységet folytató vállalkozók és alkalmazottak széles köre, differenciált felkészültsége indokolta e sajátos réteg legális működéséhez a jogszabályi háttér megteremtését, valamint annak biztosítását, hogy e speciális szakma gyakorlása egységesen meghatározott képesítési követelmények szerint, speciális képzés keretében megszerzett ismeretanyag elsajátításával, és ennek igazolására szolgáló vizsga letételével történjen.

1995-ben léptek életbe azok a jogszabályok, amelyek megteremtették az őrző-védő tevékenység legális alapjait azzal, hogy rögzítették a működéshez szükséges feltételeket és hatósági jogköröket, valamint meghatározták a képesítési követelményeket, továbbá e speciális szakma megszerzésének részletes szabályait.

A belügyminiszter rendeletben jelezte ki azokat az intézményeket, amelyek őrző-védő, illetve magánnyomozói tevékenységet folytatók képzésében és vizsgáztatásában részt vehetnek.

E rendeletben foglaltak alapján kaptak felhatalmazást a rendőr-szakközépiskolák a személy- és vagyonőri szakképzettséget biztosító vizsgák megszervezésére és lebonyolítására, illetve az ezt megelőző vizsgafelkészítő konzultációsorozat megtartására.

A fenti jogszabályok hatálybalépése fontos a bűnmegelőzés szempontjából is, mert az őrző-védő tevékenység megfelelő szintű végzése – amelynek egyik

alapfeltétele a személyi állomány jó felkészítése – a közbiztonság javulását szolgálhatja, a vállalkozói szféra aspektusából nézve pedig a jog- és vagyonbiztonság megszilárdítását. Természetesen ahhoz, hogy mindezek a gyakorlatban érvényesüljenek, jól kidolgozott képzés-továbbképzési rendszer funkcionálása szükséges.

Testőri feladatokat már több mint egy éve csak a személy- és vagyonőri tanfolyam elvégzése után, a vizsgát igazoló bizonyítvánnyal lehet vállalni. Sokan vallják, hogy a szükséges ismereteket nem lehet az ún. gyorsalpalókon megtanulni. Sok őrző-védő vállalkozás kifejezetten a rendőrség elit alakulataitól, a Köztársasági Őrezredtől vár embereket, akiknek megéri váltani, mert fizetésük a privát szférában akár négyszer magasabb is lehet. A testőr nettó 150–200 ezer forintot is kereshet havonta, a teljes körű biztonságért az ügyfélnek akár havi 4–5 millió forintot is ki kell fizetnie.

E lehetőségek okán egyesek ellenszenvvel viselkednek a személy- és vagyonvédelemmel foglalkozókkal szemben. Ami talán érthető is, hiszen a magán-szférában dolgozók a sokszor gyengébb szakmai felkészültség ellenére lényegesen többet keresnek.

A személy- és vagyonőröknek széles körű felkészültséggel kell rendelkezniük, hiszen foglalkoztatási területeik és feladataik sokrétűek, így munkájuk során el kell látniuk objektum- és személyvédelmi teendőket, különböző rendezvények biztosítását, őrszolgálati, tűzvédelmi és biztonságtechnikai tevékenységeket és szükség esetén információszolgáltatást is. Mindezekből adódóan a szakmai felkészültség mellett a kommunikációs készség és bizonyos személyiségjegyek megléte is elvárás velük szemben.

Külön figyelmet érdemel a bankrablásokkal kapcsolatos biztonsági tevékenység, amelyhez a szakmai tudás

mellett elengedhetetlen az objektumvédelmi, pszichológiai, valamint a kriminalisztikai ismeretek elsajátítása. A bankrablások során kiemelt szerepe van a fegyverrel rendelkező őrnök, hiszen gyanús magatartás észlelése esetén neki van lehetősége a bűncselekmény elkövetésére készülő személy felismerésére, és a jogszabály előírásainak megfelelő, szakszerű magatartásra. A bűncselekmény elkövetése esetén ismernie kell a helyszín- és a nyommaradványok biztosításával és a bizonyítékok megőrzésével kapcsolatos teendőket, hiszen ezek az eljárás, illetve felderítés eredményességét jelentősen befolyásolják.

Nem árt, ha az ilyen feladatot ellátók idegen nyelvet is ismernek. Mintahogy az élet más területein, itt is a gyakorlati munkában azok a biztonsági őrök kerülnek előtérbe, akik legalább minimális tárgyalási szinten valamilyen idegen nyelvet beszélnek. Különösen a pénzügyi intézetekben és az idegenforgalmi helyeken dolgozók esetében elengedhetetlen a nyelvtudás, amely a bérezésben is tükröződik.

A Népszabadság hivatkozott számában a témáról megjelent cikk címe *A védelem ára havi négy-öt millió*. Való igaz: ilyen védelemhez nagy összegű befektetésre van szükség, amelyet nem mindenki, nem minden cég engedhet meg magának. A befektetés legfontosabb eleme az kiválóan képzett ember, a jó testőr, továbbá a munkához szükséges drága gépkocsi, fegyver, golyóálló mellény, rádiótelefon stb.

Ez a szolgáltatási forma a tapasztalatok és az igények alapján továbbfejlődik. Például ez évben jelent meg: a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 1998. évi IV. törvény a Személyi- és Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara létrehozásáról; továbbá a törvény végrehajtását szabályozó belügyminiszteri rendelet. A hivatkozott törvény 28. § (1) a) pontja a kamara feladatai között a következőket írja: „...a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenységgel összefüggő ügyekben képviseli és védi a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói szakma tekintélyét, testületeinek és tagjainak általános szakmai érdekeit, illetve a hivatásukból eredő, e törvényben biztosított jogait, továbbá elősegíti, hogy a tevékenység végzése a hatályos jogszabályok, valamint a kamara által megalkotott etikai szabályok alapján történjen...”

E rövid tájékoztató jellegű írásból is kitűnik, hogy az őrző-védő szolgálatra kiválasztottaknak sokirányú elvárásoknak kell megfelelniük. Az ilyen szolgálat létrehívása nem magyar jelenség, a világ szinte valamennyi államában működik már, amely az egyén, a csoport, a személy- és a vagyon védelmén keresztül az ország biztonságához is hozzájárul, a rendőrség feladatköréhez kapcsolódva, azt kiegészítve a rend védelmét szolgálja.

„Múlt nélkül nincs jövő”

– Az *Ad acta* című kiadvány megjelenésének ürügyén –

A Hadtörténeti Levéltár – a Térképtár és a Központi Irattár közreműködésével – új kiadványt jelentetett meg nemrégiben. A mindössze füzetnyi terjedelmű anyagot tanulmányozva nyomban feltűnik az olvasónak, hogy igen hasznos kezdeményezésről lehet szó! A szerzők – egyébként találóan – *Ad acta* (irattárba helyezendő) címet adták munkájuknak, egyszersmind felhívták az olvasók figyelmét egy mottóként is elfogadható és továbbgondolkodásra érdemes bölcsességre, hogy ti. „múlt nélkül nincs jövő!”

Már az első, tallózó lapozgatás után rájövünk, hogy a levéltár – a két közreműködő szervezettel együtt – valóban a múltunk iránt érdeklődőknek kíván segítséget nyújtani. „Az elmúlt évtizedekben hatalmas szellemi érték halmozódott fel, amely a levéltár irategyütteseinek, fondjainak rendezése, tudományos feldolgozása során keletkezett – írják többek között munkájuk rövid előszavában, majd a jövő feladatairól szólva így folytatják: – Szándékaink szerint a forráskiadványok mellett a levéltári segédleteket is megjelentetjük, így az egyes irategyüttesekről készített ismertetések a magyar hadtörténelem írásos forrásai iránt érdeklődők szélesebb köréhez juthatnak el.”

Csak üdvözölni tudjuk a közszolgálat érdekében felajánlott nagyszerű elképzeléseiket! Egyúttal mi, olvasók is felhasználjuk az alkalmat arra, hogy melegen köszöntsük a megalakulása 80. évfordulóját

ünneplő *Hadtörténelmi Levéltárat!* Nyolc évtized a történészek és más kutatók szolgálatában – nos, ez önmagában is figyelmet érdemlő teljesítmény!

Ezek után – hogy olvasóink figyelmét is felkelthessük – tekintsük át a kiadványt, kiemelve annak néhány fontosabbnak ítélt gondolatát.

□ Kezdjük a levéltár megalakulásának előzményeivel. A Habsburg-birodalomhoz kötődő, mintegy négy évszázad egyebek között azt is jelentette számunkra, hogy hadtörténelmünk becses írásos emlékeit nem fővárosunkban, hanem Bécsben őrizték. Katonai szaklevéltár (Kriegsarchiv) működött, amely a magyar hadtörténelem forrásanyagait is gyűjtötte és őrizte. Századunk elején – az 1915-ös években – már létrejöttek a hazai levéltári munka megteremtésének feltételei. 1918 novemberében – a hazai közvélemény nagy meglepedésére! – létrejött a „Hadi levéltár”. Hosszú lenne felsorolni a számos szervezeti változást. Szerepelt többek között *Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum* néven; volt önálló intézmény; aztán ismét a múzeummal közösen végezte feladatát. Egy időben kivált a honvédség kötelékéből is. Belső szervezete ugyancsak gyakran változott, bár alapvető funkciót – most már hazai körülmények között – mindvégig teljesítette.

Mint ismeretes, 1926 májusában az osztrák szövetségi kormány és a magyar kormány végleges egyezményt írt alá. Ennek

alapján Ausztria kötelezte magát, hogy kiszolgáltatja hazánknak azokat az iratokat, melyek magyar szellemi tulajdonnak tekinthetők. A közös vonatkozásúak pedig mindkét fél szellemi tulajdonát képezték a továbbiakban, és Bécsben maradtak megőrzésre. (Ebből a célból magyar levéltári kirendeltséget hoztak létre, amely mindmáig működik Ausztria fővárosában.)

Az egyezmény aláírását követően – mind az átadott, mind pedig a másolt okmányok, térképek tekintetében – igen gyorsan növekedett a hazai levéltár iratanyaga.

A második világháború tragikus időszak volt a levéltár életében is. Evakuálások, az elszállított anyagok jelentős részének megsemmisülése, a raktarak romhalmazzá válása – mind-mind súlyos csapás volt a levéltárra. Persze nemcsak a szervezetre, hanem valamennyiünkre, hiszen nemzeti közkincsünkről volt szó!

Hosszú történet lenne annak ismeretése – a romok alól kimentett, nagy értékű iratok újbóli elhelyezésétől a teljes működőképesség megteremtéséig –, miként állt újra talpra a levéltár.

A mai Hadtörténelmi Levéltárat – a Térképtárral és a bécsi kirendeltséggel együtt – szaklevéltárként tartják számon hazánkban. Feladatköre pontosan körülhatárolt, melyet így fogalmazhatunk meg: *gyűjti és őrzi a magyar hadtörténelem írásos emlékeit, egyszersmind használhatóvá teszi azokat a hazai kutatás számára.* Levéltárunk átvette a Magyar Néphadsereg megőrzésre kijelölt iratait, és ugyanezt teszi – most már folyamatosságában – a Magyar Honvédség iratanyagával kapcsolatban is. Ez utóbbi feladatoknál a Központi Irattárnak is vannak meghatározott teendői, ám erre még visszatérünk.

Levéltárunk iratanyaga igen gazdag: mintegy hat és fél ezer iratfolyóméternyi gyűjteményből áll. A különböző

történelmi korok eseményi összefüggéseit ún. *fondőfcsoportok* tartalmazzák. (Ezek ismerete a kutatás szempontjából fontos lehet! Részletes bontást az olvasó az általunk ismertetett kiadványban megtalálja.)

Örömmel számolhatunk be arról is, hogy a Hadtörténelmi Levéltár az elmúlt évtizedekben jelentős eredményt ért el az őrizetére bízott gyűjtemények rendezésében. Az iratanyagok elhelyezése szakszerű, őrzése biztonságos. A levéltár készséggel áll a kutatók rendelkezésére – beleértve a történészeket, a helytörténet és családkutatókat is.

□ *A Hadtörténelmi Térképtár és a Központi Irattár önálló fejezetként külön-külön szerepel a kiadványban.*

Ami a *Térképtár*ra illeti, nos elmondhatjuk: nagyságát tekintve hazánk legnagyobb ilyen jellegű közgyűjteménye! Készletében egyedi és sorozattérképek, atlaszok, domborművek, szakkönyvek és szakfolyóiratok, negatív és pozitív filmek, továbbá légifényképek és egyéb más gyűjtemények is megtalálhatók. A közgyűjtemény nyílt, és naponta a kutatók rendelkezésére áll. A térképekről fotó, illetve fénymásolat készíthető. Ma már a teljes anyag szabadon kutatható.

A térképek csoportosítása nagyobb területegységek és országok szerint történik. Ennek részletezésére, tagozódására (katalógusrendszer alapján) kiadványukban megfelelő részletességgel kitérnek. A Térképtár munkájában mind nagyobb teret nyer a számítógépes feldolgozás.

Még néhány fontosabb információ: évente mintegy 600–700 fő keresi fel személyesen, illetve levélben a Térképtárat. Szakmai tanácsokat kérnek és kölcsönöznek. Az intézményben előzetes bejelentés alapján csoportokat is fogadnak és bemutatják gyűjteményeiket az érdeklődők számára.

A Központi Irattár – különböző át-szervezések eredményeként – 1996. január 1-jével beolvadt a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum szervezetébe. Az irattár napjainkban tárolja, kezeli, mikrofilmezi, selejtezi és megsemmisíti a HM szervektől és háttérintézetektől, valamint a HM iratképző szerveitől átvett levéltári és irattári értékű anyagokat; kiadja a katonai szolgálattal összefüggő igazolásokat; átadja a történeti értékű iratokat a Hadtörténelmi Levéltárnak. Az irattár munkájában mind nagyobb teret nyer a gépi adatfeldolgozás és más korszerű archiválási eljárás. Iratanyagában megtalálhatók a II. világháborús veszteségi kartonok és a hadifogoly-elbocsátó kartonok, továbbá évkönyvek, anyakönyvek, személyi okmányok és névjegyzékek. Ezek részletezését szintén tartalmazza az Ad acta című kiadvány.

A recenzált munkát tanulmányozva

több gondolat is felmerülhet, ám minde-nekelőtt ez úton is igazolódott: ha egy alkotás „csak” füzetnyi terjedelemben kerül az olvasó kezébe, az attól még lehet igen közhasznú és fontos információhordozó! Ez teljes mértékben igaz ismertetett kiadványunkra is. Különösen ha figyelembe vesszük az angol és a német nyelvű ismertetőt, valamint a mellékelt érdekes illusztrációkat is.

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai, kutatói figyelmébe ajánlhatjuk tehát az Ad acta című munkát De nemcsak nekik! Mindenkinnek, akiket érdekel népünk, nemzetünk múltja és hadtörténelme. Mert mire is figyelmeztet a régi latin mondás, melyet a szerzők is idéztek? Szívleljük meg mindannyian: „Sine praeteritis futura nulla – Múlt nélkül nincs jövő.” (PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1997, 64. old.)

Deák Mihály

Hozzászólás

Konéta György: Biztonság, nemzetbiztonság, biztonságpolitika című cikkéhez
(megjelent a Hadtudomány, 1998/1. számában)

Kétségtelen, hogy Konéta György cikke időszerű is, hasznos is. A tudomány művelői számára elengedhetetlenül fontos, hogy pontosan fejezzék ki magukat és pontosan értsék egymást. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a fogalmak és kifejezések egyértelmű meghatározása. Az említett cikk kimondottan a fogalmak pontosabb meghatározásának, a létező értelmezések pontosításának szándékával íródott, ami dicséretes szándék, én a magam részéről határozottan támogatom. Az más kérdés, hogy milyen mértékben sikerült a szerzőnek e szándékát megva-

lósítani (ha teljes mértékben sikerült volna, nem lenne érdemes hozzászólni).

Határozottan egyetértek a szerző azon megállapításával, hogy nem tehetünk egyenlőségjelet a nemzet és az állam, a nemzeti és az állami kategóriák közé (annak ellenére, hogy a fogalmak tartalmában sok lehet a közös elem). Osztom a szerző nézetét, miszerint a nemzet fogalmán belül nagy jelentőséggel bír az *érzelmi és érdekközösség*. Vitatom azonban, hogy a nemzet fogalmába beleértendő az *integrált gazdasági-társadalmi egység*. Hiányolom, hogy a terri-

toriális állam fogalma minden magyarázat nélkül jelenik meg a cikkben.

Határozottan nem értek egyet a szerző logikájával, amikor a nemzet és az állam különbségének megállapítása után nem tesz kísérletet arra, hogy megkülönböztesse, különválassza a nemzet, illetve az állam biztonságát. Sőt, a szövegben igen gyakran él a *nemzeti/állami* formával, ami a két kifejezés azonosságát sugallja.

Nem helyeslem, hogy lényegében azonos értelemben használja a nemzeti és a nemzetbiztonsági érdekek fogalmát (formailag *nemzeti/nemzetbiztonsági* szóhasználat), és ugyanígy az államérdeket és az állambiztonsági érdeket. A szerző saját szavai: „a fogalmak páronként... a tartalmukat tekintve teljesen fedik egymást”. Ez így nem igaz!

Számomra némileg ködös maradt, hogy hogyan oszlanak meg az érdekek rendszerspecifikus és nem-rendszerspecifikus érdekekre. Pedig ezt fontos lett volna megérteni, mert a szerző ebből a fogalomkörből kiindulva állapítja meg, hogy a hatalom birtokosai az állami érdeket nemzeti érdeknek tüntetik fel, saját legitimálásuk érdekében (így számomra ez a megállapítás is magyarázatra szorul).

Nem helyeslem, hogy a biztonságpolitika meggyökeresedett és általáno-

san használt fogalmát a szerző helyettesíteni próbálja a nehézkes *nemzetbiztonság-politikával*.

Már másutt és más alkalommal is rámutattam, hogy a *nemzetbiztonság* és a *nemzeti biztonság* nem teljesen azonos fogalmak. Különösen nem lehet egyenlőségjelet tenni a *nemzetbiztonsági* és a *nemzeti biztonsági* jelzők közé, mivel az előbbi „kisajátították” a titkosszolgálatok, az utóbbi pedig a jelenleg kidolgozás alatt álló állami stratégia fogalmát jelöli (nemzeti biztonsági stratégia).

Indokolatlannak tartom, hogy a szerző vállalkozott a *politikák* bizonyos fajtáinak felsorolására, miközben maga is jelezte, hogy „a teljesség igénye nélkül”. Méginkább furcsának tartom, hogy a felsorolásból kimaradt a cikk lényegét adó *biztonságpolitika*. Ezt nem pótolja a *katonapolitika* szerepeltetése és alapvetően helyes elemzése.

Ismételten aláhúzom, hogy a fogalmak tisztázására irányuló törekvések bátorítását a Hadtudomány egyik fontos funkciójának tekintem, ezért örülök, hogy Konéta György cikkének a folyóirat helyt adott. Jómagam is a tisztázás szándékával kritizáltam a szerzőt (akivel előszóban is sokat vitatkoztunk, ugyancsak a jobbítás érdekében).

Nagy László

Köszöntés

A Magyar Hadtudományi Társaság intézőbizottságának és a Hadtudomány című folyóirat szerkesztőbizottságának megbízásából egy évfordulóról kívánok ezúttal megemlékezni: az idén nyolcadik éve jelenik meg a társaság folyóirata, a Hadtudomány.

A Tisztelt Olvasó joggal lepődik meg a fenti sorok olvastán, hiszen a nyolcadik születésnapot még egy folyóiratnál sem szokás kerek évfordulónak tekinteni. Való igaz, viszont van egy valóban kerek évfordulónk is: ez évben 70 éves *Horváth István nyugállományú ezredes*, folyóiratunk főszerkesztője, a szerkesztőbizottság elnökhelyettese.

Horváth István barátom a Hadtudomány születésétől bábáskodott az újszülött körül, sőt részt vállalt már a folyóirat-kiadás ötletének kimunkálásában is. Az első években megosztotta a szerkesztés bonyolult, sokrétű munkáját Molnár István nyugállományú alezreddessel, másik barátommal, aki azonban – korai halála miatt – idő előtt magára hagyta a szerkesztésben. Azóta Horváth István egyedül hurcolja vállán a folyóirat összeállításának és elkészítésének minden nyűgét, annyi gondot és problémát, hogy bizony két embernek is sok lenne olykor.

E helyütt nincs mód arra, hogy a Hadtudomány jelentőségét részleteiben taglaljam, hogy a nyolc év eredményeit – és esetleges balsikereit – felmérjem, a „mérleget” megvonjam. A Tisztelt Olvasó bizonytalán egyetért velem, hogy a folyóirat pótolhatatlan szerepet játszik a társaság életében, fórumot kínál idősebb és fiatalabb hadtudósainknak, népszerűsíti rendezvényeinket, beszámol tevékenységünkről, hozzájárul a legégetőbb problémák megvitatásához, tisztázáshoz. Hogy a határfokát javítsuk, ez a közelmúltban némileg megújult szerkesztőbizottság feladata. Kétség nem fér hozzá: Horváth István ebben újra oroszlánrészt fog vállalni, miként eddig is mindenkor tette.

Főszerkesztőnkről csak annyit, hogy munkáját nem csupán a kötelességtudat jellemzi (ami önmagában is dicséretes lenne), hanem ennél jóval több: hivatástudat. Kívánjuk mindannyian, hogy még hosszú évekig gondozza, szerkessze folyóiratunkat erőben, egészségben.

*Dr. Nagy László nyugállományú ezredes,
a Magyar Hadtudományi Társaság alelnöke,
a szerkesztőbizottság elnöke*

Az 1998. év Tanárky-díjasa: dr. Várhegyi István

Az elnökség 1998. május 25-i ülésén a Tanárky Sándor-díjat – ami évente egyszer a társaság kiemelkedő tudományos eredményeket elért tagjának, vagy tagjainak (1–3 fő) ítélhető oda – dr. Várhegyi István nyugállományú ezredesnek, a társaság és az elektronikai-informatikai szakosztály alapító tagjának, az etikai bizottság elnökének adományozta.

Fő kutatási területe az információs társadalom kialakulása és a hadviselés információs és vezetési feltételeinek korszerűsítése. Kutatási eredményeit számos szakkikben és az *Elektronikai háború – öbölháború* című könyvben (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1991) tette közzé. Kutatócsoportjával Az információs társadalom kialakulása, információs hadviselés című tanulmánnyal a társaság 1996.

évi szerződéses pályázatán díjat nyert. A tanulmányt a szakma igen kedvezően fogadta. E tanulmányra alapozva dr. Makkay Imre ezredes közreműködésével elkészítette az *Információs háború, információs hadviselés, vezetési hadviselés* című egyetemi jegyzet tervezetét. Több hazai és nemzetközi tudományos társaságban fejt ki tevékenységet, így a Híradástechnikai Egyesület elnökségi tagja, az amerikai információs társaság (AFCEA) és az amerikai elektronikai védelmi ipari társaság (Old Crow) tagja, az EU információs társadalommal foglalkozó programirodájának (ISPO) és az EU korszerű technikai tanulmányok intézetének (IPTS) levelező tagja.

A díj átadására 1998. szeptember 8-án ünnepélyes keretek között került sor.

Az elnökség üléseiről

□ Az elnökség 1998. május 25-én tartotta a közgyűlést követő első ülést. Napirenden szerepelt: az intézőbizottság (IB) beszámolója a közgyűlés óta végzett munkáról és javaslatai a soron következő feladatokra, a tudományos elnökhelyettes javaslata a szerződéses pályázatra történt jelentkezések elfogadására és végül döntés a Tanárky-díj odaítéléséről.

Az IB beszámolójában dr. Szabó József elnök ismertette azokat a témákat, melyeket testületi ülésen tárgyaltak meg, kérte a hozott döntések megerősítését.

A folyamatban levő ügyek közül kiemelte a HM politikai államtitkárral folytatott tárgyalás eredményeit. A tárgyalás során áttekintették mindazon problémákat, amelyek gátolják társaságunk hatékonyabb tudományos tevékenységét. Megköszöntük a HM eddigi segítségét és kifejeztük, hogy erre a továbbiakban is igényt tartanánk. Az államtitkár úr biztosított bennünket, hogy a HM továbbra is megad minden segítséget, ez pénzben is kifejezhető lesz.

A lexikon raktáron levő köteteknek felhasználásában nem tudtunk előbbre lépni. A VKF úrnak levélben fejtettük ki véleményünket és javaslatainkat egyrészt a még mindig

raktárban tartott több ezer példány hasznosítására, másrészt a CD-n történő kiadáshoz a hozzájárulás megadásában. Az ügy rendezésére a HM Jogi Főosztály kapott megbízást, de eddig semmi sem történt, így ismét a VKF úrhoz kell fordulnunk.

A társaság életében zavarokat okoz, hogy a belügyi és a nemzetbiztonsági szakosztály gyakorlatilag nem működik. A belügyi szakosztálynak nincs vezetősége. A kormányváltás után a BM vezetését fogjuk kérni a szakosztályok helyzetének rendezésére.

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának beszámolót kell készíteni az MTA részére a hadtudomány helyzetéről és lehetőségeiről az ezredfordulón. Hasonló tartalmú beszámolót kell minden tudományterületről készíteni. A munkában társaságunknak is részt kell venni, el kell készíteni értékelésünket és javaslatainkat, amely beépül a Hadtudományi Bizottság jelentésébe. Az anyag elkészítésével az IB dr. Héjja István tudományos elnökhelyettest bízta meg.

Végül tájékoztatta az elnökséget a társaság pillanatnyi pénzügyi helyzetéről. Megalapította, hogy az éves feladatok finanszírozásához szükséges pénz rendelkezésre áll.

Dr. Héjja István betérjesztésében az el-

nökség megtárgyalta és állást foglalt a szerződéses pályázati felhívásra beérkezett tématervek elfogadásáról. 11 jelentkezés érkezett be. Ezek tématervei megfelelnek a kiírásnak, ezért minden jelentkező elfogadását és a szerződések megkötését javasolta.

Az elnökség tagjai közül többen vitatták az előterjesztő javaslatát, bírálták egyes témák időszerűségét vagy szükségességét. Végül az elnök javaslatára olyan döntés született: az elnökség megbízza az IB-t, hogy az itt elhangzottak alapján egyenként vizsgálja meg a tématerveket és a szerzők pénzigényeit, konzultáljon a szakmailag illetékes honvédségi és belügyi szervekkel, majd döntsön azok elfogadásáról vagy elutasításáról.

A Tanárky-díj odaítélését előkészítő bizottság javaslata alapján az elnökség hosszas vita után először arról döntött, hogy 1998-ban egy díjat adományoz. Az előkészítő bizottság három személyre tett javaslatot. Ezek közül titkos szavazással történt döntés a díjazott személyére.

A Tanárky-díj jövőbeni adományozásával kapcsolatban az elnökség több döntést hozott. Javaslato készít a következő közgyűlés részére az Alapszabály módosítására, melyben javasolja, hogy díj odaítélésének jogát ruházza az elnökségre (a jelenlegi szabályozás nem egyértelmű). Megbízták az IB-t az Alapító Okirat átdolgozására. Ebben ki kell bővíteni az odaítélés feltételeit és újra kell gondolni a díjjal járó tiszteletdíj nagyságát (jelenleg bruttó 100 000 Ft). Az IB az őszi elnökségi ülésre tegyen javaslatot a javaslattevő bizottság személyi összetételére. A javaslattevő bizottság a továbbiakban olyan időszámvetéssel hozza meg javaslatát, hogy azt az elnökségi ülés meghívójával együtt, az ülés előtt legalább két héttel az elnökség tagjai megkapják.

□ Az 1998. szeptember 8-án tartott elnökségi ülés első részében került sor a Tanárky-díj ünnepélyes átadására.

Dr. Szabó József elnök méltatta Tanárky Sándornak, a Magyar Tudományos Akadémia első hadtudós rendes tagjának a hadtudomány fejlesztése érdekében végzett munkásságát, majd a Magyar Hadtudományi Társaság közgyűlése által 1992-ben alapított tudományos díj célját és a társaság eddig díjazott tagjainak érdemeit. Ezt követően ismertette az elnökség májusi ülésének határozatát a díj odaítéléséről, majd átnyújtotta dr. Várhegyi

Istvánnak az oklevelet, az emléklapokt és a bruttó 100 000 Ft tiszteletdíjat. Megköszönte eddig végzett munkáját és további sikereket kívánt tudományos munkásságában.

Az elnök szavaira válaszolva a díjazott meghatódottan, meleg szavakkal mondott köszönetet tudományos munkássága magas szintű elismeréséért.

Az ülés második részében a napirenden szereplő kérdéseket tárgyalta az elnökség.

Elsőként meghallgatta dr. Szabó József beszámolóját az intézőbizottság (IB) két elnökségi ülés között végzett munkájáról és az év hátra levő részének fontosabb feladatairól.

A májusi elnökségi ülésen meghatározott feladatokra utalva ismertette, hogy felvette a kapcsolatot a belügyi szakosztály korábbi és a nemzetbiztonsági szakosztály jelenleg is funkcionáló elnökével és meghívta őket egy megbeszélésre. Megegyezték a vélemények abban, hogy mindkét szakosztályra szükség van, de az elmúlt években bekövetkezett személycserék miatt gyakorlatilag újra kell szervezni mindkét szakosztály tagságát, új vezetőségeket kell választani és munkaprogramot elfogadni. Nagy vonalakban összeállítottak egy időrendet az elvégzendő feladatokról. Remény van arra, hogy a két szakosztály az év végéig újrászerveződik és ismét megkezdje munkáját.

A raktárban levő lexikonok felhasználására az MH parancsoknak, vezérkari főnöknek tett javaslatok megvalósulására az eddigi tárgyalások alapján van remény. 1200 példányt valószínűleg visszakupunk és ezeket értékesíthetjük. A többit az MH vezetése jutalmazásra tervezi fordítani. A Scriptum Kft.-vel megkötethetjük a szerződést a CD kiadására. Ehhez a társaság a szellemi terméket adja, a kft. pedig a kiadás és az értékesítés költségeit viseli. A társaságnak nem kell pénzt ráfordítani, a bevétel megoszlik a kft. és a társaság között. Minden eladott példány után kb. 1200 Ft bevételre számíthatunk.

Felkérést kaptunk a magyar államiság ezer éve alkalmából három nyelven kiadásra kerülő CD megalkotásában való részvételre. Nekünk a történelmi anyagot kell elkészítenie, ez elsősorban a hadtörténeti szakosztálynak jelentene munkát. Közreműködésünk részletei a további tárgyalások során fognak tisztázódni. A követelmények és a feltételek tisztázását követően a bevont személyekkel szerződéseket kötünk. Kérte, hogy a tárgya-

lások folytatásával és a végrehajtás szervezésével az elnökség az IB-t bízta meg.

Megtörtént a kapcsolatok felvétele a kormányváltás kapcsán a HM és a BM új vezetőivel. Személyes találkozást és megbeszélést is tervezünk több új vezetővel a további együttműködés kérdéseinek megbeszélésére. Ezekre terveink szerint a közeljövőben sor kerülhet.

A Miniszterelnöki Hivatal honvédelmet és nemzetbiztonsági feladatokat koordináló politikai államtitkárának kezdeményezésére valószínűleg szerepet kapunk a honvédelmi és a biztonságpolitikai alapelvek, továbbá a kapcsolódó törvények esetleges átdolgozásának, továbbfejlesztésének előkészítésében, elméleti megalapozásában. Az elméleti kérdéseket a ZMNE és az MHTT bevonásával, közös konferencián tervezzük megbeszélni. Ennek szervezése még az ötlet stádiumában van. Az elnök felhatalmazást kért az IB részére a tárgyalások és a később pontosítandó feladatok szervezésére.

Végül felhívta a figyelmet az év hátra levő részére tervezett munkatervi feladatok végrehajtására, a szakosztályok szervezeti életének javítására.

A második napirend keretében dr. Héjja István tudományos elnökhelyettes tájékoztatta az elnökséget a szerződéses pályázatra jelentkezettekkel a szerződések megkötésé-

ről. A májusi elnökségi ülés állásfoglalásának megfelelően ismét áttekintették és pontosították a tématerveket és a pályázók pénzügyi igényeit. A szükséges pénz most már rendelkezésre áll, így az elnök megkötötte a szerződéseket.

A következő napirend dr. Gruber Nándor gazdasági elnökhelyettes tájékoztatója volt a társaság pénzügyi helyzetéről. A költségvetésben tervezett bevételek jelentősen túlteljesültek, a kiadások nem érték el a tervezett összeg 50%-át sem. Az év végéig tervezett feladatok pénzügyi feltételei biztosítottak. Felhívta a figyelmet egyes szakosztályok pénzgazdálkodásában tapasztalható anomáliákra. Megismételte, hogy a szakosztályok nem jogi személyek, önálló gazdálkodást nem folytathatnak. A költségvetésben részükre biztosított pénzeszközökkel a gazdálkodási szabályzatban meghatározott keretek között gazdálkodhatnak, azokról kötelesek elszámolni.

Az elnökség végül módosította a Tanárkönyv-díj adományozásának szabályait. (A módosított alapító okirat a borító 4. oldalán található.) A díjra javaslatot tevő bizottság elnökének dr. Ungvár Gyulát, tagjainak dr. Hajdú Istvánt, dr. Iván Dezsőt, dr. Kónya Józsefet, dr. Oroszi Antalt, dr. Óvári Gyulát és dr. Szabó Gyulát választották meg.

Z. R.

Konferencia a harcászati repülőgép-fejlesztés lehetőségeiről

A Magyar Légierő Vezérkara és a Magyar Hadtudományi Társaság légierő szakosztálya 1998. június 19-én konferenciát tartott a *harcászati repülőgép helye, szerepe és feladatai, valamint fejlesztésüknek szükségessége és lehetőségei a NATO-tagként való Magyarországon* témakörben. A konferencia aktualitását az adta, hogy elkerülhetetlenül közeledik a jelenlegi harcászati repülőgéptípusok leváltásának ideje, újak beszerzése vagy a meglévők modernizálása. A konferencián részt vettek a Magyar Honvédség Vezérkarának, a Légierő Vezérkarának, a hazai repülőgépiparnak a vezető szakemberei, valamint külföldi repülőgépgyárak képviselői.

A konferenciát Tóth Sándor ezredes, a Légierő Vezérkar hadművelleti fegyvernemi és kiképzési csoportfőnöke nyitotta meg. A megnyitó után Kositzky Attila altábornagy, a légierő vezérkari főnöke tartott reformátumot, amely a *harcászati repülőgép jelenlegi helyzetével, korszerűsítésének és fejlesztésének szükségességével és lehetőségeivel* foglalkozott. Rámutatott arra, hogy Magyarországnak a NATO tagjaként is saját erejéből kell megvédenie légtérszuverenitását. Ismertette az elmúlt években történt légtérsértések jellemzőit. Hangsúlyozta, hogy a jövőben a szervezett nemzetközi bűnözés egyre gyakrabban használja fel az országok légtérét is céljai elérésére. A légi

rendészeti és békefenntartási feladatokat éjjeli, vizuális igazoltatásra is alkalmas, kis és nagy sebességű harci repülőeszközzel lehet megvalósítani, ezért nem mindegy, milyen lesz az a harcászati repülőgép, amely a MiG-21-esek, majd később a MiG-29-esek kivonása után a hadrendbe lép. A MiG-21-esek, 2001-ben történő kivonása után megmaradó MiG-29-es repülőgépek nem elegendők a légierő békebeli, valamint NATO-tagságból eredő feladatainak ellátásához, ezért válik szükségessé a parlamenti és kormány szintű döntés meghozatala minél előbb, hiszen a beszerzési szerződés megkötésétől számítva – figyelembe véve a harci és infrastrukturális eszközök rendszerbe állításának, az átképzésnek idejét – a tényleges átfegyverzés mintegy 4 év múltán realizálódhat. Végezetül leszögezte – megértve és tudomásul véve az ország teherbíró képességét –, hogy harcászati repülőgépere a légierőnek szüksége van, az ország légtérének biztosítása enélkül megoldhatatlan feladat. Éppen ezért keresni kell a gépbeszerzés harcászatiilag megfelelő, de gazdaságilag is elfogadható megoldási lehetőségeit.

Korreferátumot tartott elsőként Sági János dandártábornok, a HVK hadművelleti főcsoportfőnök-helyettese. Az ország védelméből és szövetségi kötelezettségeiből a légierőre, elsősorban a harcászati repülőgépekre háruló feladatok címmel. Hangsúlyozta a folytonosság biztosítását a légierő technikai eszközeiben. A légierő komplex, sok nélkülözhetetlen elemből álló rendszer, s így bármelyik elem gyengülése végső soron kihat a légtér-szuverenitás megőrzésére. Szüntelenül elemezni és javítani kell a rendszert, a leggyengébb elemek javítására, módosítására vagy cseréjére helyezve a hangsúlyt. A légierő jelenleg harci technika vonatkozásban sürgősen javítandó állapotban van. Ez különben aktuálisssá válik majdani NATO-szövetségi kötelezettségeinkből adódóan.

Ezután dr. Szabó József, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke tartotta meg korreferátumát *A korszerű harcászati repülőgép harci tulajdonságai, alkalmazási lehetőségei a Magyar Légierő jövőbeni helye, szerepe és feladatai tükrében* címmel. Kifejtette, hogy a világ minden hadseregében kiemelt fontosságot tulajdonítanak a légierőnek, amely információs és vezetési rendszerével együtt meghatározó katonai erő. Ezt fényesen bizonyították az el-

múlt időszakban lefolyt helyi háborúkban a légierők harctevékenységei. Rámutatott arra, hogy a kis államoknak is rendelkezniük kell a légtérvédelemre, a szárazföldi csapatok légi támogatására és a felderítés végrehajtására képes légierővel. Ezért ezen államok igyekeznek olyan harcászati repülőgépeket beszerezni és hadrendbe állítani, amelyek a fenti feladatokat képesek ellátni, tehát többfeladatúak. Ez a tény a gazdaságosság szempontjából nagyon lényeges.

Dr. Óvári Gyula mk. alezredes *A korszerű harcászati repülőgép műszaki-technikai jellemzői, üzemeltetésének és javításának sajátosságai és az ebből fakadó követelmények* címmel tartott korreferátumot. A harcászatechnikai paraméterek bemutatása és értékelése, valamint az üzemeltetés sajátosságainak részletes taglálása mellett plasztikusan mutatta be a jelenlegi és a vásárlásra számításba jöhető géppark gazdaságossági-hatékonysági mutatóinak sajátosságait, összevetve értékelvén azokat.

Végezetül Téglás László alezredes, a kecskeméti Szentgyörgyi Dezső harcászati repülőezred parancsnokhelyettese tartott beszámolót az általa repült típusok berepülésekor szerzett tapasztalatairól, a harci alkalmazás során tapasztalt sajátosságokról s vont le következtetéseket a repülőgép-vezetők szemzőgéből nézve.

Ezután az elhangzottakhoz hozzászólási lehetőséget, vitalehetőséget biztosítottak a szervezők. Elsőként az esetleges beszerzésben érdekelt külföldi repülőgépgyárak képviselői szóltak hozzá. Nem a saját termékeiket propagálták elsősorban, hanem elvi síkon fejtették ki álláspontjukat a Magyar Légierő előtt álló modernizációs folyamatról. Így:

- a Lockheed Martin cég képviseletében Oats Schwarzenberger úr a *harcászati repülőgép jövőbeni helye és szerepe* címmel;
- a Boeing cég képviseletében a Magyar Légierő modernizációja címmel Keneth Schuppan úr tartott figyelemreméltó hozzászólást;
- a SAAB-British Aerospace cégetek hozzászólásukkal Dim Jones és Ray Homes urak képviselték, átadva a Gripen berepülése folyamán szerzett tapasztalataikat;
- végezetül a Daimler-Benz cég képviseletében dr. Achim Achlig úr ismertette az Eurofighter kifejlesztésével kapcsolatos tapasztalatokat, sajátosságokat.

Külön ki kell emelni dr. Kovács Géza Péternek, a Dunai Repülőgépgyár Rt. elnök-vezérigazgatójá-

nak hozzászólását. Felhívta a figyelmet arra, hogy a beszerzéseknél maximálisan figyelembe kell venni a hazai repülőgépipar érdekeit, kapacitásának kihasználási lehetőségeit. Olyan szerződések megkötésére gondol, melyekben alkatrészszállítóként és időszakos munkák elvégzését végző partnerként a magyar repülőgép- és egyéb háttériparnak jelen kell lennie. Ezenfelül más gazdasági szempontoknak is helyt kell adni a megrendelések teljesítésénél.

A konferencia dr. Galovicz Jánosnak, a légierő szakosztály elnökének zárásával ért véget. Rámutatott arra, hogy az elhangzott előadások és vélemények olyan kérdésekre igyekeztek megadni a megfelelő választ,

amelyeket a légierő modernizációja során nem lehet megkerülni. Kérte a jelenlévő mintegy 120 szakembert, hogy a jövőben is fordítsanak fokozott figyelmet ezen alapvető kérdés hatásos és gazdaságos megoldásának előkészítésére. Külön megköszönte az érdekelte külföldi repülőgépgyárak képviselői hozzászólását, valamint a szponzorálást, amellyel hozzájárultak a konferencia sikeréhez.

A Légierő Vezérkara és az MHTT légierő szakosztálya a konferencián elhangzottakat a közeljövőben kiadványban szándékozik megjelentetni, s annak megállapításait a HM illetékes vezetőinek megküldik.

I. D.

Haditechnikai konferencia

A Magyar Honvédség Haditechnikai Csoportfőnökség szervezésében 1998. június 10-én „A haditechnikai eszközök technikai kiszolgálási rendszere korszerűsítésének lehetőségei” témában konferenciára került sor. A konferencia alapját dr. Gáspár Tibor mk. ezredesnek, a Magyar Hadtudományi Társaság 1997. évi szerződéses pályázatán díjazott pályamunkája képezte. (A pályamunkából tartalmi kivonatot a Hadtudomány 1998. 2. sz. 116–117. oldalán közöltünk.) A konferencián részt vettek a HVK Hadművelti, Logisztikai és Védelmi Tervezési Főcsoportfőnökségek, a haderőnemi vezérkarok és alárendelt katonai szervezeteik, az MH Haditechnikai Csoportfőnökség szolgálati ágai és alárendelt szervei, a tanintézetek, a HM HTI, valamint a HM-illetékes részvénytársaságok képviselői.

A konferenciát Domine János dandártábornok, MH logisztikai főigazgató nyitotta meg, majd Kapusy György mk. ezredes, MH haditechnikai csoportfőnök tartott bevezetőt. Ezt követően dr. Gáspár Tibor mk. ezredes, MH haditechnikai csoportfőnök-helyettes vitaindító előadása következett, amelyben az alábbi fő gondolatok hangzottak el.

A technikai biztosítási rendszer – a bekövetkezett változások miatt – gyakorlatilag nem funkcionál, a technikai eszközök további rendszerben tartásának biztosítása érdekében sürgős intézkedések szükségesek. Az érvényben levő utasítások szerinti technikai ki-

szolgálási rendszer működésképtelenségének alapvető okai:

- lényegesen csökkentek az anyagi források, ami a központi javítások elmaradását, jelentős javítóanyag-hiányt, a technológiai felszerelések indokolt cseréjének elmaradását okozták;
- lényegesen csökkentek a technikai kiszolgálás érdekében alkalmazható alegységek, szervezetek. Csökkent a létszám, romlottak az állományarányok és összességében drasztikusan csökkent az egész Magyar Honvédség javítókapacitása, ami jelenleg nem éri el az 1987. évi 40%-át;
- az említett változásoknál lényegesen kisebb mértékben csökkent a haditechnikai eszközök mennyisége, amit maximálisan ellensúlyoz, hogy ezen idő alatt eszközeink öregebbek lettek több mint 10 évvel, ami tovább növelte a ráfordítandó kapacitásigényeket.

Ezeket a folyamatokat a szakállomány már évek óta érzékeli és keresi az utat a megoldás érdekében. A téma időszerűségének főbb összetevői:

- ismertté váltak azok a sarokszámok, amik az elkövetkező évek katonai költségvetésének alapjait meghatározzák, így hozzávetőleg tervezhetők azok az összegek, amelyek az elkövetkező években a haditechnikai eszközök fenntartására fordíthatók;
- kidolgozás alatt van a Magyar Honvédség

2003-ig kialakuló struktúrája, ami meghatározza a szükséges haditechnikai eszköz típusait és mennyiségét;

- a haderőstruktúra részenként a kidolgozás stádiumában van az új logisztikai rendszer, aminél alapkövetelmény, hogy biztosítsa a haderő logisztikai támogatását, aminek fontos része a technikai eszközök hadrafoghatóságának biztosítása;
- kidolgozás alatt van az új harcászati rendszer, ami a technikai biztosítással szembeni követelményeket határozza meg;
- folyik a védelmi tervező rendszer kidolgozása, aminek alapkövetelménye a feladatok és anyagi, valamint a humán erőforrások összhangjának megteremtése;
- nem utolsósorban folyamatban van a Magyar Honvédség NATO-ba történő integrálása, ami működőképes, meghatározott képességekkel a valóságban is rendelkező hadsereg fenntartását követeli tőlünk.

A változásoknál a következő keretfeltételeket kell figyelembe vennünk annak érdekében, hogy a realitások talaján maradjunk:

- a kapacitás kérdésében a jelenleg meglévő szakjavító létszámok lényegesen nem módosíthatók, a korrekciók adta lehetőségekben belül viszont javítani kell az állományarányokat, sorállomány helyett szerződéses vagy közalkalmazotti állomány szükséges;
- az anyagi források vonatkozásában az elkövetkező években a lassan növekvő lehetőségeket a prioritások maximális figyelembevételével, a legnagyobb eredmény és a hosszú távú célok teljesülése érdekében a lehető leggazdaságosabban szükséges felhasználni;
- a szervezettség kérdésében működőképes rendszert kell kialakítani, amely az igények és kapacitások, lehetőségek összhangjának biztosításával tervezhetővé, irányíthatóvá és számonkérhetővé teszi a javítás és a technikai kiszolgálás rendszert.

A vitaindító előadás után Baksa Kálmán mk. ezredes „A repülőtechnikai eszközök technikai kiszolgálása” címmel tartott kiegészítő előadást.

A két előadást követő vitában 10 fő fejtette ki véleményét. Összefoglalva az elhangzottakat, megállapítható, hogy a jelenlegi technikai biztosítási rendszer megreformálása elengedhetetlen. A reform végrehajtása a konferencia alaptanulmányában meghatározott elvek szerint lehetséges. Az új technikai biztosítási rendszer kidolgozását záros időn belül el kell kezdeni, és a következő év elején be kell fejezni.

A konferencia egyetértett az alábbi menetrenddel:

- MHPK VKF intézkedéssel jöjjön létre egy kidolgozócsoporthoz a témában érintettek széles körű bevonásával;
- legyen kiírva egy pályázat a témához kapcsolódó javaslatok összegyűjtése érdekében;
- a kidolgozócsoporthoz az év végéig készítse el a részletes rendszertervet, amely a következőket tartalmazza:
 - = a technikai biztosítási rendszer részletes kidolgozását, beleértve a technikai eszközök besorolását, az igények és a kapacitások összhangjának megteremtését;
 - = a központi javítási szint igényeinek meghatározását, összhangban a várhatóan rendelkezésre álló anyagi forrásokkal, a HM Rt.-k és a nemzetgazdaság lehetőségeivel;
 - = a végrehajtandó feladatok részletes ütemtervét;
 - = az eldöntendő kérdéseket.

A részletes rendszertervet, illetve az ez alapján készített előterjesztést meg kell vitatni a HVK vezetői tanácsülésén, ezt követően a HM Kollégium elé kell terjeszteni döntésre 1999. I. negyedévében. A döntésnek megfelelően az esedékes korrekciók elvégzése után az új rendszert 1999 végéig be kell vezetni.

A Kiss Károly hadtudományi klub fóruma

A Kiss Károly hadtudományi klub 1998. április 16-án vitaforumot tartott a *biztosítás és a támogatás jellemzőiről, tartalmáról és a téma művelésének jövőbeni irányairól*. Előadó dr. Vasvári Vilmos, a klub elnöke volt.

Az előadó történelmi dimenzióban vizsgálta a biztosítás és a támogatás fogalmának és összetevőinek fejlődését a kezdeti tűz- és műszaki támogatástól a mai értelemben vett sokrétű támogatási és biztosítási rendszerek kialakulásáig. A fogalmak kétirányú fejlődése követhető nyomon: egyrészt a támogatás területeinek, eszközrendszereinek és a végrehajtó szervezeteknek a mennyiségi és minőségi fejlődése; másrészt a harctevékenység jellege és a résztvevő erők nagyságrendje szerinti feladatok növekedése. A II. világháborút követően ezen a téren sem esett egybe a két katonai tömb fogalomrendszere.

Jelenleg az a feladat, hogy az eddigi fogalmakat a NATO fogalomrendszeréhez alakítsuk. Ehhez próbált segítséget nyújtani a vitaforum.

Az előadó és a hozzászólók véleménye összecsengett abban, hogy a támogatás a hadtudomány tudományszaka, melynek szakágai a vezetéstámogatás, a tűz- és manővertámogatás, valamint a megóvástámogatás. A támogatás alapvetően a hadművelet és a harc sikeres megvívását hivatott elősegíteni. Az FM 100-5 tábori kézikönyv magyar kiadása (1998) már tartalmazza a támogatás és a biztosítás értelmezését, ennek figyelembevételével kell a téma kimunkálásával foglalkozni.

Az előadó a témát a közeljövőben cikkben tervezi részletesen kifejteni.

V. V.

A Lahner György haditechnikai klub tanulmányi kirándulása

A klub tagjai 1998. június 12-13-án tanulmányi kiránduláson ismerkedtek a bécsűjhegyi Mária Terézia Katonai Akadémia kiképzési rendszerével. Az akadémia tömegkapcsolatokért felelős vezetője részletes és szemléletes tájékoztató keretében mutatta be az osztrák hivatásos, tartalékos és hátországvédelmi (milícia) tisztek képzésének rendszerét és módszereit. Ezt követően az akadémia történelmi hagyományaival, létesítményeivel

és emlékhelyeivel – többek között II. Rákóczi Ferenc fogságának és szökésének színhelyével, továbbá a közelben levő Frangepán-Nádasdy-Wesselényi vesztőhellyel – ismerkedtünk meg. Másnap a burgenlandi várak közül Borostyánkő – a II. világháborúban jelentős szerepet játszó Almássy László szülőhelyét – és Lékán a híres Nádasdy-Eszterházy várat tekintettük meg.

P. I.

A humánerőforrás-fejlesztési szakosztály tisztújító közgyűlése

A humánerőforrás-fejlesztési szakosztály 1998. június 10-én tartotta beszámoló és vezetőségválasztó közgyűlését. A közgyűlés elfogadta a vezetőség beszámolóját, majd a szakosztály elnökének dr. Krizbai János ezre-

dest, titkárának dr. Bertalan György alezredest, az elnökség tagjának dr. Martinkó József alezredest választotta meg.

B. Gy.

Kossuth Lajos-émlékfutás

Az 1848–1849 hajnalcillag Európa egén nemzetközi eseménysorozat részeként, a *Falvak Kultúrájáért Alapítvány* és a *Honvéd Kulturális Egyesület* szervezésében, a forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából 150 km-es távon, Székesfehérvár–Sárszentmihály–Söréd–Olaszfalu–Zirc–Lókut–Veszprém–Csopak–Balatonkenese–Szabadbattyán útvonalon, 1998. március 20–21-én 43 futó részvételével emlékváltófutást rendeztek. A futókat elkísérte a Kossuth Szövetség képviselője és dr. Vasvári Vilmos, társaságunk elnökségének tagja. A második napon részt vett Végh Ferenc altábornagy, a honvédség parancsnoka, vezérkari főnök és egy szakaszt

végigfutott a váltóval együtt. Az érintett településeken a lakosság lelkesen fogadta a futókat, szalagokat kötöttek a kopjafára, megemlékezéseket és rövid kulturális műsorokat tartottak.

Az eseménysorozat programjának részeként, három helyszínen intézőbizottságunk ajándékként Hadtudományi Lexikonokat is átadtak a helyi vezetőknek. Olaszfaluban Málik Ferenc polgármester, Zircen dr. Zongor Gábor, a megyei közgyűlés elnöke és dr. Varga Tibor, a város polgármestere, Lókuton Fallmann József polgármester vette át a lexikon 1–1 példányát.

V. V.

A Magyar Hadtudományi Társaság 1998-ra kiírt szerződéses pályázatára beküldött témajavaslatok

- ✧ Katonai stratégiakutatások a NATO-ban
- ✧ Biztonságkultúra
- ✧ A polgári szükséghelyzeti tervezés lehetőségei, feladatai Magyarországon a NATO-csatlakozás tükrében
- ✧ A honvédelem vezetési rendszerének fejlesztési területe és iránya
- ✧ A toborzáson alapuló honvédség a jövő
- ✧ A nagyhatalmak hosszú távú katonai repülőgép-fejlesztési programjai (2025-ig) és ezek hatása a légiharcra, valamint a kis országok fegyverzetvásárlására
- ✧ A légvédelmi rakétacsapatok integrálása a NATO egységes légvédelmi rendszerébe, az integrációból adódó főbb feladatok
- ✧ Javaslatok a logisztikai doktrína kidolgozásához
- ✧ Az amszterdami szerződés hatása a magyar határőrizeti rendszer fejlesztésére
- ✧ Az Európai Unió határőrizete
- ✧ Európa Uniós kézikönyv

A társaság elnöksége a szerződéses pályázatra beadott szinopszisok alapján a témajavaslatokat elfogadta és megbízta a szerzőket a témák kutatásával.

Felhívjuk olvasóink figyelmét, hogy a jelíges pályázatok beküldésének határideje 1998. október 15-én lejár.

Aus dem Inhalt

Der Verfasser des ersten Artikels summiert die Schlußfolgerungen der sich mit den Fragen der nationalen Strategien befassenden Konferenzen und systematisiert die Begriffe der Schlüsselfragen des Themas. Außerdem meditiert er über die voraussichtlichen Änderungen der Weltsituation.

Die wichtigeren Artikel der Nummer behandeln die Fragen der Herausforderungen des NATO-Beitritts, der sich wandelnden Bestimmung der Armee, deren Funktionen und Aufgaben, des Aufbaus der Doktrin der Luftstreitkräfte, des Kampfeinsatzes der Kampfhubschrauber sowie der Aufgaben des Zivilschutzes.

Als informative Publikationen gelten die Artikel über die Wissenschaftsorganisation, die Doktorandenausbildung, die Erfahrungen der Unfälle in den Atomkraftwerken und das System der ABC- und Strahlungsaufklärung.

Die Schlußartikel der Nummer berichten über die organisatorische Tätigkeit der Gesellschaft, ihre Veranstaltungen sowie über die Verleihung des Tanárky-Preises, mit dem die wissenschaftliche Arbeit anerkannt wird.

From the contents

The author of the first article summarizes the lesson of conferences taking up the question of national strategies and systemizes the concepts concerning the key issues; it is followed by a contemplation about the changes in the world notifying the new problems of security.

The stressed articles of the issue discuss the problems arising with NATO membership; the changing tasks, functions of the armed forces; developing the doctrine of the Air Force; battle-application of helicopters and the questions of home defence tasks of national guard.

The articles giving information on science-organization; teaching doctorandus, experiences of accidents in nuclear power stations and the article on modern chemical-radiation scouting system are remarkable.

The final articles cover the life of the learned society's organization, its programmes and award Tanárky-prize for scientific research-work.

Содержание номера

Автор первой статьи журнала подводит итоги конференции на повестке дня которой были национально-стратегические вопросы, суммирует опыт и систематизирует их. После этого следуют прогнозы мировой безопасности и новые проблемы.

Основные статьи номера: присоединение к НАТО, изменение назначения армии, функции и задачи; уделяют внимание построения вопросов военной доктрины воздушных сил; применение военных вертолётов и гражданской обороны.

Информационные статьи знакомят читателя с научной организацией; подготовкой аспирантуры; атомными авариями и их опытами, современной химическо-разведывательной системой.

В заключительной статье номера говорится о жизни общества, мероприятиях и о присвоении приза Танарки в области науки.

A Tanárky Sándor-díj adományozásának szabályai

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) elnöksége az Alapszabály I. fejezet 2. § 2/f. pontja, az 1992. február 29-i küldöttgyűlés és az 1992. október 1-jei, valamint az 1998. május 25-i elnökségi ülések határozatai alapján Tanárky Sándor őrnagyról, a Magyar Tudományos Akadémia 1838. szeptember 8-án megválasztott első hadtudományi rendes tagjáról elnevezett

TANÁRKY SÁNDOR-DÍJAT

alapított.

A tudományos díj a hadtudományi kutatómunkában kiemelkedő teljesítményt elért MHTT-tagok elismerésére szolgál, az alábbi adományozási szabályok szerint.

1. A díj odaítélésének alapja:
 - a) új eredményeket tartalmazó hadtudományi mű;
 - b) tudományos életmű;
 - c) huzamos ideig végzett kiemelkedő tudományszervezői tevékenység.
2. A díj odaítélését az elnökség által 3 évre megválasztott 7 tagú javaslattevő bizottság kezdeményezi. A döntés előkészítéséhez a szakosztályok és a társaság bármely tagja évente március 31-ig adhatja le javaslatait a bizottság elnökének, aki a díj adományozására vonatkozó írásos javaslatát minden év június 30-ig terjeszti az elnökség elé.
3. Az elnökség 2/3-os titkos szavazás alapján évente 1–3 díjat adományozhat, amely oklevél, plakett és a vele járó tiszteletdíj átadásával történik. A tiszteletdíj összege a mindenkorin Zrínyi-díj egyharmada (ezer forintba kerekítve).
4. A díjat/díjakat az elnökség minden év szeptemberében, az évforduló alkalmával ünnepélyes keretek között adja át az elismerésben részesülő tagnak/tagoknak.

Budapest, 1998. szeptember 8-án

Elnökség